

ЕТНОЛОГИЈА СРБА У МАЂАРСКОЈ:
СТАЊЕ И ПЕРСПЕКТИВЕ

Српски институт – Етнографски институт САНУ
Будимпешта – Београд
2013

SERBIAN INSTITUTE
Collection of Papers

INSTITUTE OF ETHNOGRAPHY SASA
Collection of Papers, Volume 29

**ETHNOLOGY OF SERBS IN HUNGARY:
SITUATION AND PERSPECTIVES**

Editors in chief

Pera Lastić

Dragana Radojičić

Editors

Pera Lastić

Mladena Prelić

Secretary

Zoltán Bada

The content of the publication was accepted at the meeting
of the Editorial Board of the Institute of Ethnography SASA,
April 23th 2013

BUDAPEST – BELGRADE 2013

СРПСКИ ИНСТИТУТ
Зборник радова

ЕТНОГРАФСКИ ИНСТИТУТ САНУ
Зборник 29

ЕТНОЛОГИЈА СРБА У МАЂАРСКОЈ: СТАЊЕ И ПЕРСПЕКТИВЕ

Главни и одговорни уредници
Пера Ластих
Драгана Радојичић

Уредници
Пера Ластих
Младена Прелић

Извршни уредник
Золтан Бада

Садржај зборника бр. 29 усвојен је на седници
Редакције Етнографског института САНУ одржаној
23. априла 2013. године

БУДИМПЕШТА – БЕОГРАД 2013

ЕТНОЛОГИЈА СРБА У МАЂАРСКОЈ: СТАЊЕ И ПЕРСПЕКТИВЕ

Штампање зборника је помогао
Фонд Министарства за људске ресурсе Мађарске.

Уредници
Пера Ластих
Младена Прелић

Извршни уредник
Золтан Бада

Издавачи
Српски институт – Будимпешта
Етнографски институт САНУ – Београд

За издавача
Пера Ластих
Драгана Радојичић

Рецензенти
академик Војислав Становчић
др Гордана Благојевић

Превод (мађарски језик)
Золтан Бада
Пера Ластих

Превод (енглески језик)
Гордана Ристић

Лектор и коректор (српски језик)
Јасмина Станковић

Лектор и коректор (мађарски језик)
Ксенија Сушић-Марков

Компјутерски слог и штампа
Alfa Press Design Kft.

Тираж: 500

ISBN 978-963-08-8520-1
ISBN 978-86-7587-072-2

САДРЖАЈ

Предговор.....	7
Пера Ластих: <i>Етнoлoшкa истраживања Срба у Мађарској и Српски институт</i>	10
Марија Киш: <i>Пола века истраживања етнографије и етнологије Срба у Мађарској</i>	17
Душан Дрљача – Младена Прелић: <i>На добром путу: Етнологија Срба у Мађарској</i>	23
†Ђуро Шарошац: <i>Сећање на оснивање „Јужнословенског базичног музеја” у Мохачу и сакупљање етнографског материјала међу Србима у Мађарској (1965-1999)</i>	38
Ђуро Франковић: <i>Митска бића у веровањима Срба у Мађарској</i>	45
Боривој Рус – Пера Ластих: <i>Етнографска истраживања међу Србима у Десци</i>	49
Драгана Радојичић: <i>Етнографски институт САНУ и сарадња са Српским институтом – Будимпешта</i>	59
Младена Прелић: <i>Етнички идентитет Срба у Будимпешти и околини: истраживања Етнографског института САНУ</i>	65
Мирослава Лукић-Крстановић – Мирјана Павловић: <i>Срби у Батањи: Истраживања Етнографског института САНУ</i>	77
Милеса Стефановић-Бановић: <i>Етнoлoшкa истраживања на основу архивских извора Епархије будимске: значај и могућности</i>	85
Биљана Сикимић: <i>Преглед теренских истраживања Срба у Мађарској обављених у оквиру Балканолошког института САНУ, Београд (2001–2010)</i>	93
Јелена Јовановић: <i>Српска етномузикологија и музичка традиција Срба у Мађарској: стање и перспективе</i>	103
Коста Вуковић: <i>Основни приступ и циљеви пројекта „Слика и памћење – програм евидентирања, дигитализације и обраде старих и архивских фотографија о Србима у Мађарској”</i>	111

Золтан Бада: <i>Библиографија етнографије Срба у Мађарској: смернице за остваривање једног научног пројекта</i>	115
Ана Ковачова: <i>Резултати и искуства етнографских истраживања Словака у Мађарској</i>	125
ПРИКАЗИ	135
Борислав Рус: <i>Два часописа из едиције посвећене етнографији и етнологији националних мањина у Мађарској: Етнографија Јужних Словена у Мађарској (1975–1993) и Етнографија Срба у Мађарској (1997–)</i>	137
Золтан Бада: <i>Поводом стоте годишњице излажења једне књиге о Србима у Угарској (Велимир Југа: Срби у земљама свете круне Угарске)</i>	147
ЕТНОЛОГИЈА СРБА У МАЂАРСКОЈ: СТАЊЕ И ПЕРСПЕКТИВЕ (ПРОГРАМ НАУЧНОГ СКУПА)	153
ИЗВЕШТАЈ О РАДУ ОКРУГЛОГ СТОЛА	159
ЗАКЉУЧЦИ	163
ETHNOLOGY OF SERBS IN HUNGARY: SITUATION AND PERSPECTIVES (SUMMARIES)	167
MAGYARORSZÁGI SZERBEK ETNOLÓGIÁJA: HELYZETKÉP ÉS TÁVLATOK (ÖSSZEFOGLALÓK)	179

ПРЕДГОВОР

Зборник „Етнологија Срба у Мађарској: стање и перспективе” садржи радове са научног скупа који је под истим називом одржан 19. и 20. новембра 2010. године у Будимпешти, у организацији Српског института из Будимпеште и суорганизацији Етнографског института САНУ и Народносне секције Мађарског етнографског друштва. Овај скуп је замишљен као први у низу скупова посвећених различитим научним областима за које се сматра да су од највећег интереса за заједницу Срба у Мађарској (етнологија, лингвистика, историја и друштвене науке – социологија, политикологија, право), које ће организовати Српски институт (основан 2009. године) да би се добио преглед стања, уочили недостаци и одредили приоритети за даље истраживачке пројекте. Циљ скупа био је, дакле, критичко сумирање укупних досадашњих резултата етнолошког и етнографског рада међу Србима у Мађарској. На њему је било 17 учесника из Мађарске и Србије. У оквиру скупа, одржан је и округли сто, чији је циљ био разговор о потребама и могућностима организације даљих истраживања.

С обзиром на поменуте циљеве, радови у овом зборнику су претежно прегледног карактера. Они често садрже и личну ноту аутора, сећања и лични поглед на истраживања и њихове резултате. Намера је била да се прикупе и забележе не само резултати, већ и околности, мотивације и начини организовања досадашњих истраживања. Такође је значајан циљ био да се евидентирају све потенцијалне локације на којима се чува грађа везана за етнологију, етнографију и сродне дисциплине, која се односи на Србе у Мађарској. Поред етнологије, и на скупу и у зборнику заступљене су, по блискости проблематике и методологије, и етнолингвистика и етномузикологија (радови Биљане Сикимић и Јелене Јовановић). Такође, укључен је и један рад који омогућава компарацију са делатношћу на етнолошком плану у заједници Словака у Мађарској (рад Ане Ковачове). Да би тема и циљеви скупа били што потпуније заокружени, организатори су окупили не само научнике и стручњаке, већ и културне раднике из редова Срба у Мађарској, који су се бавили овом проблематиком. С обзиром да се етнолошки и етнографски аспекти свакодневног живота, културе и традиције националних мањина често сматрају веома важним за одржавање њиховог посебног идентитета, њима се баве и сами припадници мањина различитих образовних профила. У овом случају, у појединим текстовима аутора – припадника заједнице, уредници су ускладили терминологију са савременим научним захтевима.

Резултати наших заједничких напора налазе се у зборнику који се сада ставља на увид заинтересованој јавности. Надамо се да ће читаоци у њему наћи корисне информације, а можда и подстицаје за даљи рад на овом подручју.

Треба на крају додати и да је Српски институт у међувремену направио корак у правцу остваривања једног од својих дугорочних циљева, који је утврђен и на самом скупу – израде синтетичког обухватног дела Етнологија Срба у Мађарској – тако што је у сарадњи са Етнографским институтом САНУ осмислио и од 2012. године отпочео с радом на комплексном интердисциплинарном пројекту под називом Живот Срба у Батањи.

*Пера Ластих
Младена Прелић*

РАДОВИ

Пера Ластих
Српски институт, Будимпешта

ЕТНОЛОШКА ИСТРАЖИВАЊА СРБА У МАЂАРСКОЈ И СРПСКИ ИНСТИТУТ

Сажетак: Српски институт у Будимпешти основан је 2009. године са циљем да помаже, подстиче и организује научна истраживања о прошлости и садашњој друштвеној стварности Срба у Мађарској. Једна од најважнијих научних области у којима се обављају, или су се обављала, истраживања у вези са Србима у Мађарској јесте етнологија. Упркос важности ове области, према нашој оцени, присутни су бројни недостаци у досадашњим резултатима и систематизацији етнолошких истраживања Срба у Мађарској. Полазећи од личне мотивације до мотивација које има српска заједница у Мађарској, покушаћемо дати преглед области унутар етнологије, као и граничних подручја сродних наука у којима постоје празнине или у којима се очекује да ће се у организацији Српског института у Будимпешти моћи обављати даља потребна истраживања (од документовања, дескрипције и/или прикупљања и анализе материјалног и нематеријалног културног наслеђа до истраживања традиционалног и савременог живота како у руралним, тако и урбаним срединама). Ова „мапа” или „регистар” истраживања може послужити као нека врста путоказа за даљи рад у етнологији, у нади да ће се доћи до једне синтезе етнологије Срба у Мађарској доступне и јавном образовању.

Кључне речи: етнологија Срба у Мађарској, систематизација, синтеза, Српски институт у Будимпешти

Да ли се и како се до сада бавило етнографијом и етнологијом Срба у Мађарској?

О раду појединих научних актера истраживања етнографије Срба у Мађарској у протеклих пола века из прве руке нас информишу радови самих истраживача у овом зборнику.¹ Овде набрајамо само личне утиске и искуство писца ових редова у вези са досадашњим истраживањима у области етнографије и етнологије Срба у Мађарској.

Српско становништво које је после оптирања остало у Мађарској било је већином сеоско. Наиме, док је оптирањем обухваћено око 70% углавном руралне српске популације на данашњој територији Мађарске,²

¹ Видети на пример радове Марије Киш, Ђуре Шарошца, Ђуре Франковића, Младене Прељић и других у овом зборнику.

² Гојко Маловић: *Сеоба у матицу : оптирање Срба у Мађарској 1920-1931*. Нови Сад, 2010, 585-598,р

исељавање Срба из градова (Сентандреја, Будимпешта, Мохач, Баја, Сегедин итд.) у краљевину СХС било је још изразитије, односно преостало малобројно грађанство и расејано градско становништво после завршетка процеса оптирања природно још више је захваћено асимилацијом, него пре Првог светског рата. Ново градско становништво, настало до краја 1960-их година наглом социјалистичком урбанизацијом и масовним високим образовањем деце са села, имало је јаке сеоске корене и присне контакте са сеоским начином живота који је био мета етнографских истраживања. Тако је и писац ових редова, иако дете интелектуалаца из града, по неколико недеља током летњих распуста проводио у малом селу Ловри, једином насељу у Мађарској са српском већином становника.

Почетак интензивнијих етнографских истраживања и њихово златно доба код националних мањина у Мађарској био је период 1968–1975. Тада се по селима и у случају јужнословенских мањина (Срба, Хрвата и Словенаца) формирају локалне етнографске збирке и изложбе, а мохачки Музеј „Дороћа Канижаи” постаје јужнословенски базични музеј са својом богатом хрватском и српском етнографском збирком (1974/1975). Формира се Етнографска секција Комисије за културу Демократског савеза Јужних Словена у Мађарској (ДСЈС), започињу са радом летњи етнографски сакупљачки табори (1971) у организацији ДСЈС-а, настаје Народна секција Мађарског етнографског друштва (1973) и покреће серију издања „Етнографија Јужних Словена у Мађарској” (1975), организују се саветовања и скупови.³ Питањем етнографских истраживања баве се и јавни радници мањина који иначе нису активни у овој научној области.⁴ У то време писац ових редова је ученик Српскохрватске основне школе и гимназије у Будимпешти и са етнографијом долази у контакт пре свега преко саме наставе за мањине. Већина ученика је са села и долази из средина у којима, упркос тадашњим веома брзим променама, још увек постоје елементи традиционалног начина живота. Домаћи уџбеници књижевности, као и настава југословенских литература огромну пажњу посвећује народној књижевности и користи резултате сакупљања усменог народног стваралаштва у самој овој заједници у Мађарској. Ученици редовно добијају задатке да опишу неки народни обичај и да се и сами баве сакупљачким радом. Тако је писац ових редова обрадио обичај плетења и стављања на куће ивањског венца. Као главни и скоро једини облик ваннаставног бављења културом у школи јавља се фолклорна секција (тамбурашки оркестар и плесна-играчка група) која изводи обраде домаћих буњевачких, шокачких, градишћанско-хрватских, подравинских, словеначких и српских народних игара под руководством чувеног кореографа Антуна Кричковића, професора гимназије и уметничког руководиоца Централног амсамбла народности „Луч”. Школска фолклорна група приликом годишњих турнеја редовно посећује села у провинцији у којима живе Срби и Хрвати. Чувени композитор и етномузиколог Тихомир Вујичић (1929–1975) чест је гост школе у Будимпешти,

³ Видети белешке у раду Ђуре Шарошца у овом зборнику.

⁴ Ljubomir Lastić: Etnografija kod nas Južnih Slovena u Mađarskoj. U dva nastavka. In: *Narodne novine*, 9. april 1970. 2.p.; 16. april 1970. 4.pp

али га сусрећемо и у Сентандреји и родном Помазу, па многе српске породице по Мађарској гаје своје успомене и легенде о тој изузетној личности. Његова књига о музичким традицијама Јужних Словена у Мађарској објављена је 1978, постхумно.

Према нашем виђењу, овај нагли процват интересовања за народну културу и етнографски сакупљачки рад у кругу Срба, Хрвата и Словенаца у то време није била пука случајност нити је била независна од сличних процеса код већинског мађарског становништва. Ту не мислимо само на резолуцију Централног комитета Мађарске социјалистичке радничке партије о народностима из 1968. године која је у складу са праксом партијске државе требало да да почетни импулс за интензификацију и систематизацију етнографских истраживања код националних мањина, него и на то да је и само мађарско друштвено и научно окружење деловало у том правцу. После совјетизације фолклора и његовог стилизованог сценског извођења, као и идеализације сеоског народног живота током 1950-их година, нова генерација мађарске интелигенције се од 1968. поново окреће селу и традицијама, али сада већ без прости идеализације, тражећи аутентичне и архаичне облике културе (обилажење села, социографије села, ренесанса мађарског фолклора, нарочито из крајева где се највише задржао, нпр. у румунској Трансилванији, организовање тзв. „плесачница” – градских клубова у којима се омладина дружи уз изворну народну музику и игру). Овај процес код већинског становништва није био просто паралелан са сличним процесима код националних мањина, него су два процеса била међусобно преплетена. Водећа личност мађарских фолклориста Ференц Шебе (Sebő Ferenc, 1947), дипломирани архитекта и кантаутор, дефинитивно се окренуо мађарском фолклору после једног темпераментног сусрета са српским и румунским народним играма у Батањи.⁵ Ансамбл „Шебе” који изводи аутентичну мађарску народну музику, настао је у овом периоду, а и Ансамбл „Вујичић”, који негује изворну српску и хрватску народну музику из Мађарске такође почиње са радом 1974. године. Најпознатији извођач мађарских изворних народних песама Марта Шебешћен (Sebestyén Márta) сарађивала је са оба ансамбла и певала поред мађарских и српске и хрватске народне песме. Такође, међу првим плесачницама, поред Шебеовог клуба јављају се и „јужнословенске” плесачнице Антуна Кричковића, добро посећиване и од стране мађарске студентске омладине.

Иако је одушевљење фолклором националних мањина („народности”) постепено јењавало од краја 1970-их, у овим годинама можемо истаћи наставак рада етнографских сакупљачких кампова. Аутор ових редова учествовао је у овим таборима у мађарском делу Градишћа и у словеначким селима Порабља 1978–1979, у организацији ДСЈС-а и имао прилику да ту упозна једну од харизматских личности међу овдашњим етнографима, др Ивана Хорвата родом из Унде (Und), са западне мађарске границе.

⁵ Саопштење др Данила Урошевића, тадашњег колеге Шебеа у Националној библиотеци „Сечењи”. Иако сам Шебе није потврдио овај догађај, ова легендарна прича указује на везе између мађарских фолклориста и фолклора националних мањина у Мађарској.

Сумирајући утиске из овог периода до 1990, чини нам се да је научно засновани рад на сакупљању етнографске грађе био много интензивнији и важнији у случају хрватске мањине у Мађарској, него код Срба. У оквиру јужнословенског мањинског етнографског покрета налазимо већи број хрватских стручњака (Ђуро Шарошац, Ђуро Франковић, Ерне Еперјеш, Иван Хорват) и веома интензиван рад на сакупљању материјалног наслеђа хрватских етничких група, док се научници који се баве српском етнографијом, пре свега обичајима и донекле усменим стваралаштвом, јављају у мађарским академским и музејским структурама (Марија Киш, Игор Грин). Размишљајући о разлозима за овакву разлику долазимо до претпоставке да су традиционална народна култура и њени материјални трагови код већине Срба раније уступили место савременијим облицима и грађанским елементима начина живота, него примерице код Шокаца и католичких Бошњака у Барањи, а да не говоримо о дејству оптирања на превремено губљење материјалних трагова културе Срба. Такође претпостављамо да у случају споменутих етничких група у већој мери долази до изражаја етнографски слој у формирању идентитета, као нека врста маркера, него у случају идентитета Срба код којих до јачег изражаја долазе неки други елементи (историја, национални симболи, верска припадност, језик, музика). С обзиром на тада подразумевано јужнословенско заједништво, у овом периоду често српску грађу прикупљају хрватски истраживачи, а и Тихомир Вујић је сакупљач не само српског, него и хрватског музичког наслеђа у Мађарској.

1990. година није представљала прекретницу само у политичком и економском животу Мађарске. Током транзиције, од 1989/1990. до 1995. код националних мањина, а посебно код Срба, у центар пажње долази политичка делатност, борба за кодификовање права мањина, формирање политичког представништва, мањинских самоуправа, а рад на школству и култури, па тако и на етнографским и етнолошким истраживањима се потискује и занемарује. То је делом била и реакција мањинских заједница на њихово насилно држање у просветно-културном резервату за време партијске државе. У случају Срба ова осека етнографско-етнолошких истраживања може се објаснити и тиме што Срби – за разлику од Хрвата – нису располагали својим млађим истраживачким кадром који би наставио раније започет рад у овој области. Овако се у недостатку домаћих снага простор отвара за укључивање веома компетентних истраживача из Србије који од времена транзиције обављају веома значајан рад у области етнологије Срба у Мађарској. Писац ових редова – пошто је био на одговорним политичким позицијама у периоду 1990–2003 – дошао је у контакт са овим радом пре свега као организатор или помагач. Од активности у овом периоду наводимо само неке, са којима је писац овог текста лично дошао у контакт. Етнолошки рад Младене Прелић „Срби у селу Ловри током XX века” објављен је 1995. у сарадњи са Српским демократским савезом. Самоуправа Срба у Мађарској је крајем 1990-их година помагала рад ауторке приликом истраживања идентитета припадника српске мањине у околини Будимпеште.

После усвајања Закона о правима националних и етничких мањина у Мађарској и признавања неприкосновеног права мањина на декларисање свог идентитета отворило се питање како да се настави серија „Етнографије Јужних Словена у Мађарској” у издању Мађарског етнографског друштва. Поред поделе Јужних Словена на посебне националне мањине Срба, Хрвата и Словенаца, нови статус националне мањине добило је чак седам мањинских заједница. Тадашњи председник Народносне секције Мађарског етнографског друштва др Ерне Еперјеси (dr. Eperjessy Ernő) са аутором овог текста, као тадашњим в.д. председником Српског демократског савеза, договорио се да се за српску мањину у будуће двогодишње издаје посебан зборник „Етнографија Срба у Мађарској”. Опредељење за посебан – макар и двогодишњи – зборник показало се исправним. (До 2011. објављено је 6 свезака.) Током рада на зборнику, Српска самоуправа у Будимпешти, на челу са Бориславом Русом, развила је сарадњу са Етнографским институтом САНУ и Балканолошким институтом САНУ (Биљана Сикимић, Марија Илић) која је обухватила и помоћ у организовању етнолошких и етнолингвистичких истраживања у Батањи, Барањи, Поморишју и околини Будимпеште (Чип, Ловра). Такође, у другој половини 1990-их година, када се најзад правно регулисала настава за мањине у новом образовном систему, требало је израдити и смернице односно оквирни програм за ту наставу, те матурске захтеве из градива националне културе и историје појединих мањина што је руководиоце српске заједнице подстакло на размишљање о стању етнографских истраживања. Тако је утврђено да недосатје етнографско-етнолошка синтеза за Срба у Мађарској која би могла бити чврста канонска основа за израду школског градива и програма. У вези са тим писац ових редова је конципирао и предложио израду ЦД-а „Етнографија Срба у Мађарској”, али је у недостатку одговарајућег капацитета овај пројекат остао неостварен. Приликом разматрања могућег садржаја наставе модула „народописа”⁶ поново се у телима где су све мањине биле заступљене показала разлика између погледа српске заједнице на ово питање и других народности. Овај наставни модул је највећи део националних мањина у Мађарској схватио као наставу о традиционалном животу, етнографији заједнице и превидео је садржаје, веома важне за националну свест мањина, као што су историја, географија, историја уметности или познавање матичне земље и народа. Оквирни програм „српског народописа” усвојен је 2003. године, а у недостатку уџбеника састављен је албум који на веома квалитетан начин, у стрипованој форми приказује 12 српских националних и календарских празника за децу предшколског узраста и ученике нижих разреда основне школе.⁷ На самом почетку XXI века отпочиње и развој сарадње са етномузикологом Габором Ередичем (Eredics Gábor), шефом Ансамбла Вујичић и Хором „Јавор” из Сентандреје. Током 2002. године Самоуправа Срба у Мађарској издала је изузетно знача-

⁶ Овај наставни модул у говору Срба у Мађарској носи погрешан назив „народопис” што би буквално требало да значи „етнографија”. Оригинални мађарски назив „népísmertet” је мало другачији и дословце значи „познавање народа”, значи „народословље” или „наука о народу”. Стварни садржај модула је много шири и комплекснији и поред етнографије, историје обухвата и такве области као што су географија или историја уметности

⁷ Пера Ластић – Јасмина Станковић: *Дани свима знани : наши празници*. Будимпешта, 2007.

јан дупли ЦД „Сентандрејска слава” који је овековечио славско народно појање у Сентандреји. У овом периоду Ансамбл Вујичић објављује ЦД са обновљеним снимцима и сопственим аранжманом српске народне музике коју је Бела Барток 1912. године снимио у Банату. Иначе, стекли смо утисак да су током ове деценије етнографска и етнолошка истраживања о Србима у Мађарској доживела даљу осеку, чак и у односу на претходну деценију. Истовремено, захваљујући сарадницима Етнографског института САНУ, уведен је модернији приступ истраживањима.

*Зашто је важно да се Српски институт бави
и етнолошким истраживањима?*

Пре свега, чак и један летимичан поглед на оно што је према нашем знању урађено у етнологији Срба у Мађарској, далеко је од потпуног и на тој мапи налазимо читав низ белих мрља у односу на оно што је код осталих народности у Мађарској већ систематски одрађено. На пример резултати прикупљања предмета и истраживања материјалног културног наслеђа (ношња, покућство, алати, народно градитељство итд.) веома су скромни, недовољно обрађени и систематизовани. Прикупљена музичка грађа великим делом стоји у рукопису или на снимку, без адекватне обраде. (Само један део прикупљене грађе је обрађен и објављен у књизи Тихомира Вујичића о музичким традицијама Јужних Словена у Мађарској). Обичаји везани за разне празнике мање-више су сакупљени, али њихова анализа, а нарочито компаративна анализа са обичајима етничких заједница са којима Срби на овим просторима живе заједно, још према нашем сазнању није у довољној мери урађена. Такође, нисмо још наишли на обраду и презентацију традиционалног свакодневног живота Срба на селу, а посебно у граду. Без тога да се овај посао уради, тешко се може стићи до онога што би било најпотребније, а што је већ у мађарској науци и код других мањина у великој мери урађено, а то је једна широка синтеза етнографије Срба у Мађарској и њена презентација. Упркос овим недостацима, новија истраживања су већ прешла на културноантрополошка изучавања савремене заједнице са фокусом на структуру и промене идентитета припадника заједнице и саме заједнице, као колективитета. Поред свега тога, и о савременом свакодневном начину живота припадника српске мањине у Мађарској, посебно у градским срединама, знамо веома мало.

Шта би био циљ истраживања?

Полазећи од наведених потреба, циљеве етнографских и етнолошких истраживања можемо сажети у следеће задатке:

- израда монографија о етнографији Срба у појединим насељима
- после неопходног попуњавања празнина у нашем знању, израда једне веће синтезе о традиционалном животу, етнографији Срба у Мађарској (енциклопедична реконструкција и презентација – до формирања музејске поставке – традиционалног живота на селу и у граду)
- континуирана етнолошка, културноантрополошка истраживања о данашњем стању српске заједнице у Мађарској.

Шта би требало да се истражује?

У складу са недостацима досадашњих истраживања, са потребама и циљевима, јасно је да подједнако треба изучавати материјално и нематеријално културно наслеђе, традиционални и савремени начин живота како на селу, код руралног становништва, тако и у градским срединама, у кругу урбаног српског становништва. Посебна пажња би требало да се посвети надокнађивању заостатака у изучавању материјалног наслеђа и традиционалног и савременог свакодневног начина живота.

Што се тиче савременог начина живота, овде ћемо набројати само један списак идеја за истраживачке теме (од којих су неке већ истраживане, али би истраживања требало систематски наставити): односи у породици, разни нараштаји – мешовити бракови – градски фолклор – особености језика – забава, спорт – писменост, читање – кулинарство – мода, ношња и фризура – школовање, избор школе – манифестације, празници, обичаји, религиозност – идентитет – структура и организованост, институционализација заједнице.

На који начин би требало да се бавимо етнолошким истраживањима?

При изучавању и реконструисању традиционалног начина живота прикупљање података – што је примарни задатак – веома је отежано изумирањем нараштаја који су имали контакте са традиционалним начином живота, а и трагови некадашње материјалне културе су увелико нестали или су већ разасути по разним музејима, збиркама, често без потребних информација за ваљану научну обраду предмета. Ипак, још постојећи „пабирци” треба најхитније да се покупе, док не нестану и они. Услед недостатка оваквих примарних извора, на значају добијају секундарни (штампани, односно писани извори, ранији снимци, сакупљени предмети сачувани у музејима и јавним и приватним збиркама). Сакупљање и евидентирање овог материјала, његово сређивање и систематизација у (електронским) базама података и библиографијама је предуслов за даљи успешан научни рад (обраду, анализу и презентацију).

С обзиром на сложеност материје и на жељу да се што дубље продре у материју, приступ мора да буде мулти- и интердисциплинаран. Етнологија мора да се удружи са фолклористиком, етномузикологијом, микроисторијом, усменом историјом, историјом културе, етнолингвистиком, социолингвистиком, социологијом (културе). Изучавање етницитета је мултидисциплинарна и интердисциплинарна област науке.

Пошто су ресурси Института и целе српске заједнице у Мађарској ограничени, сав овај посао се може само поступно реализовати и то у сарадњи са српским и мађарским партнерским установама што изискује веома добру организацију и координацију посла.

Марија Киш
Будимпешта

ПОЛА ВЕКА ИСТРАЖИВАЊА ЕТНОГРАФИЈЕ И ЕТНОЛОГИЈЕ СРБА У МАЂАРСКОЈ

Сажетак: У овом раду укратко се представља дугогодишњи рад аутора на проблемима етнологије и етнографије Срба у Мађарској. У првом делу се укратко сумира истраживачки рад, који се односи на традицијску културу – првенствено на календарске обичаје – српског живља у Мађарској, пре свега оних Срба који живе у насељима уз Дунав. Тај рад је отпочео још 1955. године у Помазу, а најобухватније је презентирао (у ширем јужнословенском контексту) у књизи *Délszláv szokások a Duna mentén* [Обичаји Јужних Словена поред Дунава], објављеној 1988. године. Аутор је била дугогодишњи научни сарадник Етнографског института МАН. Такође је од 1979. до 1987. године била и редактор часописа *Етнографија Јужних Словена у Мађарској* у издању Мађарског етнографског друштва. Осим тога, од 1983. до 1991. године, она је организовала и три веома успешне југословенско-мађарске етнографске конференције с партнерским установама некадашње Југославије. О овим аспектима делатности др Марије Киш говори се у другом делу рада.

Кључне речи: Срби у Мађарској, календарски обичаји, едисија *Етнографија Јужних Словена у Мађарској*, југословенско-мађарске етнографске конференције

У овом тексту дат је кратак преглед мог истраживачког рада који се углавном односи на народну културу српског живља у Мађарској. У видо-кругу су већином оне групе насеља која се налазе у околини и поред Дунава.¹ База истраживања је било село Помаз, које је данас већ постало град. Не бих желела да понављам општепознате историјске чињенице, али бих ипак споменула да се већина подунавских Срба за време Велике сеобе 1690. године са пећким патријархом Арсенијем III Чарнојевићем доселила на место где и данас живи. Наравно, било је још и ранијих досељавања, али базу је дала Велика сеоба. На локалитет Помаза ми је скренуо пажњу Стојан Вујичић.² Ми смо у исто време били студенти на Филозофском факултету на Универзитету „Лоранд Етвеш“, а познато је да је Стојан рођен у Помазу. По пропису, студенти друге године требало је да изаберу дипломску тему. Мене је тада веома занимала народна поезија и многе епске песме сам познавала још из детињства. Када је после више година, 1969. изашла

¹ Kiss Mária: *Délszláv szokások a Duna mentén*. – Budapest : Akadémiai Kiadó, 1988. – 265 p.

² Стојан Вујичић (1933-2002), историчар књижевности, преводилац и песник из Будимпеште.

из штампе књига Ласла Нађа (Nagy László) под насловом *Babérfák (Lovori)*³ могла сам поново да читам многе познате епске песме и у мађарском преводу. Ипак, нисам изабрала тему из народне књижевности, већ тему у вези са обичајима Срба у Помазу.

У Помаз сам први пут отишла 1955. године. Стојан [Вујичић] ме је упознао са две угледне породице – Пандур и Рајковић. Софија Рајковић и Ружица Пандур и њихове породице били су ми први информатори, који су ме упознали са помашким фолклором, обичајима и традицијом. Скоро истовремено почела сам да читам *Сећања* Јакова Игњатовића,⁴ књигу Павла Софрића⁵ и друга дела везана за историју и културу Срба у Мађарској. У тим годинама сам се упознала са Лазаром Терзиним, који је тада још живео у Сентандреји и имала сам прилику да погледам његов рукопис.⁶ Тај рад је касније био објављен и у *Сентандрејском Зборнику*.⁷

Још пре оснивања Мађарског Етнографског Друштва (1889. године), међу мађарским истраживачима Шандор Реше Енсел (Részó Ensel Sándor) је био истраживач који је још 1867. године издао збирку народних обичаја⁸ и у ту књигу је уврстио и српске обичаје. Две деценије касније Јанош Јанко (Jankó János) је већ конкретно споменуо Помаз⁹ као место значајно за истраживање традицијске културе, која почиње већ да се губи.

У Помазу, при истраживањима пробала сам да установим следеће: који годишњи обичаји још постоје и који се још одржавају. Очеvidни су били божићни, ускршњи, ивањдански празници, црквене славе и породичне славе, задушнице и ружичало. У дипломском раду сам о тим наведеним обичајима – светковинама – дала солидан опис.¹⁰ Водила сам рачуна да на саме дане празника дођем на лице места, да бих видела, како се славе. На пример, како се припремало кољиво за задушнице, како и кад се плете ивањски венац, шта се носи на гробље о задушницама итд.

³ Nagy László – Vujcsics D. Sztoján [vál., sajtó alá rend., jegyz. és a képanyagot összeáll.]: *Babérfák : délszláv népköltészet.* – [Budapest]: Magyar Helikon; Európa, 1969. – 437 p.

⁴ Игњатовић, Јаков: Сентандреја. Успомена Јаше Игњатовића. У: *Летопис Матице српске* (Нови Сад), књ. 137, св. прва, 1884, стр. 8-115.; Игњатовић, Јаков: *Мемоари : рапсодије из прошлог српског живота* (приредио Живојин Бошков.). – Београд : Српска књижевна задруга, 1966.

⁵ Софрић, Павле: *Празновање Бадњег вечера и Божића у Сентандреји : с нарочитим погледом на његов претхришћански карактер.* – Ниш : Прва Нишка Штампарија Ж. Радовановића, 1903. – 35 стр.

⁶ Терзин, Лазар: *Народни обичаји православних Срба у Мађарској.* Рукопис. – Сентандреја, 1937.

⁷ Терзин, Лазар: Народни обичаји православних Срба у Мађарској. In: Медаковић, Дејан (уред.): *Сентандрејски зборник.* 1. том. – Београд : Српска академија наука и уметности, 1987, 347-386. стр. У овом значајном раду Лазара Терзина били су спменути описи следећих народних обичаја: Варица; Материце и Очеви; Божић; Нова година; Покладе; Лазарева субота и свети; Велика (страшна) недеља; Ускрс; Ружичало („Дружичало”); Ђурђевдан; Ивањдан; Сватови; О рођењу детета; Смрт; Црквена слава; Петровдан; Додола; Освећење рогате марве; Сејање жита; О жетви; Берба; Звоњење на облаке; Кад се крвава отели; Кад се квочка насађује; Разно.

⁸ Részó Ensel Sándor: *Magyarországi népszokások.* – Pesten, 1867.

⁹ Jankó János: Adatok a pomázi szerbek néprajzához. In: *Turisták Lapja* (Budapest), I. évf., 1889., 98-100. p.

¹⁰ Kiss Mária: *A pomázi szerbek ünnepnapjai.* Kézirat (6522). – Budapest: Néprajzi Múzeum Etnológiai Adattára, 1959.

У каснијим истраживањима обратила сам већу пажњу и на поједине сегменте обичаја, као и на њихове функције. Споменула бих неколико примера. Интересантно је било суочити се са разлозима промене функције појединих раније важних празничних елемената. На пример, како се и зашто изгубио обичај паљења бадњака? Павле Софрић нам објашњава да у Сентандреји то већ у XIX веку није било карактеристично. Разлог тога Софрић види у томе што су се куће тамо градиле у такозваном „западном” стилу, што значи да није било отворених пећи и тако је бадњак изгубио своју функцију. У селима се то дуже задржало, на пример, у Помазу почетком XX века још су уносили бадњак у кућу и на банку отворене кухиње су га палили и чували.¹¹ Још један пример да наведем из Бате: тамо се тај обичај изгубио када су пећи почеле да се ложе угљем. У Помазу за време црквене славе, на Ђурђевдан раније су биле уобичајене игре: *љесе*, *старинско коло*, *кетуш* и *мађарац*.¹² Те игре спомиње и Јаков Игњатовић приликом пештанских балова. По речима мојих информатора, те игре су престале да се играју када је 1910. године умро последњи гајдаш,¹³ али се редослед тих игара сачувао у памћењу. У вези са обичајем *свећења марве*, требало би споменути да је сам обичај изгубио своју функцију онда када је и сточарство изгубило на значају, али се и даље светила у цркви. Тај обичај је на пример у Ловри много дуже остао у пракси, због тамошњих економских односа. Има и других примера. Некада се уочи Ивандана плело више венаца, да буде на бунару, на крову куће, на штали итд. Они су имали магијску функцију. Венац се обавезно плете и у данашње време – али сада има функцију чувања традиције и симболизације идентитета.

У каснијем периоду мог рада циљ ми је био: а) сумирање дотадашњих истраживања – сада већ употпуњених и сопственим истраживачким резултатима, као и б) упоређивање новијег материјала са оним раније скупљеним, чиме се могу открити процеси и правци евентуалних промена. У којој мери ми је то успело, може се проценити на основу мојих објављених радова.

Следећа тема на коју желим да се осврнем у овом раду је период у коме сам обављала уреднички посао у едицији посвећеној етнографији и етнологији Јужних Словена у Мађарској. Како је познато, Мађарско Етнографско Друштво 1975. године покренуло је серије публикација које су доносиле радове посвећене етнографији националних мањина („народности”) у Мађарској. Свеске, које садрже српски, словеначки и хрватски материјал, под именом *Етнографија Јужних Словена у Мађарској*, појављивале су се двогодишње. У овој едицији, осим стручњака, добили су могућност да објаве своју сакупљену грађу и они аутори (истраживачи аматери) који су гајили велико интересовање и љубав према етнографији. Ја сам неколико година била уредник те серије, од трећег до осмог броја.¹⁴ Поред аутора

¹¹ Софрић, Павле: нав. дело

¹² Kiss Mária: нав. дело, 126. стр.

¹³ Исто, 127. стр.

¹⁴ *Etnografija Južnih Slavena u Mađarskoj = Etnografija južnih Slovanov na Madžarskem = Етнографија јужних Словена у Мађарској = A magyarországi délszlávok néprajza*. Budapest : Tankönyvkiadó, 1975-1993. (Аутор овог текста је у временском раздобљу 1979-1987. била уредник бројева 3, 4, 5, 6, 7 и 8)

из Мађарске, своје радове су код нас публиковали и Десанка Николић из Београда, Радмила Фабијанић из Сарајева, те Карољ Јунг и Магдалена Веселиновић-Шулц из Новог Сада.

Стицајем разних околности и промена у последњој деценији XX века, на научној сцени појавила се нова едиција етнографског часописа. Први број *Етнографије Срба у Мађарској* изашао је из штампе 1997. године под уредништвом Борислава Руса.¹⁵

На крају треба споменути и да смо у Етнографском институту Мађарске Академије Наука (MTA Néprajzi Kutató Intézet) током осамдесетих и почетком деведесетих година организовали и тзв. југословенско-мађарске етнолошке конференције у сарадњи са партнерским институцијама тадашње Југославије. У нашем институту њиховом организацијом смо се бавиле др Жужана Татраи (Dr. Tátrai Zsuzsanna) и ја. Конференције су у Будимпешти одржане 1983, 1987. и 1991. године. Материјал је публикован у едицији „Фолклор и традиција” (*Folklór és Tradíció*).¹⁶ Мислим да смо у појединим темама могли да чујемо најбоље стручњаке – само неколико имена бих ту споменула. Прву конференцију је отворио академик Ласло Хадрович, а предавачи су између осталих били и: Иштван Фрид: „*Легенда и стварност у роману Иве Андрића На Дрини ћуприји*”, Анико Бодор: „*Заједничке црте у мађарској и српској народној музици*”, Радмила Фабијанић: „*Поједини елементи традиције у савременом животу народа*” итд. Са следеће конференције неке теме и имена: Драгослав Антонијевић: „*Казивање – фолклорна монодрама*”, Шандор Хорват „*Писменост у народној култури Градишћанских Хрвата*”, Габријела Шуберт: „*Мађарски елементи у српским пословицама на основу Караџићеве збирке*”, Имре Данко: „*Сећање на Слободана Зечевића*”, Ђурђица Петровић: „*Мађарска културна добра у југословенском културном инвентару на примеру губе*”, итд. На последњој конференцији 1991. године могли смо, поред осталих, чути реферате који су се односили на текућа истраживања, на пример рад Мирјане Павловић и Мирославе Лукић-Крстановић о истраживању у Батањи, рад Младене

¹⁵ Рус, Борислав (уредник): *Етнографија Срба у Мађарској : етнолошке студије из живота Срба у Мађарској = Magyarországi szerbek néprajza... : Néprajzi tanulmányok a magyarországi szerbek hagyományos kultúrájáról*. Будимпешта: Мађарско етнографско друштво, Самоуправа Срба у Мађарској. Budapest: Magyar Néprajzi Társaság, Szerb Országos Önkormányzat, 1997-

¹⁶ Kiss Mária (szerk.): *A hagyomány és műveltség továbbélése : Az I. Magyar-Jugoszláv Folklor konferencia előadásai (Budapest, 1983. november 1-3.)*. – Budapest: MTA Néprajzi Kutató Csoport, 1984. – 478 p. – (Folklór és tradíció, I). Niedermüller Péter (szerk.): *A hagyomány és műveltség továbbélése : Az I. Magyar-Jugoszláv Folklor konferencia előadásai (Budapest, 1983. november 1-3.)*. – Budapest: MTA Néprajzi Kutató Csoport, 1985. – 79 [1] p. – (Folklór és tradíció, II.); Kiss Mária (szerk. = ured.): *III. Magyar-Jugoszláv Folklor Konferencia : Budapest, 1987. november 2-3. = III. Mađarsko-Jugoslovenska Konferencija folklor : Budimpešta, 2-3. novembra 1987.* – Budapest: MTA Néprajzi Kutató Csoport, 1988. – 168 p. – (Folklór és tradíció, V. = Folklor i tradicija, V). Kiss Mária (szerk. = ured.): *III. Magyar-Jugoszláv Folklor Konferencia : Budapest, 1987. november 2-3. = III. Mađarsko-Jugoslovenska Konferencija Folklor : Budimpešta, 2-3. novembra 1987.* – Budapest: MTA Néprajzi Kutató Csoport, 1988. – 261 p. – (Folklór és tradíció, VI. = Folklor i tradicija, VI); Kiss Mária (szerk. = ured.): *A tradicionális műveltség továbbélése : Az V. Magyar-Jugoszláv Folklor konferencia előadásai : Budapest, 1991. november 1-3. = Kontinuitet tradicionalne kulture : Referati V Mađarsko-jugoslovenske konferencije folklor : Budimpešta, 1-3. novembar 1991.* – Budapest: MTA Néprajzi Kutatóintézet, 1994. – 362. p. – (Folklór és tradíció, VII. = Folklor i tradicija, VII).

Прелић о празницима у Ловри у периоду од Другог светског рата, као и Душана Дрљаче о животу и обичајима Срба у Мађарској према описима у монографијама насеља. С друге стране, у годинама 1985. и 1989. одржане су друга, односно четврта конференција у организацији Хунгаролошког института на Филозофском факултету у Новом Саду. Реферати су касније били објављени у часопису споменутог института (*Hungarológiai közlemények*), а уредничке послове је обавио др Карољ Јунг (Dr. Jung Károly).¹⁷

Ова три аспекта дају слику мог ангажовања на проучавању етнологије Срба у Мађарској.

ЛИТЕРАТУРА

- Etnografija Južnih Slavena u Mađarskoj = Etnografija južnih Slovanov na Madžarskem = Етнографија јужних Словена у Мађарској = A magyarországi délszlávok néprajza. – Budapest : Tankönyvkiadó, 1975–1993.
- Игњатовић, Јаков: Сентандреја. Успомена Јаше Игњатовића. In: *Летопис Матице српске* (Нови Сад), књ. 137, св. прва, 1884, 8-115. стр.
- Игњатовић, Јаков: *Мемоари : рапсодије из прошлог српског живота* (приредио Живојин Бошков). – Београд : Српска књижевна задруга, 1966.
- Jankó János: Adatok a pomázi szerbek néprajzához. In: *Turisták Lapja* (Budapest), I. évf., 1889, 98-100. p.
- Jung Károly (szerk.): A tradicionális műveltség továbbélésének lehetőségei : II. Jugoszláv–Magyar Folklór Konferencia, I. rész. = Mogúcnosti negovanja tradicionalne kulture : II Jugoslovensko-mađarska konferencija o folkloru, I deo. In: *Hungarológiai Közlemények* (Újvidék), 17. évf. 3-4. (64-65.) sz. 1985. jún.-szept. 281-464. [4] p.
- Jung Károly (sajtó alá rend.): A tradicionális műveltség továbbélésének lehetőségei : II. Jugoszláv–Magyar Folklór Konferencia, II. rész. = Mogúcnosti negovanja tradicionalne kulture : II Jugoslovensko-mađarska konferencija o folklornom stvaralaštvu, II deo. In: *Hungarológiai Közlemények* (Újvidék), 20. évf. 3. (76.) sz. 1988. szept. [201]-309. p.
- Jung Károly (szerk.): A hagyományok továbbélésének lehetőségei : IV. Jugoszláv–Magyar folklór konferencia. Újvidék, 1989. november 10-11. = Mogúcnosti kontinuiteta narodne tradicije: IV Jugoslovensko-mađarska folklorna konferencija. In: *Hungarológiai Közlemények* (Újvidék), 21. évf. 4. (81.) sz. 1989. dec. 539-723. p.
- Kiss Mária: *A pomázi szerbek ünneppnapjai*. Kézirat (6522). – Budapest : Néprajzi Múzeum Etnológiai Adattára, 1959.

¹⁷ Jung Károly (szerk.): A tradicionális műveltség továbbélésének lehetőségei : II. Jugoszláv–Magyar Folklór Konferencia, I. rész. = Mogúcnosti negovanja tradicionalne kulture : II Jugoslovensko-mađarska konferencija o folkloru, I deo. In: *Hungarológiai Közlemények* (Újvidék), 17. évf. 3-4. (64-65.) sz. 1985. jún.-szept. 281-464. [4] p. Jung Károly (sajtó alá rend.): A tradicionális műveltség továbbélésének lehetőségei : II. Jugoszláv–Magyar Folklór Konferencia, II. rész. = Mogúcnosti negovanja tradicionalne kulture : II Jugoslovensko-mađarska konferencija o folklornom stvaralaštvu, II deo. In: *Hungarológiai Közlemények* (Újvidék), 20. évf. 3. (76.) sz. 1988. szept. [201]-309. p.; Jung Károly (szerk.): A hagyományok továbbélésének lehetőségei : IV. Jugoszláv–magyar folklór konferencia. Újvidék, 1989. november 10-11. = Mogúcnosti kontinuiteta narodne tradicije : IV Jugoslovensko-mađarska folklorna konferencija. In: *Hungarológiai Közlemények* (Újvidék), 21. évf. 4. (81.) sz. 1989. dec. 539-723. p.

- Kiss Mária (szerk.): *A hagyomány és műveltség továbbélése : Az I. Magyar–Jugoszláv Folklor konferencia előadásai* (Budapest, 1983. november 1-3.). – Budapest : MTA Néprajzi Kutató Csoport, 1984. – 478 p. – (Folklor és tradíció, I.)
- Kiss Mária (szerk. = ured.): *III. Magyar–Jugoszláv Folklor Konferencia* : Budapest, 1987. november 2-3. = III. Mađarsko–Jugoslovenska konferencija folklor : Budimpešta, 2-3. novembra 1987. – Budapest : MTA Néprajzi Kutató Csoport, 1988. – 168 p. – (Folklor és tradíció, V. = Folklor i tradicija, V)
- Kiss Mária (szerk. = ured.): *III. Magyar–Jugoszláv Folklor Konferencia* : Budapest, 1987. november 2-3. = III. Mađarsko–Jugoslovenska konferencija folklor : Budimpešta, 2-3. novembra 1987. – Budapest : MTA Néprajzi Kutató Csoport, 1988. – 261 p. – (Folklor és tradíció, VI. = Folklor i tradicija, VI)
- Kiss Mária (szerk. = ured.): *A tradicionális műveltség továbbélése : Az V. Magyar–Jugoszláv Folklorkonferencia előadásai* : Budapest, 1991. november 1-3. = Kontinuitet tradicionalne kulture : Referati V Mađarsko–jugoslovenske konferencije folklor : Budimpešta, 1-3. novembar 1991. – Budapest: MTA Néprajzi Kutatóintézet, 1994. – 362. p. – (Folklor és tradíció, VII. = Folklor i tradicija, VII)
- Kiss Mária: *Délszláv szokások a Duna mentén*. – Budapest : Akadémiai Kiadó, 1988. – 265 p.
- Nagy László – Vujicsics D. Sztoján [vál., sajtó alá rend., jegyz. és a képanyagot összeáll.]: *Babérfák : délszláv népköltészet*. – [Budapest] : Magyar Helikon; Európa, 1969. – 437 p.
- Niedermüller Péter (szerk.): *A hagyomány és műveltség továbbélése : Az I. Magyar–Jugoszláv Folklor konferencia előadásai* (Budapest, 1983. november 1-3.). – Budapest : MTA Néprajzi Kutató Csoport, 1985. – 79 [1] p. – (Folklor és tradíció, II.)
- Résó Ensel Sándor: *Magyarországi népszokások*. – Pesten, 1867.
- Рус, Борислав (уред.): *Етнографија Срба у Мађарској : етнолошке студије из живота Срба у Мађарској = Magyarországi szerbek néprajza... : Néprajzi tanulmányok a magyarországi szerbek hagyományos kultúrájából*. – Будимпешта: Мађарско етнографско друштво, Самоуправа Срба у Мађарској = Budapest : Magyar Néprajzi Társaság, Szerb Országos Önkormányzat, 1997–
- Софрић, Павле: *Празновање Бадњег вечера и Божића у Сентандреји : с нарочитим погледом на његов претхришћански карактер*. – Ниш : Прва Нишка Штампарија Ж. Радовановића, 1903. – 35 стр.
- Терзин, Лазар: *Народни обичаји православних Срба у Мађарској*. Рукопис. – Сентандреја, 1937.
- Терзин, Лазар: *Народни обичаји православних Срба у Мађарској*. In: Медаковић, Дејан (уред.): *Сентрандрејски зборник*. 1. том. – Београд: Српска академија наука и уметности, 1987, стр. 347-386.

Душан Дрљача – Младена Прелић
 Етнографски институт САНУ, Београд

НА ДОБРОМ ПУТУ: ЕТНОЛОГИЈА СРБА У МАЂАРСКОЈ¹

Сажетак: Етнолошки радови о Србима у Мађарској сагледани су у светлу онога што је објављено у зборницима конференција у Бекешчаби (1975–2004), часописима *Етнографија Јужних Словена* (1975–1993) и *Етнографија Срба у Мађарској* (1997–), само једног броја *Folklór és tradíció* (VII, 1994), као и неких чланака и књига публикованих у последње четири деценије у Србији и Мађарској на српском језику. Тематском сврставању подвргнути су радови који се по свом садржају односе на Србе у Мађарској, етнолингвистичке синтезе, студије о породици, историјско-архивистички компендиј о оптирању, али такође и историјски романи из прошлости Срба у Мађарској и оптаната у Србији, а све то у складу са схватањем да аналитичке монографије претходе синтетичком раду и да га допуњују. Све побројано, уз додатак једне социолошке студије о староседеоцима и анализе статистичких података о Србима у Мађарској, веома добро се уклапа са широко схваћеном проблематиком етнолошких наука. Уз то, није заборављена ни научно популарна делатност.

Кључне речи: Срби у Мађарској, етнолошка истраживања, етнолошка и литерарна дела, анализа, истраживачки кадар

У овом раду одлучили смо се да покушамо обухватити етнолошку продукцију о Србима у Мађарској, стављајући је у нешто шири контекст, укључујући и књижена дела која могу да се сматрају вредним изворима за проучавање менталитета, културне историје и свакодневног живота ове заједнице.

Први подстицаји за научно-етнолошко истраживање Срба на територији данашње Мађарске припадају Мађарском етнографском друштву, које је од својих почетака крајем XIX столећа (Народна секција постоји од 1889. године), с прекидима приступило и подржавало проучавање националних мањина у својој земљи.² У те почетке незаобилазно убрајамо

¹ Овај рад је настао као део пројекта *Мултиетничитет, мултикултуралност, миграције – савремени процеси* (177027), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја РС.

² Најстарији чланак који се односи на Јужне Словене на територији Мађарске представља рад Ђерђа Беркића који се односи на групу која себе назива Рацима, или Рацима-Хрватима, католичке вере, на острву Чепел. Berkity György, *Nepismertetés* (Познавање народа), 1839, *Tudománytár IV, Budán*, 314–331. Нав. према: М. Киш, Из историје етнографског истраживања Срба и Хрвата у околини Будима, *Етнографија Јужних Словена у Мађарској*, 4, 1982, 43.

прилоге мађарских етнографа који дају податке о Србима: Јаноша Јанка,³ Пала Хунфалвија⁴ и Велимира Југе.⁵

Поред тога и неки извори општијег карактера који сведоче о етничком шаренилу тадашње Угарске драгоцени су и за документовање начина живота српске заједнице – нпр. *Magyarország geographiai szótára* (Географски речник Мађарске), I/IV, Pest, 1851 од Елека Фењеша (Fényes Elek), *Az Osztrák-Magyar Monarchia Írásban és Képben* (Аустроугарска монархија у речи и слици), Magyarország. II k. Budapest, 1881, или вишетомна едиција *Magyarország vármegyéi és városai* (Мађарске жупаније и градови), у чијем I тому, који се односи на бачко-бодрошку жупанију (Budapest, 1909), опширан текст о Србима има Антоније Хаџић (Hadzsics Antal). У изузетно важне изворе о Србима у Угарској, касније Мађарској, убрајамо и изворе Српске православне цркве: матице рођених, венчаних и умрлих и црквене летописе који су систематски вођени од краја XVIII века, архивску грађу из Архива Епархије будимске у Сентандреји, као и статистичке податке (шематизме) Карловачке митрополије / Будимске епархије, који сведоче о становништву појединих насеља, посебно о организацији црквено-школског живота у земљи нашег северног суседа. У ове последње убрајају се шематизам Карловачке митрополије из 1878. године,⁶ шематизам Епархије будимске из 1896. године,⁷ као и шематизам Карловачке митрополије по подацима из 1905. године.⁸ За историју цркве и школства треба свакако консултовати и рад Мите Клицина о уређењу црквених и школских дела у истој Митрополији,⁹ прилог историји српских школа Димитрија Кириловића,¹⁰ а из новијег доба чланак Бојане Чобан о српским основним школама у Мађарској између два рата.¹¹ Треба поменути и свеобухватно дело о историји Српске православне цркве, што наравно укључује и Карловачку митрополију, Радослава М. Грујића.¹²

Када говоримо о изворима на српском језику, за етнолошко проучавање живота Срба у Мађарској уочи I светског рата значајан је рад Павла

³ Jankó János, Adatok a pomázi szerbek néprajzához, *Turisták Lapja* I Budapest 1899.

⁴ Hunfalvy Pál, *Magyarország etnografiája*, Budapest, 1890.

⁵ Juga Velimir, *A magyar szent korona országában élő szerbek*, Nemzetiségi Ismertető könyvtár, IV, Budapest 1913.

⁶ Стеван Болманац, *Шематизам источно-православне митрополије српске у Аустро-Угарској*, Панчево, 1878.

⁷ Георгије Марјановић, *Први шематизам Православне српске епархије будимске*, издање Епархијске управе будимске, Сремски Карловци, 1896.

⁸ Мата Косовац, *Српска православна Митрополија карловачка, по подацима од 1905 године*, Српска манастирска штампарија у Карловцима, 1910.

⁹ Мита Клицин, *Уредба о уређењу црквених, школских и функционалних дела грчко-источне српске митрополије*, Сремски Карловци 1909.

¹⁰ Димитрије Кириловић, *Помађаривање у бившој Угарској, Прилог историји српских школа*, Нови Сад, 1935.

¹¹ Бојана Чобан, Српске основне школе у Мађарској између два рата, у: *Из наше прошлости III, Студије из повијести школства Хрвата, Срба и Словенаца у Мађарској*, Завод за издавање уџбеника, Будимпешта, 1981: 21-24.

¹² Радослав М. Грујић, *Православна српска црква*, изд. манастира Каленић, Крагујевац 1989. (први пут публиковано 1921. године).

Софрића,¹³ као и рад Тихомира Ђорђевића,¹⁴ а за међуратни период Лазара Терзина.¹⁵ Два последња рада публикована су са закашњењем, али представљају драгоцене изворе за време у којем су настали.

Мора се ипак приметити да су српски етнологзи ову проблематику дуго занемаривали. Много значајнији допринос све до осамдесетих и деведесетих година XX века давали су истакнути српски историчари, историчари уметности и лингвисти, и њихов рад је за етнолошку струку од највећег значаја. Поменимо најпре Алексу Ивића, затим Душана Ј. Поповића, Славка Гавриловића, Павла Ивића, Милорада Павића, Дејана Медакловића, Динка Давидова, Василија Крестића и друге.¹⁶ У оквиру САНУ 1976. године основан је Сентандрејски одбор, који је издао три броја публикације Сентандрејски зборник (1987, 1992. и 1997. године).

Изузетно је вредан допринос оних сарадника САНУ који су истовремено и припадници заједнице Срба у Мађарској, попут Димитрија Е. Стефановића (Београд/Сентандреја), као и спољних сарадника Академије – поменимо о.Ивана Јакшића (1910–2000, Будимпешта) и Косту Вуковића (Сентандреја). Из Матице српске (и Војвођанског музеја) помињемо троје изузетних истраживача: Божидара Ковачека, председника Матице, Федору Бикар и Александра Бачка.

За старија раздобља налазимо ослонац у делима писаца који су рођени или стварали у Угарској: Гаврила Стефановића Венцловића (1680–1749), Захарија Орфелина (1726–1785), Доситеја Обрадовића (1739–1811), Јоакима Вујића (1772–1847), Јована Стерије Поповића (1806–1856), Јаше Игњатовића (1822–1889), Лазе Костића (1841–1910) и других. Незаобилазно је и све што је у вези са животом и делом Саве Текелије (1761–1842).¹⁷

Што се тиче континуираног бављења етнологијом Срба и Јужних Словена у Мађарској у другој половини XX века, незаобилазно је име др Марије Киш, научне сараднице Етнографског института МАН.¹⁸ Изузетно велики допринос етномузикологији дао је прерано трагично преминули Тихомир Вујичић (1929–1975).¹⁹

Велики допринос сазнањима о српској заједници, између осталог и етнолошког карактера дали су културни и јавни радници – припадници ове заједнице, Љубомир Ластих (1923–1990) и Стојан Вујичић (1933–2002). Треба свакако споменути и Боривоја Руса, дугогодишњег уредника *Деш-*

¹³ Павле Софрић, *Празновање Бадњег вечера и Божића у Сентандреји с нарочитим погледом на његов прехришћански карактер*, Ниш 1903.

¹⁴ Тихомир Ђорђевић, Српске колоније у Будиму и околини, *Наш народни живот* III, Београд 247–261.

¹⁵ Лазар Терзин, Народни обичаји православних Срба у Мађарској, *Сентандрејски зборник* I, САНУ, Београд 1987, 347–388.

¹⁶ В. библиографије академика у издању САНУ.

¹⁷ В. нпр. *Сава Текелија и његово доба у огледалу савремене науке*, прир. Пера Ластих, Золтан Бада, Српски институт, Будимпешта, 2011.

¹⁸ Поред низа радова, пре свега о обичајима Срба (и других јужнословенских народа) у Мађарској, поменимо овде само монографију Kiss Mária, *Delszláv szokások a Duna mentén* (Обичаји Јужних Словена поред Дунава), Akadémiai kiado, Budapest, 1988.

¹⁹ *Музичке традиције јужних Словена у Мађарској*, Предузеће за издавање уџбеника, Будимпешта 1978.

чанских свезака, који је публиковао велики број прилога о обичајима и фолклору, већином о Србима у Банату. Аутор више радова о савременом положају српске националне мањине у Мађарској, који могу бити корисни и етнологима, је Пера Ластих.²⁰

Импулс истраживањима у Мађарској средином 70-их година поново даје Мађарско етнографско друштво. Од 1975. године, поново се организују народносне секције. Две конкретне активности су поспешиле истраживања: организовање Бекешчабанских сусрета културе, издавање зборника радова са тих скупова и покретање етнолошких часописа за одговарајуће националне мањине (1975. године покренута су четири – немачки, словачки, румунски и јужнословенски). Интензивирањем рада на проучавању националних мањина у својој земљи, настојало се постићи да та делатност заживи и у државама у окружењу, у Европи и свуда где Мађари живе у дијаспори. И био је то стварни импулс. Велики пројекти попут скупова у Бекешчаби, који покрећу десетине, па и стотину и више истраживача, импозантан (и делотворан) организациони одбор, састављен од врхунских стручњака и преводилаца, стабилно финансирање скупова, одговорност и истрајност у предузетом послу (сваке пете, а затим сваке треће године), окупљања гигантских размера, и то током готово три деценије (1975–2004), као и оно што посебно истичемо – улагање великих напора да се све саопштено у што краћем времену и објави. Био је то изванредан успех Мађарског етнографског друштва, и посебно, за етнологију Срба (и Хрвата) изузетно заслужног др Эрне Еперјешиа. Подршку овим скуповима давало је својим редовним учешћем 8-15 истраживача, етнолога и фолклориста из Србије, од којих неколико из Хунгаролошког института у Новом Саду (др Олга Пенавин, др Магдалена Веселиновић-Шулц, др Карољ Јунг, Геза Триполски и др.), углавном компаратиста. Од 70-их година XX века редовно, са рефератом, учествују истраживачи из Етнографског института САНУ, са пројеката проучавања националних мањина у Србији, нешто касније обједињеног са изучавањем етнологије Срба у окружењу и дијаспори.²¹ С распадом Југославије, број Срба изван матичне земље се нагло повећао, па тиме и истраживачке обавезе које према њима имају институције из матице.²²

„Продужено деловање” бекешчабанских конференција препознаје се и у склапању билатералних међуакадемијских споразума. Такав уговор је био склопљен између мађарске и српске академије, односно између њихова два института – МТА Néprajzi Kutató Csoport и Етнографског института

²⁰ Поменимо на овом месту само П. Ластих, О положају Срба у Мађарској, у: *Положај и идентитет српске мањине у југоисточној и централној Европи*, ур. Војислав Становчић, САНУ, Научни скупови СХ, Одељење друштвених наука 25, Београд, 2005, 187-234.

²¹ О проучавању Срба у Мађарској од стране Етнографског института САНУ, Београд, видети и Душан Дрљача и М. Прелић, *Искуства Етнографског института у проучавању Срба у окружењу*, у: *Положај и идентитет српске мањине у југоисточној и централној Европи*, САНУ, Научни скупови СХ, Одељење друштвених наука 25, Међуодељенски одбор за проучавање националних мањина и људских права, Војислав Становчић (уредник), Београд 2005, 281-290.

²² Драгана Радојичић, *Проучавање српске мањине у суседним земљама. Положај и идентитет српске мањине у југоисточној и централној Европи*. Београд : САНУ, 2005:111-117.

САНУ, али је нажалост био кратког века: једнострано је раскинут средином 1990-их година.

Говорећи о покретању посебних мањинских часописа на властитом језику, у Мађарској је за Јужне Словене (Србе, Хрвате, Словенце) излазио годишњак *Етнографија Јужних Словена у Мађарској*, укупно 10 бројева, око којег су се, у мањем броју, окупљали и српски истраживачи. Заједничко компаратистичко разматрање српско-хрватске проблематике (језичке, обичајне, фолкорне, музичке) било је са становишта мађарске етнографије пожељно и корисно и изнедрило је за Србе у Мађарској значајна, већ помињана дела Тихомира Вујичића и Марије Киш, као и Ђуре Шарошца и Ђуре Франковића, о којима ће бити речи у другом делу овог текста. Јужнословенско обједињавање испољило се и приликом оснивања Матичног музеја „Дороћа Канижаи” (Kanizsai Dorottya Múzeum) у Мохачу за хрватске, српске и словеначке етничке скупине, не само у Барањи, већ у целој Мађарској.

Аналитички преглед по насловима (етнолошких) чланака и монографија објављених у Мађарској (1975–2011)

Последњих деценија унутар заједнице Срба у Мађарској учињени су веома велики напори и одрицања како се у истраживањима из области етнологије не би заостајало за другим, бројчано присутнијим мањинама (Словаци, Хрвати), које су на располагању имале већу и можда још важније континуирану, стручну и финансијску помоћ матичних земаља. Међутим, српска заједница у Мађарској поседује значајне ресурсе: пребогате збирке и фондови Музеја и Архива Будимске епархије и билингвалну истраживачку елиту (углавном потомке образованих народних свештеника и учитеља), посвећену раду за заједничке циљеве. Неоцењиву вишедеценијску помоћ пружали су им и данас пружају: Эрне Еперјеши и Игор Грин, двојица Ласла – Коша и Шашвари, двојица Ђура – Франковић и Шарошца, који нас је 2011. нажалост напустио.

Од велике користи за струку су тематски зборници – чланци и расправе који су представљали документоване одговоре на задате теме. Аналитички преглед по насловима чланака и расправа објављених у Мађарској, у последње четири деценије, обухвата највећим делом четири едиције: зборнике радова са осам међународних етнолошких конференција у Бекешчаби (МЕК), објављиваних у тематским зборницима од 1975. до 2004. године, тематски број часописа Етнографског института МАН из Будимпеште *Folklór és tradíció* из 1994. који садржи радове V мађарско-југославенске конференције фолклора (FeSГ), десет бројева *Етнографије Јужних Славена у Мађарској* од 1975. до 1993. године (ЕЈС) и до сада објављених, почевши од 1997. године, шест бројева *Етнографије Срба у Мађарској* (ЕС). Свесни смо да овај сумарни преглед није ни издалека целовит. Недостаје му на пример преглед чланака из редовног, годишњег *Српског календара* у коме је за етнолошку струку значајно неколико рубрика: хроника, времеплов, историја, и, ван сумње, годишњи извештај о раду српских самоуправа из различитих насеља у Мађарској, којих је после последњих локалних избора основано чак триде-

сет шест. Нису узети у обзир ни текстови објављени у *Српским народним новинама* (од 2009. године *Српским недељним новинама*), распоређени по рубрикама: теме и догађаји, култура, из наше историје, баштина, који такође представљају значајан истраживачки извор. Изостао је и преглед радова са I и III мађарско-југословенске фолклорне конференције, објављених у двотомним издањима часописа *Folklór és tradíció* (Будимпешта, бр. 1-2, 1984/1985 и бр. 5-6, 1987. година)²³ и многи други, а највећи недостатак је што анализи нису подвргнути наслови чланака и расправа о Србима у едицијама на мађарском језику, као и у неким другим публикацијама. Поред чланака, други, веома значајан део радова о Србима у Мађарској представљају монографије синтетичког карактера, које такође нису могле бити све обухваћене овим прегледом – избор је непотпун и нужно субјективан. Па ипак, уверни смо да је, и овако половично, могуће указати на главне токове и основне смернице у раду на пољу етнологије Срба у Мађарској. У последњој деценији XX века истраживачи су се све више усредсређивали на монографске обраде етнолошких тема, испитујући их само у једном насељу као евентуални увод у неку будућу комплексну монографију рекогносцираног места, што је од посебног значаја за она насеља у којима је Срба све мање.

Проблематику којом се бавимо било је најупутније разврстати у неколико одељака:

(1) Чланци, расправе и прилози ширег значаја (они који се односе на укупну културу српског народа, као и они који се тичу шире проблематике културе и идентитета националних мањина, дакле нису специфично везани за српску заједницу у Мађарској); (2) чланци и прилози о култури и идентитету Срба у Мађарској; (3) чланци о *другима* – Цинцарима и Грцима, Буњевцима и Шокцима, као и Ромима који живе међу Србима у Мађарској; (4) чланци и расправе о српско-мађарским културним и етничким односима; (5) обраде етнографских тема, по насељима; (6) синтетичка дела.

Овом приликом изоставићемо категорију (3), а категорију (1) ћемо представити скраћено, да бисмо се концентрисали на оне области које су од највећег значаја за етнологију Срба у Мађарској.²⁴ Интегрална анализа садржаја ових часописа биће објављена на другом месту.

(1) Чланци, расправе и прилози ширег значаја:

Ови текстови већином се односе на етнолошке проблеме – културу, идентитет, свакодневни живот, фолклор и сл. – српског народа у целини. Теме које се обрађују су празновање Видовдана, традиција свирања у гусле, итд. На општију проблематику истраживања националних мањина у Мађарској односи се текст *30 година етнографских истраживања националних мањина у Мађарској* (Атила Палади-Ковач, ЕС 5/2006, 9-11). У ову групу можемо сврстати и сећања на Тихомира Вујичића из пера Ернеа

²³ II и IV конференцију организовао је Хунгаролошки институт из Новог Сада. Радови су објављени у часопису *Hungarológiai Közlemények* на мађарском језику. В. рад Марије Киш у овом зборнику.

²⁴ Приликом навођења у загради је наведено презиме аутора (уколико се већ не помиње у тексту), скраћеница назива едиције и њен број (римски или арапски) и година издања, и на крају ознака страна.

Еперјешиа (ЕС 2/1999, 161-165), односно осврт на његову заоставштину од стране Габора Ередича (ЕС 2/1999, 167-172), с обзиром на Вујичићев значај.

(2) Чланци и прилози о култури и идентитету Срба у Мађарској:

Више од 30 чланака у овим едицијама је о Србима (у неким насловима Србима и Хрватима) у Мађарској, њиховом распрострањању, историјату, проучавању њиховог живота и обичаја.

У погледу распрострањања, од веома великог значаја су радови наших мађарских колега: о Србима међу другим народима у Барањи (Szabó, МЕК VII 2001, 462-474); један од највреднијих чланака за проучавање Срба на угарским просторима је онај о спорадичним јужнословенским скупинама у северном и источном делу Мађарске Ласла Шашварија (ЕЈС 5/1982, 171-189), у којем аутор указује на историјско присуство Срба у Мишколцу све до средине XIX столећа, а у околини Дебрецина од XV века до 1730. године; исти писац се веома квалификовано огласио радом о подунавским Србима (ЕС 6/2011, 135-143), а Ђуро Шарошац је објавио своју расправу о Јужним Славенима у Мађарској (ЕЈС 2/1977, 7-36).

Историјатом проучавања Срба бавили су се Ласло Коша и Марија Киш. Коша је писао о етнографији јужних Славена у погледу новијих истраживања (ЕЈС 3/1979, 21-33), а Марија Киш је у два наставка публиковала своје прилоге из историје етнографских истраживања Срба и Хрвата у околини Будима (ЕЈС 4/1982, 43-50 и ЕЈС 5/1982, 7-19); Душан Дрљача се осврнуо на проблематику проучавања Срба у Мађарској (МЕК IV/1991, 131-137), а такође написао и прилог проучавању њиховог живота и обичаја (FesT VII/1994, 346-355). У ову групу радова може се убројати и рад Габора Ередича о сакупљачком раду Беле Бартока међу банатским Србима (ЕС 3/2001, 9-15). Такође, 2005. године, поводом 30 година обнављања народносних секција у Мађарском етнографском друштву, објављене су кратке ретроспективе уредника *Етнографије Срба у Мађарској* – Ерне Еперјешиа и Борислава Руса (ЕС 5/2006, 15-20; 21-25).

Младена Прелић је у првом броју ЕС објавила своју пилот-расправу о идентитету српске заједнице у Мађарској (ЕС 1/1997, 24-42), а затим и о матерњем језику Срба у Мађарској (ЕС 3/2001, 98-107) и о идентитету и култури у народносној традицији ове групе (ЕС 5/2006, 63-76). Овој групи чланака треба прибројати и рад о етничким стереотипима Срба у Мађарској (Прелић, МЕК V/1995, 326-329), о стратегијама етничког идентитета те групе (Прелић, МЕК VII/2001, 577-582), и прилог о истакнутим српским интелектуалцима ван матичне земље (Дрљача, ЕС 2/1999, 152-158).

Свакодневни живот, обичаји и фолклор представљају уобичајена истраживачка интересовања етнолога. О томе има више радова: о српским земљорадничким задругама у Барањи чланак је објавио Атила Марфи (ЕС 5/2006, 169-182), о свакодневном животу Срба у Мађарској је рад младе сараднице ЕИ САНУ Милесе Стефановић-Бановић на основу архивских извора (ЕС 6/2011, 121-134), о резултатима анкете о обичајима коју је спровела међу средњошколцима у Будимпешти писала је Цвета Вуковић (ЕС 6/2011, 209-222), а о Лазаревој суботи и врбици – Боровој Рус (ЕС 3/2001, 68-77). Упоредне податке о додолама код Срба и Хрвата у Мађарској налазимо у тексту Ерне Еперјешиа (ЕС 5/2006, 31-50). О играма Срба у Поморишју је

писао Ласло Фелфелди (ЕС 1/1997, 43-69). Захваљујући највише вишедеценијском преглаштву Игора Грина (и још неких истраживача из старог завичаја), српске јуначке песме, посебно југоисточног Алфелда, свестрано су проучене. Игор Грин је у зборницима бекешчабанских конференција објавио више радова из проблематике српске народне поезије: о српској и хрватској традицији у народном песништву (МЕК IV/1991, 208-212), о патриотским народним песмама међу Србима у Поморишју (МЕК VI/1998, 277-282); о истим и различитим елементима у народној поезији Срба и Хрвата (МЕК VII/2001, 538-543), и о новијим подацима за циклус Краљевића Марка (МЕК V/1995, 374-378). Објавио је расправу: српске народне песме југоисточног Алфелда у два броја *Етнографије Јужних Словена у Мађарској* (ЕЈС 2/1977, 92-112 и ЕЈС 3/1979, 34-59). Слично је и са знањима из митологије Срба у Мађарској, које је зналачки и у прегрштима (уз хрватска) бележио и тумачио Ђуро Франковић: о улози ковача у народној традицији (ЕС 2/1999, 7-41), о боговима у крошњи дрвећа (ЕС 6/2011, 49-57), о светом Николи као Велесовом двојнику (ЕС 6/2011, 58-80). Једна од великих Франковићевих заслуга је и низ изузетно прецизно забележених исказа српских казивача и казивачица, претежно из насеља на југу Мађарске: Вемена, Липове, Медине, Мечке, Мохача, који ће бити поменути на одговарајућем месту.

У Прилозима часописа *Етнографија Јужних Словена у Мађарској* који је објављиван двогодишње (бројеви 1-8) редовно су излазили извештаји о раду јужнословенских истраживачких табора, прилози о отварању музеја посвећених мањинама, рецензије научних публикација, хронике и некролози. Бројеви 9 и 10 посвећени су у целини изврсној студији Ђуре Франковића: *Митска бића у подравских Хрвата – Народна предаја* (Будимпешта, 1990) и садржајној монографској збирци 280 народних *молитвица*, забележених у Хрвата, Срба и Словенаца (Будимпешта 1993). Франковић је за ову своју монографију податке о Србима у Чобанцу, Дески, Мађарбоји, Медини и Мохачу добио од 6 казивачица и 1 казивача.

(4) Значајну групу представљају радови који се односе на проблематику *српско-мађарских етничких и културних веза*, највише везаних за обичаје и фолклор. Већина (осам) је објављена у зборницима са конференције у Бекешчаби, а пет у VII броју FeŕT-а. Наводимо о чему је реч у њима: Олга Пенавин пише о језику Мађара у Југославији (МЕК III/1986, 602-617), Магдалена Веселиновић-Шулц о фолклору националних мањина (МЕК III/2 1986, 642-650), као и о почецима и развоју фолклористике (МЕК V/1995, 196-198) у Војводини, а Едит Петровић износи резултате проучавања мађарско-црногорских етничких односа у Бачкој (FeŕT VII/1994, 253-261). Ту су затим чланци о обичајима у Потисју – паралеле и разлике (Триполски, МЕК VI/1998, 361-365), о капи *чако* (Николић, FeŕT VII/1994, 239-247), о ивањским ватрама у Бачкој (Триполски, FeŕT VII/1994, 84-88). Следе још два чланка М. Веселиновић-Шулц – један о мађарским и српским народним баладама у Војводини (МЕК VI/1998, 517-519), а други о Марку Краљевићу и његовом родном граду Прилепу (FeŕT VII/1994, 233-236). Професор Ђурђица Петровић нас је упознала са мађарским културним добрима у Дубровнику (FeŕT VII/1994, 167-170), Геза Триполски са мађарским етнографским музејем у Сенти (МЕК V/1995, 191-195), а Мирослав Нишкановић са »мађарским«

гробљима у Подунављу и Посавини (МЕК VI/1998, 213-215). Упоредним проучавањем српских и хрватских и мађарских обичаја у Мађарској бавили су се највише Ерне Еперјеш и Марија Киш, а из Војводине Олга Пенавин, Магдалена Веселиновић-Шулц, Карољ Јунг, Геза Триполски итд. Овде још наводимо рад о везама мађарског обичаја *palázolás* с полагањем у Срба и Хрвата (М. Киш, ЕСЈ 6/1984, 67-73), о јужнословенским и мађарским паралелама оријенталног свадбеног обичаја у Помазу и Чобанцу: кумови на јастуцима за свечаном трпезом (М. Киш, ЕЈС 8/1987, 63-69), есеј о српскохрватским народним песмама о Хуњадију (Веселиновић-Шулц, ЕЈС 7/1985, 193-198), о јужнословенско-мађарском свадбеном обичају умивања / поливања сватова у зору након свадбе (Јунг, ЕЈС 7/1985, 171-191). О интернетичким односима Срба и Мађара сведоче и радови Душана Дрљаче о национално мешовитим браковима Срба у околини Будимпеште (Сеобе Срба некад и сад, Београд 1990, 295-310), и Младене Прелић о српско-мађарским браковима у Будимпешти и околини у чланку објављеном на мађарском (МЕК VI / 1998, 483-488) и затим на српском језику (ЕС 2/1999, 106-113).²⁵

(5) Чланци сврстани по насељима:

Један од писаца ових редова 1994. године је у писменом облику предложио да се приступи обради што више етнографских тема у највећем могућем броју насеља.²⁶ Од тада је овај посао свакако напредовао. Разуме се да је требало одабрати најактуелнију тему за дато насеље и подржати најспремнијег, по могућству завичајног истраживача («инсајдера»). Почетни резултати таквог рада били би солидан увод за припрему већих подухвата као што су комплексне монографије на којима се ради неколико година. За нека насеља су већ тада постојале реалне научне претпоставке за њихову синтетичку обраду у виду монографије (Ловра, Батања, Деска, Сентандреја, Табан...) и за нека од њих неопходно је било ангажовати образоване припаднике заједнице, међу свештенством, наставницима и јавним радницима, уз свеприсутну и добродошлу помоћ мађарских колега, зналаца нашег језика.

Монографије насеља (градова и њихових квартова, села или њихових делова, па чак и појединих на пример сакралних објеката у њима, школа), у којима је описан живот српског (и не само српског) народа, а нажалост често и његово нестајање, од прворазредног је значаја за етничку историју Срба у Угарској / Мађарској. За већину радова чији су аутори «инсајдери» може се рећи да су плод не само вишегодишњег боравка у описаној средини, већ и привржености према завичају и људима, што се често очигледно види у стилу њихових излагања. Најзад, признање заслужују одлуке да се преведу нека савремена, на мађарском језику објављена етнографска дела о Србима у Мађарској.

Највише је стручних и научних чланака објављено о Батањи (13), у часопису *Folklor és tradíció* VII и у публикацијама Бекешчабанских конфе-

²⁵ Српска верзија објављена је први пут у зборнику: *Етнички и етнокултурни контакти у панонско-карпатском простору*, Етнографски институт САНУ, Посебна издања 42, Београд, 1997: 81-89, а у ЕС2/1999 је прештампана.

²⁶ Д. Дрљача, *Живот и обичаји Срба у Мађарској према описима и монографијама насеља*. У: *Folklor és tradíció* VII, 1994, 346-355

ренција (2+5), као и у *Етнографији Јужних Словена* односно *Етнографији Срба у Мађарској* (6). Али пођимо редом по насељима:

Марија Киш је најпре објавила рад о традиционалним обичајима Срба у Бати (МЕК IV/1991, 263-264), а шест година касније и о годишњим обичајима у истом месту (ЕЈС 1/1997, 13-23). О Србима у Батањи највише чланака су написале Мирослава Лукић-Крстановић и Мирјана Павловић. Чланци су о изворима за проучавање мањина у Батањи (Лукић-Крстановић, FeST VII/1994, 279-282), о етничком идентитету (Павловић FeST VII/1994, 269-278), о унутаретничким и међуетничким контактима Срба у Батањи (Лукић-Крстановић, МЕК V/1995, 281-285), о чиниоцима српског идентитета (Павловић, МЕК V/1995, 316-321), о релацији ми-други међу Србима у Батањи (Павловић, МЕК VI/1998, 216-220), о свакодневним причама и легендама (Лукић-Крстановић, МЕК VI/1998, 181-185), о мањинским институцијама Срба у Батањи (Павловић, МЕК VII/2001, 246-250). Шест чланака и расправа о Србима у Батањи објављено је у последњој деценији у *Етнографији Срба у Мађарској*. Најпре су М. Лукић-Крстановић и М. Павловић заједнички сачиниле преглед етнолошких истраживања Срба у Батањи (ЕС 3/2001, 28-42), затим је следио чланак Софије Ракић о говору Срба у Батањи (ЕС 3/2001, 43-51). Јован Јерков се потрудио да нас упозна са делом материјалне културе, пишући о мочену (топљењу) конопље Срба у Батањи (ЕС 3/2001, 118-123). Три чланка су о обичајима: божићним (Лукић-Крстановић и Павловић, ЕС 4/2003, 85-98), и ускршњим (Павловић, ЕС 5/2006, 51-61), крсној слави (Ђенеш-Екбауер, ЕС 6/2011, 22-28).

Чланак о српској вероисповедној школи у Батосеку Цвете Вуковић (ЕС V/2006, 149-154) појавио се пре него књига Милана Дујмова *Срби у Батосеку*. О поменутој књизи је угледни писац Стеван Бугарски објавио изузетно похвалну рецензију (ЕС 6/2011, 273-276). О Будиму у прошлости је чланак о српским породицама у том насељу (Ракић, ЕС 5/2006, 127-140), као и чланак Данила Урошевића о старом Табану (ЕС 6/2011, 187-208), а ту је и опширан чланак о обнови светосавских прослава у Будимпешти (Прелић, ЕС 2/1999, 42-56).²⁷ Слободан Зечевић је писао о неким обичајима Срба у околини Будимпеште (*Гласник Етнографског музеја* 33, Београд 1977, 109-122). На околину Будимпеште односи се и етнолингвистички поглед на Србе на Чепелској ади који је представила Биљана Сикимић (ЕС 4/2003, 39-48). О натписима на српским надгробним споменицима у околини Будимпеште и Барањи писао је Ђуро Шарошац (ЕС 1/1997, 91-101). Ђуро Франковић је српску етнологију у Мађарској задужио са неколико својих документованих прилога о Барањи у целини, о местима где Срби живе или су живели, о појединим барањским темама. Из Вемена (и Медине) је животна прича О.М., забележена у дијалекту (ЕС 4/2003, 176-190). О демографским подацима везаним за манастир Грабовац драгоцен чланак је написао Живојин Гавриловић (ЕС 5/2006, 163-168), а матуранткиња српске гимназије у Будимпешти Татјана Новаковић се позабавила судбином својих предака, оптаната из Доње Нане код Грабовца, одсељених у Срем (ЕС 6/2001, 180-186). Мађарски колега Антал

²⁷ Овај текст (*Обнова светосавских прослава код Срба у Мађарској*) је прештампан из *Гласника ЕИ САНУ*, XLVII, Београд, 1998: 121-134.

Јухас објавио је студију о дешчанским бродотегљачима, попут оних на Ђердапу на Дунаву или бурлака на Волги (ЕЈС 7/1985, 68-108). О говорима Срба у Дески чланак је написала Софија Ракић (ЕС 3/2001, 52-67), а Боривој Рус је био и остао хроничар народног живота Срба у Дески, који је у *Етнографији Срба у Мађарској* објавио радове о жетвеним, свадбеним и ускршњим обичајима (ЕС 5/2006, 141-148; ЕС 2/1999, 57-74; ЕС 4/2003, 99-106). Српску цркву у Коморану прецизно и са дубоким познавањем описао је Димитрије Е. Стефановић (ЕС 5/2006, 113-116). Животну причу Софије Миодраговић (рођене Мирковић) из Липове записао је у дијалекту и објавио Ђуро Франковић (ЕС 2/1999, 114-151). Јелена Маринов је пре нешто више од три деценије описала свадбене обичаје у Ловри (ЕЈС 2/1977, 79-92). Животна прича Омерке Марјановић осим на Веман, односи се и на Медину (Франковић, ЕС 4/2003, 176-190). Вредну анализу наратива Саве Сокића из истог насеља даје Марија Илић (ЕС 5/2006, 77-100). Казивање о нечистим силама Миладинке Клаић из Мечке забележио је у дијалекту Ђуро Франковић (ЕС 3/2001, 124-136). Животну причу Анђелке Пејић из Мохача записао је исти истраживач (ЕС 5/2006, 183-189). Франковић је такође изложио драгоцене податке из повијести печујског табачког цеха у којем је било и Срба – чланова (ЕЈС 3/1979, 130-148).

О Помазу је 5 радова: о Јаношу Јанку, и његовом етнографском раду међу Србима у Помазу (Л. Хала, ЕС 3/2001, 16-27), о црквеним матичним књигама Цркве св. Ђорђа у Помазу (Симић, ЕС 2/1999, 75-95 и ЕС 4/2003, 107-116), о ружичалу код Срба у Помазу (Еперјеши, ЕС 1/1997, 70-80), о црквеној слави у Помазу (Радовановић, FeST VII 1994, 248-252). Мира Џорлев описала је божићне обичаје у Сантову (ЕС 6/2011, 29-39), а о књизи Драгомира Дујмова *Сантовачки летопис* штампана је похвална рецензија (Бугарски, ЕС 6/2011, 277-280). Подаци о духовским обичајима Срба у Сантову могу се наћи у раду Стипана Велина (ЕЈС 1/1975, 81-105). Животну причу Милорада Пејина, оптанта из Сирига за штампу је припремио његов син Јован – научни радник (Пејин, ЕС 4/2003, 191-208). Опширну и садржајну рецензију књиге о сентандрејским породицама објавила је Милеса Стефановић-Бановић (ЕС 6/2011, 267-270). Ласло Шашвари доноси архивске податке о Србима у Стоном Београду (ЕС 3/2001, 78-89). Изврстан је рад Милана Дујмова о православним (цинцарским и српским) породицама Фелдвара (ЕС 6/2011, 144-179), чији наставак следи. О Чипу су три рада: о микро-топонимији Чипа (Стефановић, ЕС 4/2003, 79-84), о чипској говорној заједници (Илић, ЕС 6/2011, 98-120), и казивање у дијалекту о говору Срба у Чипу (Илић, ЕС 4/2003, 49-78). Један у низу чланака о развоју школства је и прилог Цвете Вуковић о српској школи у Шумберку (ЕС 5/2006, 155-161), и Ђуре Франковића о народној медицини – казивање у дијалекту Данице Церанић, рођ. Зундановић из Шумберка (ЕС 3/2001, 137-141).

(6) Синтетичка дела:

У светлу онога што је објављено у последње четири деценије о животу и обичајима Срба у Мађарској, чини се разумљивијим што се на тим основама и уз импозантно окупљање истраживачког кадра могло појавити и четрдесетак синтетичких монографских дела, од оних на највишем нивоу до научно-популарних, несумњиве педагошке вредности. Већ је речено да наш

увид није ни приближно целовит, а наше разврставање објављеног изразито је субјективног карактера. Већи број претходно публикованих чланака послужио је као солидна основа и увод у дубље студије, магистарске (М. Прелић, А. Станишић) и докторске (М. Прелић, М. Илић).

Вишегодишња проучавања одликују се усредсређеношћу на најзначајније, ако не и кључне теме из живота српске етничке заједнице у Мађарској (језик и говор, мењање вере и оптирање, породични живот, нестајање Срба у Барањи, и оно што је најтеже: проучавање идентитета). Велике теме прате и литерарна дела наших књижевника у Мађарској, писана психолошким приступом и истинском акрибијом. Овом приликом ћемо читаоца подсетити на недовољно познато социолошко истраживање о српским староседеоцима и савременим досељеницима у Будимпешти,²⁸ као и неопходност објављивања у брошираном облику исцрпних података последњег пописа становништва (Срба) у Мађарској. А кад су монографска издања о Србима у Мађарској у питању, као прво, основно и незаборавно за све који се баве проучавањем српске етничке заједнице су *Сеобе и Дневник о Чарнојевићу* Милоша Црњанског. Али и све оно што се поново открива: антологија *Бећарац* Младена Лесковца (издање Матице српске у Новом Саду, 1959. и 1979), у којој анализира дела четворице војвођанских антологичара из прве половине XIX века.

Монографска издања разврстана су у неколико група, по тематском опредељењу и научном приступу истраживача:

Од студија изузетне важности и вредности помињемо најпре две о говору и језику: *Говор Срба у Мађарској* од Предрага Степановића (Будимпешта, 2000) и *Усмени дискурс Срба из Чипа: Између колективног и индивидуалног* – докторска дисертација Марије Илић, одбрањена на Филолошком факултету Универзитета у Београду 2010. године.

Из проблематике оптирања је шест књига, четири о оптирању из Батање, једна магистарска теза о Барањи и једна монографија *Százhalombatta (Бата) – Путничково 1924–2004*. Иако све драгоцене и одличне, две представљају највећи допринос науци: прва је *Сеоба у матицу* (књ. I *Оптирање Срба у Мађарској, 1920–1931*; књ. II *Спискови српских оптаната у Мађарској, 1920–1931*. Нови Сад: Матица Српска; Будимпешта: Самоуправа Срба у Мађарској, 2010) од Гојка Маловића, не само по обиму већ и по свеобухватности и научним закључцима, а друга *Воз савести* – роман Драгомира Дујмова о оптирању Срба из Батање (Будимпешта, 2005), који је психолошким поступком представио лик оптанта. Сви остали радови о оптирању су такође на високом стручном нивоу и представљамо их овим редом: *Нова Батања*, колониистичко насеље Срба из Мађарске у источној Македонији (поглавље у публикацији *Војвођани ван Војводине*, ур. Јован Трифуновски и Косовка Ристић, Матица српска, Нови Сад 1961); *Оптирање барањских Срба после I светског рата* – магистарска теза Александре Станишић, одбрањена 2000. године на Филозофском факултету Универзитета у Печују; *Одисеја батањских Срба* (Арт-Пројект, Зрењанин, 2003) је с дубоким разумевањем написана књига Милана Мицића о потуцању дела наших суна-

²⁸ Истраживање су обавили Марина Благојевић и Милан Степанов.

родника; *Szazhalombatta (Бама) – Путничково 1924–2004*. је прави мали истраживачки и издавачки подвиг Ранђела Раше Анђелковића, административног радника, који је и сам пореклом из ових насеља. Иако сагледана из више угла, тема оптирања Срба ће и даље бити привлачна за многе истраживаче и писце.

Своја вишегодишња проучавања Срба у Мађарској Младена Прелић је заокружила докторском дисертацијом о идентитету. Свој главни закључак сажела је у наслову књиге (*Н*)и овде (*н*)и тамо: *Етнички идентитет Срба у Мађарској на крају XX века* (Београд, 2008).

И међу значајним делима, у категорији по насељима, има оних изузетних. Ту је пре свега изванредан приручник: *Срби у Будиму и Пешти* (Будимпешта, 1997), свестарног и незаборавног Стојана Вујичића, замишљен као бедекер, али је заправо много више од тога; *Наћи ћу другог* – збирка је приповедака Петра Милошевића о боемском глумарењу младих (Срба) у Будимпешти, крајем миленијума (Будимпешта, 1994); *Срби у Будимском Табану – у сликама*, дело је Данила Урошевића и неколицине знаменитих аутора (Будимпешта, 2003).

Наш мали приказ објављеног у првој деценији трећег миленијума о Сентандреји почињемо сећањима: *Успомене проте Стевана Чампрага*, посебно издање Епархије будимске (Сентандреја, 2001); сентандрејске симболе описали су у истоименој књизи Федора Бикар и Душан Салатић (Нови Сад, 2002); српско песништво представили су Димитрије Е. Стефановић, Милан Степанов, Предраг Степановић и Петар Милошевић (*Рачански зборник 8/9*, Бајина Башта 2004); и још две веома вредне књиге: *Сентандреја у огледалу прошлости* Федоре Бикар (Будимпешта, 2003), и *Из прошлости сентандрејских породица* Александра Бачка (Београд, 2009). У овом контексту треба свакако поменути и књижевни рад Петра Милошевића, односно романе, који откривају на уметнички начин интерпретиране бројне податке везане за средину, менталитет и културу Срба у Сентандреји и околини: *Лондон – Помаз* (Нови Сад – Будимпешта, 1994), *Ми же Сентандрејци: породични рикверцroman* (Нови Сад – Будимпешта, 1997), и *Битка за Сулејмановац* (Будимпешта 2009). *Из прошлости Срба у селу Калазу* дело је Милана Недељкова (Будимпешта, 2003). У овој групи радова истичемо још два: магистарску тезу Младене Прелић, која је објављена под насловом *Срби у селу Ловри у Мађарској током XX века* (Будимпешта, 1995), и напред помену докторску дисертацију Марије Илић о говору у Чипу.

Хрватске и српске етничке скупине у Барањи је водич сталне етнографске изложбе музеја у Мохачу, који је написао Ђура Шарошац (Печуј, 1978); *Историју и етнографију Деске* писали су заједно А. Јухас, А. Беркеш и Боривој Рус (Деска, 1985–1989); невелику студију *Црква Преображења господњег у Десци*, издање поводом 150-годишњице, припремио је Светомир Миличић (Деска, 2009); *Срби у Батосеку – подаци из прошлости* одличан је рад Милана Дујмова (Будимпешта, 2009); *Раскриће Драгомира Дујмова* је психолошки роман о преласку сантовачких Шокаца у православље за којим следи *Сантовачки летопис*, од истог писца, са допуном (Будимпешта, 2010). Међу књижевним делима истиче се и „роман погранични” Предрага Степановића *Живети у Мохачу* (Будимпешта, 2005).

На крају треба још једном поменути невелику, али драгоцену етноко-реолошку збирку *Игре Јужних Словена у Мађарској* Антуна Кричковића,²⁹ као и нажалост недовршено постхумно објављено етномузиколошко дело *Музичке традиције јужних Словена у Мађарској* Тихомира Вујичића (Будимпешта, 1978). Такође је драгоцен допринос етноко-реолошким студијама докторска дисертација Ласла Фелфелдија *Плесне традиције Срба у Поморшију* (превод са мађарског), у издању Самоуправе Срба у Мађарској (Будимпешта, 2003). Од не мањег значаја је и студија Ђуре Шарошца о гробљима, погребним обичајима и надгробним споменицима Хрвата, Срба и Словенаца у Мађарској (*Krónika Könyvkiadó, Pécs 1996–2003*).³⁰

Три су аутобиографска записа, два у издању Библиотеке Животопис, Етнографског института САНУ: *Живот оца Радована*, проте мохачког, из пера његовог унука Милана Степанова (Београд, 1994), и *Аутобиографске белешке Светозара С. Ластића*, приредили Пера и Никола Ластић. Белешке се односе на Печуј и погранична места Мађарбоју и Липову (Београд, 2000). Трећи животопис је временски ближи: *Мој животни пут* од Бошка Колунџије (Будимпешта, 2008).

Четири су публикације у категорији научно популарних дела: *Дани свима знани*, сликовница Пера Ластића и Јасмине Станковић (Будимпешта, 2007), *Срби у Сентандреји*, илустрована мапа др Ивана Стевовића (Сентандреја, 2008); *Сава Текелија, 1761–1842* (Будимпешта, 2011), као и *Сватовац* Ласла Јанка (Помаз, 2001).

Прегледу синтетичких дела додајемо још нека из политичке и културне историје, понека старија која се тичу заједничког јужнословенског организовања и школовања и најзад, наслове научних скупова, који су резултирали зборницима радова:

Едиција *Из наше прошлости*, изашла је у три свеске. У првој, поред других прилога, *Поглавља уз хронику Демократског савеза Јужних Словена* Мише Мандића, дају информативан преглед значајних збивања везаних за јужнословенске мањине у Мађарској, од 1944. до 1975. године (*Из наше прошлости I*, У знаку јубилеја, Будимпешта 1979: 129–184); друга свеска представља студију Љубомира Ластића, *Демократски савез Јужних Словена у Мађарској у периоду од ослобођења до године преокрета (1945–1948)*, (*Из наше прошлости II*, Будимпешта 1980); трећа је посвећена школству Јужних Словена у Мађарској (*Из наше прошлости III*, Будимпешта 1981); *Наша гимназија*, Марин Мандић (Будимпешта, 1996);³¹ *Прилози културној и књижевној повијести Срба и Хрвата у Мађарској* (Будимпешта, 1982); *Срби у Пешти марта 1848* Божидара Ковачека (Будимпешта, 2000); *Мањине у Мађарској*

²⁹ Kricskovics Antal, *Magyarországi délszlév táncok*, Budapest, s.a. Материјал објављен у књизи сакупљан је током 50-их година прошлог века по селима у којима су живели припадници јужнословенских мањина.

³⁰ Такође је занимљив подухват истог аутора да расветли присуство Словена у Подунављу у раном средњем веку у књизи *Slaveni u Podunavlju prije dolaska Mađara i u vrijeme Arpadovića*, *Krónika Kiadó*, 2009.

³¹ Историја школе у Будимпешти, која је у периоду 1950–1993. била заједничка установа Срба, Хрвата и Словенаца у Мађарској. Издање Велеградске хрватске самоуправе у Будимпешти и *Nemzeti Tankönyvkiadó*, Budapest.

– *револуција 1956. и доба консолидације Адама Сестација* (Будимпешта, 2004); *Ми и други. Српско-мађарске културне везе*, Каталог изложбе у Универзитетској библиотеци „Светозар Марковић” у Београду (Београд, 2002); *Друштвене науке о Србима у Мађарској*, Зборник радова округлог стола одржаног 1998, у издању САНУ и Самоуправе Срба у Мађарској (Београд, 2003); *Положај и идентитет српске мањине у југоисточној и централној Европи*, САНУ – Мађуакадемијски одбор, ур. Војислав Становчић (Београд, 2005); *Српско-мађарски односи кроз историју*, Зборник радова међународног научног скупа (Нови Сад, 2007); *Живети заједно – из историје заједничког живота Срба и Мађара у Војводини* (Суботица, 2009); Научни скуп: *Етнологија Срба у Мађарској: стање и перспективе* (Будимпешта, 2010).

Као што се види из изложеног, више побројаног него успело разврстаног, држали смо се онога што је недавно приметио вишеструко заслужни и неуморни прегалац Борислав Рус, уредник *Етнографије Срба у Мађарској*³² – да се о успеху једне научне дисциплине суди пре свега на основу објављених резултата. Ми смо овог пута незнатно проширили базу података, која дакако и даље није целовита, већ је урађена за потребе отпочињања рада Српског института, док се са изразом библиографије не стигне до данашњих дана. На овом месту свакако треба имати у виду да свако од објављених синтетичких дела о Србима у Мађарској има неупоредиво ширу, па чак и вишеструко бројнију приложену литературу од ове која је овде представљена. Пројектом Музеја Епархије будимске дигитализације постојећих фондова и прикупљањем нове грађе добиће се још знатно више могућности за утемељене закључке и синтезе.

Српски институт ће, уверен сам, ослањајући се првенствено на већ проверене сталне сараднике у Мађарској, којих није мали број, на мрежу билингвалних истраживача – инсајдера (новинара, свештеника, наставника, студената и амбициозних матураната Српске гимназије) истраживања ширити још више, уз наш предлог о стипендирању по једног магистранта или докторанта који се, по искуству, трајно везују за проблематику своје тезе. Што се тиче велике теме каква би била Лексикон културе Срба у Мађарској, тај посао се, као и сва енциклопедијска издања, ради претежно спољним снагама, само треба проценити кад је прави час за његов почетак.

С обзиром да у анализираним публикацијама, објављеним у последње четири деценије, постоје чланци за тек нешто више од половине насеља у којима живе Срби (број дописничких извештаја у *Српским календарима* је двоструко већи), можда би се могао убрзати рад на припреми опширне монографије о Помазу, што би уз договорени завршетак проблемске монографије Батање био значајан успех Института, а такође и подстаћи локалне самоуправе да приступе сакупљању и објављивању грађе о себи.

³² О његовом уредничком раду в. Борислав Рус, *Етнографија Срба у Мађарској - 30 година*, у: *Етнографија Срба у Мађарској* 5, Будимпешта 2006, ур. Е. Еперјеш и Б. Рус.

†Ђуро Шарошац
Мохач

СЕЋАЊЕ НА ОСНИВАЊЕ „ЈУЖНОСЛОВЕНСКОГ БАЗИЧНОГ МУЗЕЈА” У МОХАЧУ И САКУПЉАЊЕ ЕТНОГРАФСКОГ МАТЕРИЈАЛА МЕЂУ СРБИМА У МАЂАРСКОЈ (1965-1999)

Приредио за штампу, белешкама допунио: Пера Ластић

Сажетак: Крајем 1960-их и почетком 1970-их потекла је иницијатива од стране мађарских етнографа, академика Ђуле Ортутаија и Ивана Балаше да се приступи етнографским истраживањима и међу тада признатим националним мањинама у Мађарској – Немцима, Румунима, Словацима и Јужним Словенима (Словенцима, Србима и Хрватима). Ова иницијатива наилази на слична настојања у редовима самих припадника мањина. Систематско сакупљање народносног блага почело је 1971. године, а 1974–1975. Музеј „Дороћа Канижаи” у Мохачу постаје тзв. базични музеј за јужнословенске мањине, који сакупља свој материјал не само у регионалном барањском окружењу, него и у целој држави. Прва стална поставка музеја из ове области отворена је 1976. године под називом „Барањске хрватске и српске скупине”. У оквиру рада биће посебно речи о сакупљању етнографског материјала међу Србима у Мађарској¹.

Кључне речи: етнографија Срба, Хрвата и Словенаца у Мађарској, материјална култура, музеологија, Музеј „Дороћа Канижаи” у Мохачу (Kanizsai Dorottya Múzeum)

Већ у почетку студија на Свеучилишту „Лорант Етвеш” у Будимпешти (Eötvös Loránd Tudományegyetem) определио сам се за сакупљање и обрађивање нашег народног блага. У томе су свесрдно помагали бивши професори: ректор Ђула Ортутаи (Ortutay Gyula), декан Филозофског факултета Иштван Талаши (Tálasi István) и доцент Текла Деметер (Dömötör Tekla). Прије него што сам завршио студије, понудили су ми радно мјесто у Мохачком музеју пошто им је био потребан стручњак, који ће се бринути о етнографској грађи барањских Хрвата и Срба.

Дана 15. јула 1965. ступио сам на радно мјесто и ондје сам остао све до 31. октобра 1999. године, када одлазим у мировину. Био сам први музеолог са стручном спремом у тој установи. Затекао сам веома мјешовиту збирку с око 2.000 предмета. Увјети за рад су били веома оскудни: двије собице

¹ Претходна варијанта овог текста објављена је у: Sarosác György: Kanizsai Dorottya Múzeum – Délszláv Bázismúzeum (1965-1999). In: Füzes Miklós (fel. kiadó): *Kisebbségek együttélése* 6, Pécs 2004., 26-28. p.

служиле су за уред и књижницу, нисмо имали стално складиште за депое, па смо експонате сваке године пресељавали. Нисмо имали ни препараторске радионице. Помоћно особље су били чистачица и чувар. Све административне послове годинама сам обављао сам: био сам кустос, графичар, бравар, столар, препаратор итд.

Све то ме није принудило да мијењам своје радно мјесто и да се одрекнем свог животног програма. За сакупљање народног блага Хрвата, Срба и Словенаца, који живе у Мађарској, израдио сам програм, који сам послао тадашњем Демократском савезу Јужних Славена (ДСЈС). Није био прихваћен, јер политичка клима није била повољна. Још је увијек владало гледиште из 1950-тих година: не треба се занимати мањинским питањима, јер ће оне за 20 година нестати. Када је влада видјела да народности нису нестале, поново је размотрила то питање и донела битне одлуке, међу осталим: треба већу пажњу посвијетити настави материнског језика, потребно је повијесне споменике сакупити и спасавати народно благо.²

Тако је влада тек после 1968. године омогућила да националне мањине добију право за прикупљање свог народног блага на територији цијеле државе. Тада је шеф Истраживачке групе за етнографију Мађарске академије наука, претече данашњег Етнографског института Мађарске академије знаности Ђула Ортутаи организовао дводневни научни скуп о тој теми.³ Свака мањина је добила пола дана. Моје предавање представило је Хрвате, Србе и Словенце. Ја сам у свом излагању говорио о томе од када живе на простору Мађарске Хрвати, Срби и Словенци и у којим насељима. Упозорио сам на постојање мноштва етничких скупина и предложио да што прије означе за сваку народност посебан музеј. Једино је моје предавање 1973. године објавио Етнографски институт⁴, а касније и наш савез у књизи „Етнографија Јужних Славена у Мађарској”⁵. За рјешење тре-

² Реч је о резолуцији Централног комитета Мађарске социјалистичке радничке партије од 17. септембра 1968. године, када је после 1958. поново размотрен положај националних мањина у Мађарској.

³ Саветовање је одржано у Будимпешти 27-28. новембра 1969. године. Са „јужнословенске стране” излагања су имали Ђуро Шарошац на тему „О етнографском раду међу Јужним Словенима у Мађарској” и начелник одељења Демократског савеза Јужних Славена (ДСЈС) Ерне Еперјеси (Eperjessy Ernő) на тему „ДСЈС и Јужни Словени у Мађарској и етнографски рад”. Од осталих излагача издвајамо др Ласла Кеваго (dr. Kóvágyó László) о научним истраживањима и народносној политици, те етнографа Ласла Кошу (Kósa László) о интересовању Мађара према етнографији суседних народа и народа са којима живе. (Видети: *Savetovanie o etnografskom radu medju nacionalnostima, Narodne novine*, 4. decembar 1969, 1. p.) Процес започет 1968. године резултирао је између осталог формирањем Народне секције у оквиру Мађарског етнографског друштва (1973), настанком тзв. базичних музеја тада признатих народности у Мађарској (Мохач – Јужни Словени, Тата – Немци, Ђула – Румуни, Бекешка Чаба – Словаци, 1974/5), покретањем серије етнографских зборника радова за поједине тада признате народности (1975), као и покретањем серије међународних научних конференција о етнографији националних мањина у Бекешкој Чаби (Békéscsaba, 1975). (Видети: László Kósa: *Etnografija Južnih Slavena u Mađarskoj u pogledu novijih istraživanja*. In: *Etnografija Južnih Slavena u Mađarskoj* 3. (1979). Budapest, 1979. 21-31)

⁴ Sarosác György: *Magyarország délszláv nemzetiségei. Népi kultúra – népi társadalom VII.* (MTA Néprajzi Kutatócsoport Evkönyve). Budapest, 1973. 369-390. [Ђуро Шарошац: Јужнословенске народности Мађарске]

⁵ Đuro Šarošac: *Južni Slaveni u Mađarskoj*. In: *Etnografija Južnih Slavena u Mađarskoj* 2. (1977). Budapest, 1977

бало је чекати све до 1974. године, када је Министарство просвјете одредило народносне базичне музеје.⁶ Неки музеолози нису се слагали с оснивањем народносних базичних музеја (на пример истакнути етнограф Берталан Андрашфалви – Andrásfalvy Bertalan), позивајући се на то да је сваки музеј по закону дужан сакупљати и материјал који припада националним мањинама. Тада није сваки жупанијски музеј имао етнолога, а новчане могућности су им биле веома ограничене.

Поново сам израдио један други, али опширнији програм: сада је већ ДСЈС уградио овај предлог у конгресни реферат.⁷ Истих година печушки вашари су постали познати по занатским рукотворинама и предметима домаће радиности који су се тамо продавали. Осим домаћих колекционара, долазе Французи и Нијемци. Неки од њих обилазе шокачка и бошњачка села. Догађало се и да је нека особа у име музеја успела да добије неки етнографски предмет позивајући се да ће то музеј исплатити.

Пошто је одлука министарства каснила, ријешо сам да ћу сам покренути сакупљање. Године 1971. у оквиру Комисије за културу Демократског савеза Јужних Словена основали смо етнографску секцију да би сакупљање народног блага добило ширу друштвену позадину.⁸ Исто сам саставио вријемени план за обилазак наших села ради сакупљања етнографског материјала. За сакупљаче аматере израдио сам *Етнографске упутнике за сакупљање народног блага*. То је музеј жупаније умножио у 1.000 примјерака и у облику књиге је тискано.

Прво организирано сакупљање, уз помоћ бившег Савеза, те професора српско-хрватске катедре Високе наставничке школе у Печуху на челу с Душаном Павловом и његовим сурадницима и неколико студената обавили смо 1971. године у Кукињу [Kökény], Саланти [Szalánta] и Нијемету [Németi]. Идуће смо године посјетили подравска хрватска села: Луковишће [Lakócsa], Потоњу [Potony], Брлобаш [Szentborbás] и Ново Село [Tótújfalú]. Сакупљачи

⁶ Према годишњаку Музеја Јанус Панонијус (Hárs Éva: A Baranya megyei múzeumok 1974. évi munkájáról. In: *JPM Évkönyve XIX*. (1974). Pécs, 1977. 369.) у погледу јужнословенске етнографске грађе музеј у Мохачу је добио делокруг сакупљања са целе територије државе 1974. Према актуелном директору Музеја „Дороћа Канижаи” Јакши Феркову у оснивачком листу Музеја никада није наведено да Музеј има статус базичног музеја за етнографску грађу Јужних Словена (Словенаца, Срба и Хрвата). Ипак, у јавности ових мањинских заједница је увржено уверење да је мохачки музеј постао базични 1975. године. Према актуелном, најновијем закону о музејским установама, јавним збиркама, Музеј има статус „регионалног музеја, базичне мањинске установе”.

⁷ Реч је о реферату руководства за VII конгрес ДСЈС-а у којем се посебна тачка г) бавила „Етнографском сакупљачком дјелатношћу и њезиним задацима”. (Referat Demokratskog saveza Južnih Slavena u Mađarskoj. In: *Narodne novine*, 8. novembar 1973. 6-7. p.)

⁸ На саветовању у Мохачу Етнографска секција у оквиру Комисије за културу ДСЈС-а 1971. одредила је задатке на пољу сакупљања етнографског материјала. (László Kósa: Etnografija Južnih Slavena u Mađarskoj u pogledu novijih istraživanja. In: *Etnografija Južnih Slavena u Mađarskoj* 3. (1979). Budapest, 1979. 21-31). Секција је формирана на предлог више актера (Ђуре Шарошца, Љубомира Ласгића и Эрне Еперјешија) о чему су током 1970. више пута писале Народне новине, гласило ДСЈС-а. Саветовање је одржано 6-7. априла 1971. када је и донета одлука о формирању секције. Међу првим члановима су били Ђуро Шарошца, Эрне Еперјеша, Антун Кричковић, Тихомир Вујичић, Марин Велин, Ладислав Матушек, Јерко Балатинац, Иван Хорват, Марија Киш, Ласло Мандоки и други. (Južnoslovensko etnografsko savjetovanje : Organiziranje pristupanje prikupljanju naseg etnografskog blaga. In: *Narodne novine*, 15. april 1971. 3. p.)

су и даље били наставници, студенти и гимназијалци, који су уз помоћ магнетофона сакупљали усмено стваралаштво, а ја сам у међувремену откупљивао етнографске предмете и правио фотоснимке о сеоским кућама, господарским зградама и гробљима.⁹

У тим годинама сам сакупљао податке о Божићу, сватовима и погребним обичајима међу Хрватима и Србима. Објавио сам обичаје два народа, да би се видјело које су разлике међу њима. Расправу сам написао на мађарском језику, објављено је у „Годишњаку Музеја Јанус Панонијус” 1968–1972. године.¹⁰ Обилазећи српска гробља у Барањи, наишао сам на веома лијепе и старе надгробне споменике из XVIII и XIX стољећа. Нарочито су ме привлачили једноставни ступићи с крстом без икаквог натписа. Од ових сам само неколико нашао, али су облици били сачувани. Из XVIII стољећа су били барокни споменици у облику крста с пуно натписа. Мислио сам да би их на неки начин требало спасити. Потражио сам мохачког српског свештеника, господина Радована Степанова и предложио мој план. Све бисмо то направили о трошку музеја. Нека гробља – Ланчуг [Lánycsók], Титош [Töttös, Rác-Töttös], Литоба [Liptód] итд. – нико не посјећује. У Литоби су гробље без дозволе преорали, а у Титошу су одорали један део површине гробља. Ја сам у *Народним новинама* о томе опширније објавио чланак. У интересу заштите српских гробаља од тада до данас ништа се није догодило.¹¹ Видио сам и такво рјешење да су надгробне споменике, које нитко не посјећује, скупили све на једно мјесто у гробљу.

Од 1975. године сакупљање смо проширили на сва хрватска, српска и словеначка насеља. Годишње смо организирали двије екипе од по 10-12 особа. Материјални увјети од 1975. године су били повољни: за откуп предмета годишње смо имали 120.000 форинти, а за путовање, ноћење и храну 50.000 форинти. Сваки сакупљач је добио дневни хонорар и то по двије дневнице на дан. Када је Марин Мандић постао генерални секретар Савеза,¹² годишње смо добили 20.000 форинти. Откуп предмета у просјеку годишње је износио 500-600 експоната. Све сакупљене предмете и фотоснимке требало је још исте године увести у инвентар, посебно саставити документацију о сваком предмету и снимку, описни картон, а прије

⁹ Први етнографски сакупљачки табор је одржан 9-14. августа 1971. године. (Na etnografskom sakupljačkom putu. In: *Narodne novine*, 2. septembar 1971. 3. p)

¹⁰ Описи обичаја хрватских етничких скупина и Срба у Барањи објављени су у серији од три чланка у годишњаку музеја: (1) Sarosác György: Baranyai délszláv népszokások I. Karácsonyi és lakodalmi szokások a sokácoknál és bosnyákoknál. [Народни обичаји Јужних Словена у Барањи I: Божићни и сватовски обичаји код Шокаца и Бошњака] In: *JPM Évkönyve XII*. (1967). Pécs, 1968. 103-122. (2) Sarosác György: Baranyai délszláv népszokások II. Temetkezési szokások a sokácoknál és bosnyákoknál. [Народни обичаји Јужних Словена у Барањи II: Погребни обичаји код Шокаца и Бошњака] In: *JPM Évkönyve XIII*. (1968). Pécs, 1971. 153-168. (3) Sarosác György: Baranyai délszláv népszokások III. Karácsonyi, lakodalmi és temetkezési szokások a horvátoknál és szerbeknél. [Народни обичаји код Јужних Словена у Барањи III: Божићни, сватовски и погребни обичаји Хрвата и Срба] In: *JPM Évkönyve XIV-XV*. (1969-1970). 1972. 282-296.

¹¹ После одржавања овог скупа (2010), Српски институт је 2011. године на иницијативу истраживача Милана Дујмова покренуо пројекат евидентирања, документовања и заштите српских гробаља, гробних места, надгробних споменика и епитафа у Мађарској.

¹² Марин Мандић (Сантово/Hercegszántó, 1943 – Будимпешта, 2005) је постао генерални секретар ДСЈС-а 1983. године.

тога све предмете очистити и раскужити. Буџет за сакупљање високо је премашио ниво који су имали музеји које су финансирале само жупанијске власти.

Уз напорно прикупљање етнографског материјала нисам занемарио ни изложбе. Сваке године, у октобру када је био „Мјесец музеја”, редовно сам приказао те године сакупљене рукотворине. Оне су изазвале признање и дале нови полет за даљи рад. За вријеме трајања мохачких поклада такођер смо приређивали разне изложбе.

1976. године отварамо прву сталну изложбу: „Барањске хрватске и српске скупине” у галерији кино-дворане „Кошут” у Мохачу.¹³ Србе смо представили преко њихове народне ношње, тканине и радовима ременара Шупута, који је израђивао торбе и сурдоме.¹⁴ Изложба је била отворена 10 година.

Сакупљање српског народног блага било је отежано тиме што је број Срба у појединим насељима био веома мали. Изузетак чини Сантово [Hercegszántó], околина Сегедина [Szeged] и Помаз [Pomáz]. Ту нам се пружила прилика да са цијелом екипом засједнемо једно насеље. Липову [Lippó], Мајш [Majs], Шарок [Sárok], Шумберак [Somberek] у Барањи посјећивао сам сам, или сам повео са собом препаратора. У Липови сам сакупио лијепе одјевне предмете: рogaљ, цега и капице извезене златном и сребрном жицом. У Мађарбоји [Magyarbóly] код породице Ластавице нам се пружала могућност да откупимо свих 18 сватовских марама, односно пешкира, што је било припремљено за сватовски дар. У Шароку код браће Панто сам нашао један мали натрпан сандук с веома вриједним рукотворинама. Нису нам хтели продати ни један предмет. Више пута су били у музеју, нису хтели ни чути о продаји. Сматрам да је материјал остао код наследника.

У Батањи смо имали више среће, осим ћилима и слика светаца (икона) откупили смо један цијели у грађанском стилу резбарени намјештај с орманима и креветима. У Помазу код породице Чобан домаћица нам је отворила орман пун текстилом. Није имала намјеру да за музеј прода који предмет. Ту смо неке ликове светаца и дјечије ношње сакупили. Погледао сам приватну збирку Драгутина Њарија – Шаце у Помазу: материјал је веома мјешовит, од барањске шокачке шкриње до грађанских и црквених предмета, без битних биљежака.

Неке колеге, које су видјеле сакупљено благо у складишту, понудили су нам да се представимо у њиховом музеју. Музеј у Мишколцу нам је дао на годину дана просторију од 250 квадратних метара, што одговара једној

¹³ До отварање прве званичне сталне изложбе у Музеју долази 20. августа 1976. под називом „Хрватке и српске етничке скупине у Барањи”. – Саопштио актуелни директор Музеја Јакша Ферков. Међутим прва изложба народних ношњи је у Мохачу организована у новоотвореном градском биоскопу 21. фебруара 1971. поводом покладних свечаности (буша) у граду. Изложбу је организовао градски савет, а реализатор је био Ђуро Шарошац. (Vesela povorka bušara : Bez režisera – u duhu narodnih običaja : Izložba naše baranjske narodne nošnje. In: *Narodne novine*, 25. februar 1971. 2. p.)

¹⁴ Врста кожа

сталној изложби.¹⁵ Однели смо наш текстил: преко 32 лутке обучене у народну ношњу, памучне и вунене тканине и ћилиме, разне одјевне предмете од коже и сурдоме који су привлачили велики број посјетилаца. За годину дана изложбу је посјетило 67.000 особа. У том саставу изложбених предмета, поводом земаљске смотре фолклора у Сомбатхељу смо исто направили изложбу,¹⁶ и ту је за мјесец дана изложба имала 10.000 посјетилаца. Иста та изложба је била у Бекешчаби и у Загребу. Музеј из Секешфехервара поводом „Српских дана” замолио нас је да неке од вунених тканина, ћилима, губера и одјевних предмете прикажемо на тој манифестацији. У лијепом броју су биле присутне српске, буњевачке, сантовачке и шокачке рукотворине из Подравине.

Београдски Етнографски музеј из нашег српског текстила је приредио изложбу.¹⁷ Због путовања у иностранство нисам био присутан приликом отварања изложбе. Иста изложба је била приказана и у Новом Саду, коју је отворила проф. др Ђурђица Петровић, декан Филозофског факултета у Београду. На отварању смо заједно били присутни с управитељем жупанијског музеја Јанус Панонијус. Оба музеја из Југославије (Србије) редовно су слали свој годишњак и разне публикације нашем музеју.

У оним селима где смо сакупљали материјал, свуда сам правио фотоснимке, око 20.000 филмских коцки. Од тога колико има српских снимака, то нисам посебно евидентирао. Од усменог и музичког блага смо сакупили 20.000 минута на магнетофонским врпцама. И ту ћемо наћи српског материјала.

Српски текстил завриједио је да се пише о њему једна расправа. Сматрам да има преко 150 комада.

За вријеме сакупљања народног блага српске породице су биле према мени отворене и схватиле су потребу сакупљања.

Иако је сакупљен значајан етнографски материјал и направљено 40 привремених изложби и 3 сталне изложбе, потврдило се да с тим радом треба наставити. Неки су ме челници у почетку упозорили да не сањам о нашем музеју и сталној изложби. Унаточ томе ипак су слиједиле повољне године, које су омогућиле да извршавам предвиђен програм. Добили смо двије сталне зграде: једну за изложбу и уред. Друга је била житница, гдје

¹⁵ *A magyarországi délszlávok textilművészete* [Текстилна уметност Јужних Словена у Мађарској]: Borsod Miskolci Múzeum, 1983. jan.-dec. Miskolc, 1983. (Штампани материјал изложбе који је саставио Ђуро Шарошац.)

¹⁶ Изложба „Текстилна уметност Хрвата, Срба и Словенаца у Мађарској” приређена је 1988. године поводом III земаљске смотре јужнословенских фолклорних група у организацији ДСЈС у Сомбатхељу, у Дому просвете и спорта. (*Народни календар за 1989*, Будимпешта, 1988)

¹⁷ Према информацијама добијеним у Етнографском музеју у Београду, радило се о изложби Етнолошки мотиви из српских енклава у Мађарској и Румунији, која је приређена у склопу обележавања 300-годишњице Велике сеобе 1690. Део материјала за ову изложбу Етнографски музеј позајмио је од музеја у Мохачу. Изложба је у Етнографском музеју трајала од 26. децембра 1990 до 4. фебруара 1991. године, а од 6. марта до 1. априла 1991. године гостовала је у Музеју Војводине у Новом Саду. Пратио ју је каталог под истим насловом, аутора Јасне Бјеладиновић-Јергић, Петра Костића и Љубомира Рељића (издање Етнографског музеја 1990, Београд).

смо изградили депое за предмете, у посебној згради препараторске радионице.

Уз музејски рад нисам занемарио ни знанствено истраживање. На основу запажања написао сам 2 водича за изложбе,¹⁸ 7 монографија и 45 разних расправа. Покушао сам рашчистити и одговорити на крива гледишта у вези с мањинама. Осим тога настојао сам приказати богатство наших етничких скупина.

Сматрам да ни приближно нисмо искористили у културно-просвјетном раду то богато благо што смо наслиједили од предака. Музеј све до данас није урадио довољно на плану издавачке дјелатности. Радом током више од три десетљећа успјеле су се спасити веома вриједне рукотворине и утемељити музејске збирке. С изложбама смо се појавили на разним земаљским приредбама, гдје смо заузели достојно мјесто. Постојање базичног музеја у којем се налази 12.000 предмета допринело је и томе да се данас уз помоћ средстава из Европске Уније изграђује нова, модерна музејска зграда у Мохачу.¹⁹

¹⁸ Đuro Šarošac: *Hrvatske i srpske etničke skupine u Baranji : vodič stalne etnografske izložbe Muzeja Kanizsai Dorottya : Bazični muzej Južnih Slavena u Mađarskoj*. Pécs, 1978 [1979]; Đuro Šarošac: *Narodna nošnja i narodna umjetnost Hrvata, Srba i Slovenaca u Mađarskoj : vodič izložbe*. Pécs, 1992.

¹⁹ Протеклих година је изграђена-адаптирана нова зграда музеја у Мохачу, у непосредној близини српског православног храма. Музеј има функцију и градског музеја (историја града) и етнографског музеја Словенаца, Хрвата и Срба у Мађарској, а припада управи музеја у жупанији Барања. Пројекат „Мохачки Музеј Дороћа Канижаи – изградња етнографског и завичајног музеја” под бројем DDOP-2008-4.1.1.D остварен је у оквиру развојног програма „Печуј – европски главни град културе, 2010”. У финансирању пројекта Европска Унија је учествовала са 270 милиона, а жупанија Барања са 150 милиона форинти. Град Мохач је обезбедио зграде које су адаптиране за потребе Музеја. У Музеју је прорадила нова модерна стална поставка у којој је на достојан начин приказано народно благо Словенаца, Срба и Хрвата у Мађарској. – Информације добијене од директора Музеја Јакше Феркова.

Ђуро Франковић
Печуј

МИТСКА БИЋА У ВЕРОВАЊИМА СРБА У МАЂАРСКОЈ (саопштење)

Сажетак: Ђуро Франковић (Фок на Драви, 1945, у мађарским издањима: Frankovics György) још као студент у Печују, међу првима је почео крајем 1960-их година да бележи усмено стваралаштво, веровања и обичаје Јужних Словена, како су у периоду социјализма званично збирно означавани Срби, Хрвати и Словенци у Мађарској. Као новинар српско-хрватске емисије Мађарског радија, односно Мађарске телевизије и сарадник Хрватско-српске катедре на Високој наставничкој школи у Печују деценијама је неуморно обилазио хрватска и српска села и уз обављање новинарских обавеза сакупио огроман етнолошки материјал. Поред етнографског материјала хрватских насеља у Подравини, значајна је и грађа коју је прикупио од преосталих Срба у мађарском делу Барање, као и у српским местима у Поморишју и у околини Будимпеште. Посебну пажњу је посветио проблематици митских бића и народних веровања, као веома архаичном слоју у фолклору и теоретски веома занимљивој области.

Кључне речи: етнографија Срба у Мађарској, усмено фолклорно стваралаштво, митска бића, етнографски рад Ђуре Франковића.

Срби у Мађарској успјели су сачувати богату оставштину, архаичне предаје о митским бићима. Тај дјелић духовног наслеђа ме је увијек занимао, понукао да одлазим на терен, да упознајем људе, њихове обичаје и предаје, наиме познато је да се традиционална култура поступно губи и пада у заборав. Сакупљање усмених српских прадаја почео сам 1970. године у барањском селу Божоку, од надарене казивачице Данице Зундановић. Њезина занимљива казивања емитирао сам у емисији Радио-Печуха на хрватскосрпском/српскохрватском језику, касније их транскрибирао са магнетофонске врпце. Био је то, уствари, врх санте леда, наиме касније сам редовито одлазио у Мохач код маштовитих и гостољубивих казивача, свратио у више наврата у Медину, сакупљао у Липовите ме је пут водио и у околицу Будимпеште: Калаз, Бату, Помаз и међу српски живаљ у близини Сегедина: Сириг, Деска и Чанад, док је изричито вриједна студентка Даница Царић у свом дипломском раду сакупила и обрадила занимљиву грађу у Батањи.

Међу казивачима могао бих навести и Милана Ружина, равнатеља Хрватскосрпске/Српскохрватске основне школе и гимназије у Печуху, који ми је исто био ваљани казивач. Нажалост, приповијетке његове мајке у Сентивану нису сакупљене.

Никада си нећу опростити што сам свега један дан боравио у Липовите, када сам на магнетофонску врпцу снимиио казивања Софије Миодраговић, рођене Мирковић 1903. у Ивандарди.

Ваља навести да је сваком сакупљачу потребна нека врста охрабрења тј. да му рад буде у неку руку прихваћан и уважен. Боравећи на студијском путовању у Београду указала ми се част и прилика упознати двојицу етнолога др Душана Дрљачу и др Љубинка Раденковића који су ме несебично помагали, и данас помажу у раду, слали ми сувремену литературу и храбрили да наставим свој рад. Др Раденковић ми је у београдском часопису за књижевност и фолклор „Расковник” (1987. и 1988) под насловом *Казивања Срба и Хрвата у Мађарској о нечистој сили* објавио нека сакупљања, углавном предаје једне и друге народности, која су захваљујући заједничким славенским корјенима аутентичне, сличне, али неријетко и одударају једне од других, задржавши у себи неке посебности свога поднебља, односно старог завичаја, одакле су прије више стољећа кренули на далек пут и на непознате просторе нове домовине, гдје им се материнска ријеч унаточ свим напорима све слабије чује... Љубинка Раденковића сматрам, наиме, за једног од најбољих познаваатеља старе славенске вјере на свијету!

Сакупљене српске, хрватске и словенске молитвице објавио сам као уредник 10. броја *Етнографије јужних Славена у Мађарској*, касније у неким бројевима *Етнографије Хрвата у Мађарској* покушао сам и темељитије обрадити и тискати. Сурадња са новонасталом *Етнографијом Срба у Мађарској*, и уредником тог часописа професором Бором Русом траје од самога почетка без прекида. У својим радовима и надаље скупа, а како бих другачије и могао, интерпретирам и презентирам нека нам заједничка митска бића. О датој проблематици своје радове сам тискао и на мађарском језику у разним часописима и годишњацима, нпр. *Janus Pannonius Múzeum Évkönyve, Zalai Múzeumok Évkönyve, Somogyi Múzeumok Évkönyve, Honismeret, Barátság, Somogyi Honismereti Híradó*. Не заобилазећи при томе ни сакупљање и тискање предаја о свецима, дакако и о српским националним свецима, о годишњим, календарским обичајима, и другом, у нади да ће фолклорна грађа пробудити знанствено интересовање истраживача фолклора и етнологије, те подједнако тако и просвјетних радника и због својих мање познатих појединости из богате и непатворене традиције српског становништва на југу, сјеверу и југоистоку Мађарске, настојао сам објавити. Уочљиве су биле и језичке појединости с којима сам се сусретао тијеком сакупљања и преписивања предаја – наиме, Срби у Барањској и Толнадској жупанији имају јекавски изговор.

Једино у изнимним случајевима су под страним утјецајима, тј. својих сумјештана Њемаца, поготово када је ријеч о предањима о демону Луцији, преузели и обликовали своје новије предаје. Али је суживот већ такав да се преузима духовно благо без икаквих предрасуда и постаје духовна оставштина и другог народа.

Без да улазим у неку темељитију интерпретацију митског свијета који се назире у предајама српског живља у Мађарској, ипак бих још нешто додао у приопћеним наративама Софије Миодраговић-Мирковић у барањској Липови, да су они и хумором зачињени. Могли бисмо рећи како су оваква приопћења уједно и својеврсна језична грађа која може побудити интересовање лингвиста, подједнако као и истраживача народне књижевности. Језик казивачице Софије Миодраговић је жив, а у њезина говорења уткани су и старији турцизми, понеки новији хунгаризми и германизми. Биљежење је због тога и наишло на потешкоће јер су записивачу ова казивања са истанченим особеностима на-

рјечја представљала својеврсне потешкоће, тако нпр. биљежење губљења („гу-тања“) неких сугласника у ријечима, што је честа појава.

Суставна теренска истраживања такве врсте, код српског живља у наведеним двијема суседним жупанијама у Мађарској, по мом сазнању, до сада нису вођена, стога у овом случају презентирана казивања могла би се сматрати важнима и у језичној те фолклорној оставштини српског народа у новој домовини.

Грађу сам за свега један дан – само да са жаљењем поновим – сакупио од врсне и надарене казивачице Софије Миодраговић. Живјела је животом домаћица, а од малих ногу је навикла на свакојаке домаће послове и на обављање разних пољопривредних радова. Рекоше ми, да се једно вријеме налазила на челу мјесног савјета (опћинске управе), а судећи по приказаној фотографији могло је то бити педесетих година. Нажалост, ја ју нисам упитао за неке детаље из њезиног живота, зато тренутно не располажем с вјеродостојним појединос-тима. Унаточ тому њезина казивања ништа не губе од своје актуалности и вриједности.

Казивања професора и бившег равнатеља Основне и средње школе „Мирослав Крлежа“ у Печуху, Милана Ружина, родом из Сентивана, унаточ што нису бројна, ипак одишу и дјелују свјежином и дају нам увид у некадашња вјеровања његовог родног села недалеко од Сегедина.

Предаја о *вилењацима* који се боре против временских непогода, растје-рујући градоносне облаке, што би значило да на тај начин заштићују своје село од леда, тј. туче. Лик вилењака доводи се у везу с другим, њему сличним бићи-ма, *здухачима* у Босни, Херцеговини, Црној Гори и Санџаку, *крсницима* и *могутима* у Хрвата, *ведовњацима* и *ведима* у подравских Хрвата у Мађарској, с мађарским *талтошима*, једнако тако и *татошима* Срба у Батањи и сл. Међу-тим, назив вилењак је познат и код Хрвата, али с другом функцијом, наиме он се дружи с вилама, као и у српским вјеровањима (необично су јаки, а могу и да лијече болесне људе или стоку). Ради бољег разумијевања наших досадашњих сазнања о овим насљедницима некадашњих *шамана*, увјерен сам да ће наше приопћење тискано у посебној књизи, за коју се може указати потреба и иска-зати наклоњеност, добро доћи истраживачима старе вјере Јужних Славена.

Информатор проф. Ружин о *вилама* нам даје шкрте податке, али познају-ћи грађу Срба из околине Сегедина, Батање, Чанада може се рећи да је уочљи-ва њихова деградација у митско биће с негативним особинама, докле се нпр. вила на темељу хрватских предаја у мађарској Подравини доводи у везу с дема божанствима која се поистовећују са житним родом.

О *вампирима*, у српским насељима у непосредној близини Будимпеште, данас се ништа не зна, осим изреке „Црвен као вампир“ која се користи за чо-вјека црвеног лица. Вампир се доводи у везу са човјеком који је нарушио табу, значи, непрописане или прописане норме сеоске заједнице. Обично умире насилном смрћу. Међутим, српски живаљ је у близини Сегедина сачувао је занимљиве предаје о вампирима.

Некрштеници или *некрштена* деца опасни су ноћу за жене-родиле и њихову новорођенчад. Они су покопани без крштења, обично поред гробља.

Веиштице које су могле урећи, тј. нанијети неку болест дјетеју, одраслом човјеку или стоци још донедавно „живеле“ су и у Сентивану. Урекле би очима

или подметнутим чинима. Но, против разних обољења се је бајало. Жене зване *бајалице* приликом бајања, односно љечења служиле су се „неначетом водом” захваћеном каблом у бунару или потоку, у саму зору, а у коју су бацале жеравице те казивале магијске формуле, односно молитвице или басме. Таква казивања код Срба (и Хрвата) и Мађарској данас је већ тешко забиљежити. И сам казивач се је на сличне начине лијечио од мањих обољења, а лијечила га је његова „баба”.

Подаци о другим бићима која се у народу наводе као *нечиста сила*, конкретно када је ријеч о *змају, ђавлу, али, змији* и сл. надопуњују слику о митским бићима Срба у Мађарској.

На крају професор Милан Ружин даје штуре информације о српским обичајима, што нисам намјеравао заобићи. На моју молбу предања је казивао на нарјечју свога насеља.

У свези са објављеним казивањима требао бих још навести да располажем са сличним предајама, дакако, из свих крајева, гдје живе Срби у Мађарској.

Можда би с разлогом могла побудити интерес, те бити и штампана.

Избор радова Ђуре Франковића везаних за етнологију Срба у Мађарској

- Ђуро Франковић: Arhaične hrvatske, srpske i slovenačke narodne molitve i pesme. *Etnografija Južnih Slavena u Mađarskoj* 10. 1993. Budimpešta, 1993.
- Ђуро Франковић: Тодори, Свети Тиодорови коњи. *Етнографија Срба у Мађарској* 1. 1997. Будимпешта, 1997.
- Ђуро Франковић: Улога ковача у народној традицији Срба и његове интернетичке везе. *Етнографија Срба у Мађарској* 2. 1999. Будимпешта, 1999.
- Ђуро Франковић: Казивање Софије Миодраговић рођене Мирковић из Липове у Барањи. *Етнографија Срба у Мађарској* 2. 1999. Будимпешта, 1999.
- Ђуро Франковић: Пучка медицина, заштита од урока, бајалице и бајања, божићни обичаји те веровања у казивањима Данице Церанић рођене Зундановић (1994. у Мађарбоји) из Шумберка (Somberek) у Барањи. *Етнографија Срба у Мађарској* 3. 2001. Будимпешта, 2001.
- Ђуро Франковић: Српски обичаји и предања о нечистој сили у казивањима Миладинке Клаић рођене 1907. у Мечки (Erdősmecske) у Барањи. *Етнографија Срба у Мађарској* 3. 2001. Будимпешта, 2001.
- Ђуро Франковић: Nasljednici paganskih božanstava – gromovnik sv. Ilija nadomjesnik Perunov, brodar sv. Nikola nasljednik boga smrti i konja u Hrvata i Srba, te njihove interetničke veze. *Etnografija Hrvata u Mađarskoj* 9. 2002. Budimpešta, 2002.
- Ђуро Франковић: Животна прича Омерке Марјановић рођ. Радић из Медине. *Етнографија Срба у Мађарској* 4. 2003. Будимпешта, 2003.
- Ђуро Франковић: Животна прича Анђелке Пејић из Мохача. *Етнографија Срба у Мађарској* 5. 2006. Будимпешта, 2006.
- Ђуро Франковић: Богови у крошњи дрвећа. *Етнографија Срба у Мађарској* 6. 2011. Будимпешта, 2011.
- Ђуро Франковић: Свети Никола алоперсонаж Велесов. *Етнографија Срба у Мађарској* 6. 2011. Будимпешта, 2011.

Боривој Рус
Деска

Пера Ластих
Српски институт, Будимпешта

ЕТНОГРАФСКА ИСТРАЖИВАЊА МЕЂУ СРБИМА У ДЕСЦИ

Сажетак: Преглед етнографских истраживања међу Србима у Десци, који се базира на богатом личном искуству Боривоја Руса, једног од аутора, у уводу садржи краћи историјски преглед о прошлости села Деске и српске заједнице у њој. У овом раду главна пажња се поклања томе како се сакупљала и на сцени приказивала фолклорна традиција (народне песме, народна музика, народне игре) српске заједнице у Десци у периоду 1970–1990-их година. Основни рад се одвијао у оквиру удружења „Банат” (Кристифор Брцан), а најзначајнији су доприноси истраживача др Ласла Фелфелдија (Музиколошки институт МАН) и Игора Грина (Жупанијски музеј „Мункачи” у Бекешчаби). Поред прикупљања етнографске грађе из области усменог фолклора посвећена је пажња и сакупљању рукотворина, пре свега текстила, ношње које су приказане у завичајној српској збирци. Материјал сакупљен и чуван у депоима музеја у Бекешчаби и Сегедину чека даљу обраду и презентацију. У саопштењу је приказан и рад на заштити старог српског гробља у Десци који је обављен 2011–2012. захваљујући средствима Европске уније. Такође, споменута су и истраживања локалног српског народног говора (Павле Ивић, Предраг Степановић, Софија Ракић-Милорадовић). На крају чланка налазимо списак свих до сада објављених Дешчанских свезака у којима су публиковани резултати истраживања етнографије Срба у Десци. Поред тога набројани су и чланци на ову тему објављени у едицији „Пчеса” из Новог Сада и едицији „Етнографија Срба у Мађарској” из Будимпеште. Наведене су и студије које се тичу Срба из изузетно важне и квалитетне монографије села „Историја и етнографија Деске” објављене 1984. године.

Кључне речи: Деска (Deszk), Срби, етнографска истраживања, Дешчанске свеске, Историја и етнографија Деске (Deszk története és néprajza)

Срби у Десци

Село Деска (мађарски: Deszk) налази се у Републици Мађарској, на самом северу Баната, на левој (јужној) обали реке Мориш, око пет километара југоисточно од Сегедина. Деска се први пут спомиње у изворима 1490. године као угарско насеље (најстарији историјски извор који спомиње Деску,

настао је 1490. године)¹, међутим Динко Давидов тврди да је Деска била међу спахилуцима које је уживао деспот Ђорђе Бранковић.² Под турску власт Деска пада 1552. заједно са осталим насељима каснијег Баната. Према првим турским дефтерима у другој половини XVI века пописани порески обвезници још скоро сви имају мађарска имена. Од последњих деценија XVI века почиње нестајање мађарског и постепено насељавање српског становништва, међутим после Бечког рата (1683–1699) ово плавно подручје реке Мориш поново је опустело.

После аустро-турских ратова и ослобађања од отоманске власти (1718), ова област под војном управом Беча, односно коморска земља Деске се постепено насељава српским ратарима и граничарима. Деска заједно са суседним Новим Сентиваном и Сиригом стиче ранг општине 1746. Према попису из 1787, у Десци живи 881 становник. Од тога 10% су католички Јужни Словени („Далматинци“), а остали су Срби, изузев пар мађарских породица. За време Мађарске револуције, у току оближње Сиришке битке, село је попаљено и том приликом је изгорео и стари српски православни храм (1849). Данашња српска православна црква посвећена Преображењу Господњем сазидаана је десет година касније, 1859.

Према попису из 1910. од укупно 2944 становника, њих 1526 су се изјаснили да им је матерњи језик српски. После Првог светског рата и повлачења границе између Мађарске и Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца Деска је припала Мађарској, а велика већина Срба Дешчана оптирала је у новостворену југословенску државу, па је приликом пописа из 1930. у Десци регистровано само 303 Србина.

Данас у Десци – која има три и по хиљаде становника – живи свега око 150 Срба. Упркос томе, у селу је до дана данашњег у јавном животу и култури сачуван јак и видан утицај српске заједнице, захваљујући марљивом раду, стабилном економском положају заједнице и неговању српског фолклора у удружењу и фолклорној групи „Банат” којим се Деска прославила у целој Мађарској, па и у матичној Србији. Некада сиромашни паори који су давно почели обрађивати мочварно плавно подручје Мориша, ојачали су свој економски и социјални статус после велике сегединске поплаве (1879) и нове изградње овог суседног великог урбаног центра лађарењем, превозом грађевинског и другог материјала по реци Мориш, а затим производњом интензивних култура, као што је била салата. Иако су ти извори економског напретка данас нестали, српска заједница је успела да задржи интелектуалце Србе које је изнедрила и на тај начин и свој идентитет. Детаљне информације о прошлости и животу Деске и Дешчана садржи позамашна публикација *Историја и етнографија Деске (Deszk története és néprajza)* издата 1984. са резимеом на српском језику, коју је уредио данас већ покојни др Андраш Хеђи (dr. Hegyi András). Преглед историјата Срба у Десци дали су дешчански српски учитељи Вељко Радић и Ђурица Ђукин.³

¹ Karácsony Péter: Deszk a középkorban, in: *Deszk története és néprajza / Историја и етнографија Деске* (szerk.: Hegyi András), Deszk Községi Tanács VB, Deszk-Szeged, 1984, 105.

² Динко Давидов: *Споменици Будимске епархије*, Просвета, Београд, 1990. 310. стр.

³ Ráidity Velimír – Gyukin György: A deszki szerbség története / Velimir Radić – Đurica Đukin: Istorijiski pregled deščanskih Srba in: *Deszk története és néprajza / Историја и етнографија Деске*,

Фолклор

У неговању културне традиције и представљању културе Срба Дешчана увек је доминирао фолклор, значи доминирале су народне песме, народна музика и народне игре. Извођачки облици фолклора се јављају већ пре Првог светског рата, када се народне песме и игре појављују на „рогљевима” („рогаљ” – обичај окупљања, забаве омладине на раскрсницама сеоских улица), па и на сценским аматерским представама о великим празницима. Ова пракса се наставља и између два рата да би се после Другог светског рата основала прва српска фолклорна група која је прославила Деску. После краће паузе, 1970. године, долази једна нова млада генерација која поново отпочиње рад у фолклорној групи и поново прославља своје место. Током 80-их година прошлог века долази до велике промене, када се уз помоћ кореографа из Југославије уче нове кореографије и стилски се дотерује сценско приказивање српског фолклора. Тада је почела сарадња са Љубомиром Вујчином-Милетом, врбашким кореографом, која траје све до данас. Сакупљачки рад на пољу фолклора од стране КУД-а Банат отпочео је 1980-их година Кристифор Брцан, садашњи руководиоца овог удружења. Сакупљене игре, и песме постављене су у оквиру кореографија на позорницу. Песме су већ и раније сакупљане у селу (1969–1976). Овде треба истаћи рад др Игора Грина, етнографа и музеолога из Бекешчабе, који је у Десци сакупио, превео на мађарски и објавио укупно 33 песме, што лирске, што епске.⁴ Резултате свог сакупљачког рада публиковао је и у споменутој *Историји и етнографији Деске*.⁵ Занимљиво је да у збирци Тихомира Вујичића о музичким традицијама Јужних Словена у Мађарској не налазимо ни вокалну ни инструменталну музику забележену од извођача из Деске.⁶ Међутим, етномузиколог и кореолог др Ласло Фелфелди (dr. Felföldi László) родом из Деске, током свог теренског рада 1979–1982. сакупио је мелодије и забележио игре Срба у Десци што је објавио и на српском језику у књизи *Плесне традиције Срба у Поморшију*.⁷ Раније публикован Фелфелдијев рад везан за Деску односи се на сакупљање српских и мађарских дечјих песама и игара што је такође објављено у већ споменутој монографији Деске.⁸ Ова књи-

525/ 551. Ова монографија села од око 1200 страница даје до сада најсвестранији, најпотпунији и најпоузданији, научни приказ географије, прошлости и етнографије, односно народног живота Деске, при чему се углавном обраћа адекватна пажња и српској заједници. Студије које чине ову монографију написане су на мађарском језику (изузев историјата српске заједнице која је објављена двојезично) са српским резимеима сабраним на крају књиге. У монографији је објављен и веома богат фотоматеријал са доста старих фотографија. Освежен и допуњен српски материјал монографије публикован на српском језику био би знатан допринос етнографији Срба у Мађарској.

⁴ Grin Igor: *Szerb népi énekek*, Studia Folkloristica et Ethnographica 43, Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajz Tanszék, Debrecen, 2001.

⁵ Grin Igor: *Deszk szerb népdalhangyományai*, in: *Deszk története és néprajza*, 665.

⁶ Tihomir Vujičić: *Muzičke tradicije Južnih Slovena u Mađarskoj*, Tankönyvkiadó, Budapest, 1978.

⁷ Ласло Фелфелди: *Плесне традиције Срба у Поморшију*, Самоуправа Срба у Мађарској, 2003.

⁸ Felföldi László: *Hagyományos gyermekjátékok és táncok Deszken*, in: *Deszk története és néprajza*, 851.

га доноси 1984. и прве записе мелодије српских песама и игара из пера Ђерђа Сигетија (Szigeti György).⁹

За приказивање рада на неговању музичких традиција Срба у Поморишју и шире, из целе Мађарске, од посебне важности је манифестација „Банатски сабор” која се сваке јесени, већ 17 година, на иницијативу Боривоја Руса непрекидно одржава у Десци. Број учесника се из године у годину повећава, а поред домаћих извођача јављају се и из иностранства (Србија, Румунија, Хрватска), а поред народне музике и песме програм је обогаћен и духовном музиком. Осим Банатског сабора треба да споменемо и Батањски фолклорни камп који већ 17 година из године у годину окупља младе који у оквиру кампа у овом поморишком региону уче народне игре и инструменталну народну музику.

Традиционални и савремени живот

Књига *Историја и етнографија Деске* садржи и студије које бисмо могли сврстати поред категорије економске, културне и усмене историје и у категорију етнологије и културне антропологије. Тако је Антал Јухас (Juhász Antal) на основу сећања најстаријих Дешчана и литературе описао лађарење по Моришу,¹⁰ а Јанош Сас (Szász János) приказао савремени живот српске заједнице у првој половини 1980-их година.¹¹

Материјална култура, етнографска збирка

У оквиру сакупљачког рада који је водио Игор Грин посвећена је пажња и материјалном наслеђу Срба у Десци и целом Поморишју. Тада је сакупљено много ношњи и намештаја по целом Поморишју и однето у жупанијски музеј у Бекешчаби и у Музеј „Ференц Мора” у Сегедину. Када су сакупљачи Дешчани схватили да је много тога однесено из села, почело је активно сакупљање разноврсног материјала везаног за Србе у Десци, од ношње (женске капице, прслуци, кошуље), текстила, намештаја, инструмената до старих фотографија, докумената, црквених литургијских књига, нота за појање итд. Удружење „Банат” располаже и са преко 60 часова снимљеног материјала разговора са старијим члановима српске заједнице у Десци, који већином више нису живи, као и са око 600 дигитализованих старих фотографија. Обилан сакупљен материјал прво је изложен у просторијама старе парохијске зграде у Десци, а затим у једном адаптираном стану српске школске зграде. Стручна помоћ за састављање изложбе добијена је од музеолога Милке Микушке из Суботице. Изложба је иначе представљена више пута и у Сегедину, те Батањи (Battonya) и у Пантелији (Dunaújváros). Помоћу средстава Европске уније, програма мађарско-српске прекограничне сарадње IPA СВС, у оквиру пројекта MUTHER (Mutual Heritages –

⁹ Szigeti György: Adatok a deszki magyar és szerb népzenehez (Szigeti György), in: *Deszk története és néprajza* 715.

¹⁰ Juhász Antal: A deszki hajóvontatók, in: *Deszk története és néprajza*, 783.

¹¹ Szász János: A deszki szerb közösség ma, in: *Deszk története és néprajza*, 969.

saving common values and serving common purpose through borders / Узајамна наслеђа – спашавање заједничких вредности у служби заједничких циљева)¹² током 2011–2012. године реконструисане су и проширене зграде старе српске парохије и школе у нов Српски културни, образовни и духовни центар „Свети Сава” у којем је смештена и наведена етнографска и завичајна српска збирка под називом „Завичајни музеј – Деска” (Helytörténeti Múzeum – Deszk). У приређивању поставке помогли су мађарски стручњаци из сегединског музеја. Пројектом је предвиђено и организовање образовне и друге активности у области домаће радиности на бази прикупљеног народног блага, рукотворина. Иначе пројекат прекограничне сарадње се остварује у сарадњи са побратимљеном општином Нови Кнежевац у Србији. Поред Деске, на формирању завичајне српске етнографске збирке ради се са почетним успесима и у Новом Сентивану (Újszentiván), захваљујући учитељици у пензији Јелени Марковљев-Веселинов, и у Чанаду (Мала Чанад / Magyarcsanak), захваљујући наставнику Фрањи Колару.

Српски етнографски материјал у Музеју „Ференц Мора” у Сегедину детаљно је описала музеолог Марта Т. Кнотик (Т. Knotik Márta)¹³, међутим нашој стручној јавности српски материјали који се чувају у жупанијским и градским музејима (нпр. Бекешчаба, Сегедин) нису довољно познати и изучени, нити се њихова судбина у музејским депоима довољно прати а не зна се ни да ли је сав сакупљени материјал сачуван.

У сваком случају, још преостаје рад на даљем теренском сакупљању, претраживању музејских депоа и рестаурирању, стручној обради и презентацији прикупљеног материјала.

Храм и гробље

У материјалном наслеђу Срба у Десци посебно место заузимају српски православни Храм Преображења Господњег и старо српско православно гробље. Храм је описао Динко Давидов¹⁴, а поводом 150. годишњице објављено је посебно издање.¹⁵ У оквиру наведеног пројекта прекограничне сарадње старо српско гробље је прокрчено, очишћено, направљена је ограда, изграђене су стазе па је на тај начин претворено у спомен парк. Израђена је и дигитална интерактивна карта гробља (Кристифор Брцан). Старо српско гробље је отворено негде у другој половини XIX века, а последње сахране су у њему обављене током 1980-их година. После чишћења терена у гробљу је нађено преко 250 надгробних споменика, међу њима и они из друге половине XIX века.

¹² Сајт пројекта: www.csnb.eu

¹³ Т. Knotik Mária: Arannyal kivarrt szerb hímzések (Т. Knotik Mária), in: *Deszk története és néprajza*, 833. У овом материјалу се поред делова српске ношње пре свега женских капица из бивше жупаније Торонтал и поморишких насеља у Мађарској описују и делови ношње чији је власник Мирослава Ђорђевић (рођ. Радић) из Деске, а не музеј у Сегедину. Претпостављамо да је то материјал који је данас изложен у завичајној збирци у Десци.

¹⁴ Динко Давидов: *Споменици Будимске епархије*, Просвета, Београд, 1990. 310. стр.

¹⁵ Зоран Вукосављевић, Боривој Рус: Дешчанска српска црква, у: *Дешчанске свеске* 7. (2000) 3-7. Vukosavljevic Zoran, Rusz Borivoj: A deszki szerb templom. Uo. 8-12.

Говор Срба у Десци

Сматра се да је за опстанак неке народности најважније очувати сопствени језик, тј. у овом случају локални српски говор који је доста добро истражен и описан. Др Павле Ивић је 1961. отпочео истраживачки рад о српском говору у Поморишју, па га објавио 1994. године.¹⁶ Затим је др Предраг Степановић 1970-их година теренским радом установио дијалектолошке карактеристике овдашњег говора (новоштокавски, шумадијско-војвођански, кикиндски говор), што је између осталог публиковао и 1994. у књизи „Говори Срба и Хрвата у Мађарској”.¹⁷ Софија Ракић-Милорадовић са Института за српски језик САНУ је 1994. године извршила сакупљачки рад у Поморишју, а касније и објавила на више места рад о дијалектима Срба у Десци и Батањи.¹⁸ У област лингвистике можемо уврстити и сакупљање дешчанске српске лексике. За наведену монографију Деске прецизно и свеобухватно је сакупљена дешчанска микротопонимија која је углавном српска, али је публикована само на мађарском (мађарска фонеткса транскрипција).¹⁹

Издања и публикације

Под уредништвом дугогодишњег секретара ове организације Боривоја Руса, резултате сакупљања и истраживања материјалног и нематеријалног наслеђа Срба у Десци од 1994. године објављује удружење „Банат” у серији скромних, двојезичних публикација под називом „Дешчанске свеске” (*Deszki füzetek*). У до сада објављених 16 бројева ове серије обрађени су историјат српске заједнице (2), традиционални економски живот (2), материјално наслеђе (2) и пре свега календарски обичаји (6), обичаји из животног циклуса (2) и обичаји везани за рад (2) Срба у овом месту. Овде доносимо садржај и податке свих свезака.

¹⁶ Павле Ивић: О српском говору у Батањи, у: *Јужнословенски филолог*, Институт за српски језик САНУ, Београд, 1994. 33-49.

¹⁷ Предраг Степановић: *Говори Срба и Хрвата у Мађарској – штокавско наречје*, Дечје новине – Вукова задужбина – Матица српска, Горњи Милановац – Београд – Нови Сад, 1994.

¹⁸ Софија Ракић: О говору Деске, у: *Етнографија Срба у Мађарској 3*, уредник: др Ерне Еперјеш и Борислав Рус, Мађарско етнографско друштво и Српска самоуправа у Будимпешти, Будимпешта, 2001. 52.стр.

¹⁹ Mokány Sándor: *Deszk Földrajzi nevei*, in: *Deszk története és néprajza*, 41.

ДЕШЧАНСКЕ СВЕСКЕ 1994–2011

1994 – 1. број: *Јубијеј културно-уметничког друштва „Банат” – Деска*

За штампу приредио: уредник Боривој Рус, аутор текста

У састављању помогли: Кристифор Брцан, др Гизела Т. Молнар и Андраш Борка.

Свеска представља кратак преглед прошлости Срба и њихове културе и вере у Десци од самог насељавања па до момента објављивања свеске (1994). Детаљно је обрађен историјат КУД-а Банат.

1995 – 2. број: *Српски Божићни обичаји у Десци*

За штампу приредили: уредник Олга Тот и Боривој Рус, аутор текста

Материјал сакупио: Кристифор Брцан

Превод на мађарски: Клара Петер

Значај свеске се огледа у томе да су поред описа божићних обичаја објављени и текстови божићних песама, тропара и одговарајућих делова Апостола, Јеванђеља.

1996 – 3. број: *Предсвадбени обичаји у Десци*

За штампу приредили – уредили: Олга Тот и Боривој Рус, аутор текста

Материјал сакупио: Кристифор Брцан

Превод на мађарски: Карољ Силађи

Приликом сакупљачког рада везаног за свадбене обичаје, показало се да се с обзиром на обимност материјала, предсвадбени обичаји могу обрадити у посебној свесци, пошто су и сами по себи занимљиви и вредни да се посебно спомену.

1997 – 4. број: *Свадбени обичаји у Десци*

За штампу приредили – уредили: Олга Тот и Боривој Рус, аутор текста

Материјал сакупио: Кристифор Брцан

Превод на мађарски: Карољ Силађи

Међу најлепшим обичајима налазе се они везани за свадбу. Тако је то и код Срба у Десци. Свадбени обичаји су постављени и на позорницу, уклопљени у лепу кореографију која је КУД-у Банат донела бројна признања.

1998 – 5. број: *Српско културно удружење „Банат” – Деска*

За штампу приредио – уредио: Боривој Рус, аутор текста

У састављању помогли: Кристифор Брцан и Андраш Борка

Ово издање је проширена верзија првог броја свезака у погледу историјата КУД-а „Банат”.

1999 – 6. број: *Васкрсни обичаји Срба у Десци*

За штампу приредио – уредио: Боривој Рус, аутор текста

Материјал сакупио: Кристифор Брцан

Превод на мађарски: др Даница Витковић

Један од највећих хришћанских празника Васкрс Исуса Христа и код Срба у Десци увек се прослављао по традиционалним народним обичајима. У свесци су забележене и ускршње молитве, песме и апостол.

2000 – 7. број: *Дешчанска српска црква*

За штампу приредио – уредио: Боривој Рус

Текст: Зоран Вукосављев и Боривој Рус

Превод на мађарски: др Даница Витковић

Значај овог издања је у томе што је ту описан историјат ове српске светиње као и све у вези са њеном изградњом и изгледом.

2001 – 8. број: *Сеоске куће у Десци*

За штампу приредио – уредио: Боривој Рус, аутор текста

Материјал сакупио: Кристифор Брцан

Превод на мађарски: др Јованка Ластих

Из рада објављеног у овој свесци види се на који начин су се раније у Десци градили домови (набој) и како су изгледали, пошто данас у селу старих кућа једва да има (2-3 куће).

2002 – 9. број: *Река Мориш – одредница нашег поднебља, југоисточног дела Мађарске*

За штампу приредио – уредио: Боривој Рус, аутор текста

Превод на мађарски: др Јованка Ластих

Мориш је веома значајна река овог краја и кроз историју увек је била везана за живот оних овдашњих људи који су увек у овим селима, па и у Десци, имали важну улогу (бродари, риболовци, шумари). Притом, трговачки пут који је обезбеђивала река Мориш помогао је развојку села на њеним обалама.

2003 – 10. број: *Лазарева субота – Лазарице – Врбица*

За штампу приредио – уредио и написао: Боривој Рус

У овом броју Дешчанских свезака наћи ћемо детаљан опис обичаја везаних за Лазареву суботу као и песме које су се певале приликом ових празника. Обичаји везани за Лазареву суботу постављени су на сцену и као кореографија којом је КУД „Банат” постигао лепе резултате на разним такмичењима.

2004 – 11. број: *Жетвени обичаји у Десци крајем XIX и почетком XX века – „Жито”*

За штампу приредио – уредио – писао и превео: Боривој Рус

Као и за све што се у пољопривреди ради, тако и код жетве има много лепих обичаја које је, нажалост, технички развој довео до изумирања. О тим обичајима говори овај број Дешчанских свезака. Жетвени обичаји Срба у Десци такође су постављени на сцену у облику кореографије коју изводи КУД „Банат”.

2005 – 12. број: *Производња кукуруза у Десци и Поморишју*

За штампу приредио – уредио – писао – превео на мађарски: Боривој Рус

Многи још и данас живе од производње кукуруза у свом крају, али о томе како се и шта се раније радило као и о машинама (ручним) којима се радило, сазнајемо тек из сакупљеног и овде публикованог материјала.

2008 – 13. број: *Додоле, обредни обичај Срба у Десци*

За штампу приредили – уредили: Борис Бекић и Боривој Рус

Текст: Боривој Рус

Превод на мађарски: Кристина Бекић

Један од древних обичаја Срба који је данас нестао, а постоји само у записима.

2009 – 14. број: *Прослава крсне славе – Свечарство у Десци*

За штампу приредили: Борис Бекић и Боривој Рус

Превод на мађарски: Кристина Бекић

Крсна слава је празник који је много допринео опстанку Срба у Мађарској, па тако и у Десци. Свеска говори о детаљима везаним за обичаје о овом празнику као и о породицама које славе.

2010. – 15. број: *Свети великомученик Георгије – Ђурђевдан*

За штампу приредили: Борис Бекић и Боривој Рус

Превод на мађарски: Кристина Бекић

Један од најзначајнијих празника, када многи славе своју крсну славу, (за који се везује обичај „Ђурђевдански уранак“) представљен је на позорници, а 2002. године, после 40 година, у Десци је поново оживео.

2012. – 16. број: *Силазак Светох Духа на апостоле – Духови*

За штампу приредили: Борис Бекић и Боривој Рус

Превод на мађарски: Кристина Бекић

Божих, Ускрс па Духови – то је, ваљда, редослед најзначајнијих празника. Нажалост, као што се из текста види, у случају Духова данас су присутни само верски обреди у цркви. Међутим, овако записано, ипак ће нешто од древних обичаја остати у сећању заједнице.

Сакупљен материјал о традиционалном животу, обичајима Срба у Десци објављен је у виду чланака поред Дешчанских свезака и у серији „Етнографија Срба у Мађарској“ у заједничком издању Српске самоуправе Будимпеште и Народносне секције Мађарског етнографског друштва, као и у зборнику „Пчеса“ у Новом Саду (Манифестација „Пролеће на ченејским салашима“ и Културно-историјско друштво „Пчеса“).

У издањима „Етнографија Срба у Мађарској“ објављени су следећи текстови

1997. свезак I др Ласло Фелфелди: *О играма Срба у Поморишју*

1999. свезак II Боривој Рус: *Предсвадбени и свадбени обичаји у Десци*

2001. свезак III Боривој Рус: *Одлазе нам лепи стари обичаји Лазарице*

2003. свезак IV Боривој Рус: *Божихни обичаји у Десци*

2006. свезак V Боривој Рус: *Жетвени обичаји у Десци*

2011. свезак VI Боривој Рус: *„Где је Србин, ту је слава“ – прослава крсне славе у Десци*

У едицији „Пчеса” Нови Сад, објављени су следећи радови:

1993. Боривој Рус, Кристифор Брцан: *Сеоске куће у Десци – Мађарска*
1995. Олга Тот, Кристифор Брцан, Боривој Рус: *Мориш, река одредности Деске*
1996. Олга Тот, Кристифор Брцан, Боривој Рус: *Комишијске свадбе у Десци.*
Боривој Рус, Кристифор Брцан: *Мој комишија Банди бачи*
1997. Боривој Рус: *Наши дешчански Цигани*
1998 др Зоран Вукосављевић, Боривој Рус: *Српска црква у Десци.*

Од текстова објављених у Дешчанским свесакама, осим оног о историјату КУД-а „Банат”, сви су публиковани и у *Српском календару*, у издању Српског демократског савеза, односно Самоуправе Срба у Мађарској (Будимпешта).

Драгана Радојичић

Етнографски институт САНУ, Београд

ЕТНОГРАФСКИ ИНСТИТУТ САНУ И САРАДЊА СА СРПСКИМ ИНСТИТУТОМ – БУДИМПЕШТА¹

Сажетак: У раду је сумарно приказана делатност Етнографског института САНУ 1947–2010, с кратким освртом на текуће пројекте, издавачку делатност, међународну сарадњу и кадровску структуру. На основу тих капацитета и досадашњег рада, може се реално планирати наставак рада на етнолошком проучавању Срба у Мађарској, у сарадњи са представницима саме заједнице, пре свега са Српским институтом из Будимпеште, основаним 2009. године.

Кључне речи: Етнографски институт САНУ, научно-истраживачки рад, међународна научна сарадња, етнолошка проучавања Срба у Мађарској.

Отпочела је шездесет и четврта година од када је донета одлука о оснивању Етнографског института Српске академије наука и уметности,² чији је првобитни задатак био да *организује систематско и планско проучавање насеља и порекла становништва, народног живота, обичаја и веровања, као и фолклора у нашој земљи и код наших народа ван Југославије.*³ Етнографски институт САНУ дефинисан је од оснивања као централна научна институција која се бави научноистраживачким радом из области етнологије у Србији.

Још давне 1894. године, на предлог академика Стојана Новаковића, Етнографски одбор при Српској краљевској академији (СКА) почео је са штампањем Српског етнографског зборника (СЕЗБ), са циљем да се у њему објављују резултати истраживања живота и обичаја српског народа. Издавање Српског етнографског зборника представљало је наставак и темељито проширење делатности Друштва српске словесности (основаног 1847. г.) и Српског ученог друштва (основаног 1865), у чијим су издањима били заступљени описи српских предеоних целина. Програм систематских и стручних етнографских истраживања на основу упитника уведен је у СКА 1886. године.⁴

¹ Овај текст је резултат рада на пројекту 177028, који финансира Министарство просвете и науке Републике Србије.

² Овај текст односи се на период до 2010. године. Даљи рад Етнографског института САНУ, актуелни пројекти и активности могу се видети и на интернет страници <http://www.etno-institut.co.rs/>

³ *Статут Етнографског института САНУ* из 1947. године.

⁴ Више о историјату оснивања Института в.нпр. у Атанасије Урошевић, *Развој и рад Етнографског института Српске академије наука и уметности (1947-1972)*. У: *Гласник ЕИ САНУ* 21, Београд 1972, 5-12.

Почеци рада ове установе били су обележени амбивалентним програмом настављања традиције из XIX века, истовремено са налажењем сопственог места у новом друштвеном окружењу. Пут који је пређен од тада до данас могао би се најкраће окарактерисати као пут све већег теоријског осветљивања етнологије, уз сва успутна „кривудања”, па и незавршеност тог процеса, као и уз стално присутно, до данас неразрешено, питање друштвене улоге етнологије, односно њене маргинализације у поређењу са другим друштвеним наукама.⁵

Рад Етнографског института могао би се поделити на основу истраживачког процеса у више целина:

До половине осамдестих година XX века истраживана је цела територија Србије и то у области фундаменталних етничких истраживања – етничка слика области, култура становања, градитељство, привреда, обичаји, фолкор и истраживања трансформација културе, насталих услед индустријализације и урбанизације, и великих јавних радова (изградња колубарског басена, ХЕ Ђердап и пруге Београд-Бар). Проучавање урбаних средина, била су систематски организована, а резултати објављивани у издањима Института.

Промене настају деведесетих година XX века када долази до великог померања становништва, што је резултирало културном измешаношћу, а ови процеси нису праћени организованим етнолошким истраживањима, пре свега због распада бивше Југославије и ратних догађања, те немања довољно слуха и средстава за оваква истраживања.

Затим отпочиње рад на проучавању савремених етничких процеса, кроз проучавање народне културе, етничког идентитета, међуетничких комуникација, културних адаптација, принципа на којима се заснивају друштвени односи, као и односи према мањинама у мултикултуралном српском друштву.

Значај истраживања огледа се у тежњи ка синтези теренског, теоретског и аналитичког приступа проблематикама као што су процеси промена у структури становништва, у динамичном развоју и транзицији обележеној сталним миграцијама и трансформацијама културе и друштва, као и осавремењавањем и унапређивањем методолошког и теоријског рада на регионалним, тематским и општим етнолошким и антрополошким проблемима.

Истраживачки задаци који су формулисани током вишедеценијског рада Института могу се систематизовати на следећи начин:

Унапређивање теоријско-методолошких сазнања из области етнологије/антропологије, стварање обимног, систематизованог етнографског фонда, организовање комплексних етнолошких и антрополошких истраживања, сарадња са сродним научноистраживачким и културним институцијама у земљи и иностранству, учествовање и организовање научних

⁵ М. Прелић, Првих шездесет година Етнографског института САНУ (1947-2007): осврт на пређени пут. У: *Слике културе некад и сад*, Зборник 24, Етнографски институт САНУ, Београд 2008, стр. 9.

конференција, предавања, студијских боравака, едукација кроз стручне консултације и предавања; усавршавање нових кадрова – државних стипендиста, публикавање резултата научних истраживања, архивирање етнолошке грађе, необјављених рукописа, антропогеографских мапа и скица, видео и фото документације, пружање библиотечких услуга.

Те задатке је на крају 2010. године обављало 26 научника – сарадника института: 12 доктора наука, 14 магистара и 5 запослених у администрацији-стручне службе. У том погледу Институт се током претходне деценије видљиво развијао и унапређивао. Ради упоређења, на крају 2001. године у Етнографском институту је било запослено 13 научних радника (од тога 2 доктора наука, 11 магистара истраживача), и 6 запослених у администрацији (стручне службе).

Етнографски институт САНУ публикује научне резултате у више својих издања од којих су најзначајнији часопис *Гласник*, установљен 1952. године, и едиција *Посебна издања*, у којој се публикују монографије, претежно сарадника Института, али и других етнолога или научника из сродних дисциплина. Осим тога Институт као своју повремену едицију издаје и *Зборник*, *Библиотеку Животопис*, и друга повремена издања, међу којима се истиче *Српски митолошки речник*.⁶ Конкретно, у претходној деценији изашло је десет бројева *Гласника* Етнографског института САНУ – од броја XLVIII до LVIII. Од 2007. године и броја LV, *Гласник* излази у две свеске, од којих је свеска 2 на енглеском језику. Поред тога, обновљена је едиција *Зборник радова ЕИ САНУ* (2005). Изашло је укупно 6 *Зборника* и један *Етнокултуролошки зборник* (Сврљиг 2001). У едицији *Посебна издања ЕИ САНУ* (монографије) издато је укупно 27 публикација. Изашла је и једна свеска из *Библиотеке Животопис* (бр. 5).

Етнографски институт САНУ започео је сарадњу са *Интернет библиотеком Србије за хуманистичке науке и уметности* и са другим интернет библиотекама. Циљ је што шира презентација достигнућа научника који своје радове објављују у издањима Института публици – стручној и научној, домаћој и међународној јавности. Из истих разлога Институт ради и на својој медијској презентацији. У оквиру тога запајају се следеће активности:

Институт се редовно представља са својим издањима на Међународном сајму књига у Београду, јавно промовише своја издања у земљи (Библиотека града Београда) и у иностранству.

Поводом јубилеја ЕИ САНУ, 2007. године, по први пут је снимљен филм у трајању од 33 мин.: Етнографски институт САНУ – 60 година постојања, у продукцији документарног програма РТС-а.

Истраживачи ЕИ САНУ током овог периода били су присутни и у домаћим и у страним медијима (штампаним и електронским).

Креиран је лого Института.

⁶ Публикације Етнографског института САНУ могу се видети на: <http://www.etno-institut.co.rs/cir/publications.php>

Квалитет рада у Институту потврђују и награде које су истраживачи добијали. У 2004. години истраживачима ЕИ САНУ додељено је 9 награда – две за етнолошки филм, једна за издавачку делатност и 6 награда истраживачима за научноистраживачки рад од Министарсва за науку, а више за издавачку делатност у 2008. години. Године 2007. – установљена је и Награда ЕИ САНУ (бијенална), која се додељује у две категорије: за најбољу књигу и за укупни допринос етнологији и антропологији.

Истраживачи су у периоду од 2001. до 2005. године били ангажовани на два пројекта: *Савремена сеоска и градска култура – путеви трансформације* и *Традиционална култура Срба – системи представа, обреда и социјалних институција*.

Ове 2010. године се завршава петогодишњи пројектни циклус и то на пројектима:

1. *Србија између традиционализма и модернизације – етнолошка и антрополошка проучавања културних промена*

Значај пројекта је у сагледавању промена у начину живота на релацији традиционално/савремено руралних и урбаних средина, а као последице политичких, економских и друштвених процеса. Истраживања на Пројекту обухватају другу половину XX века коју су обележили друштвени процеси – урбанизација, модернизација, секуларизација, десекуларизација, транзиција – који су иницирали корените промене у традиционалној култури.

2. *Антрополошка испитивања комуникације у савременој Србији*

Пројекат испитује развој система/форми културне комуникације у различитим културама у Србији, њихову повезаност са социјалном структуром и типовима културног окружења. Пројекат обухвата истраживање заједница са усменом традицијом (на примеру Рома и Влаха) и савремене популарне културе у Србији. Циљ овог пројекта је да објасни како људи примају и користе информације и како користе различите форме комуникације као основ за изградњу социјалног/културног идентитета.

3. *Етницитет: савремени процеси у Србији, суседним земљама и дијаспори*

Првенствени циљ пројекта је да допринесе разумевању значења и перспектива мултиетницитета у савременом свету, посебно у Србији и региону Балкана / југоисточне Европе, са нагласком на проблемима етничких мањина, њиховог положаја и процеса етничких идентификација.

Водећи рачуна о значају, квалитету, као и о научном нивоу остварених резултата, како по питању учешћа истраживача на међународним скуповима, одржаним предавањима у земљи и иностранству, комуникацијом са широм научном заједницом и посебно публикованим резултатима у науч-

ним часописима, такође у земљи и иностранству, научници у Етнографском институту САНУ одржавају квалитет и ниво резултата испуњавајући своје циљеве, радећи на пројектима које финансира Министарство за науку и технолошки развој Републике Србије. Етнографски институт САНУ организатор је бројних научни скупова, конференција, трибина и предавања на којима окупља научнике из сродних научних дисциплина из земље и иностранства. У периоду од десет година о коме је реч, Етнографски институт САНУ организовао је укупно 12 научних скупова (5 у суорганизацији). Поред тога у 2003. години одржана су три циклуса Трибине Етнографског института САНУ, а са њиховом организацијом настављено је током 2008. и 2009. године. Истраживачи су такође у великом броју учествовали са радовима на међународним научним скуповима у иностранству и у земљи. Имали су неколико иностраних стипендија (Грчка, Холандија, Енглеска) и одржана су предавања на иностраним универзитетима (Словенија, Италија, Грчка, САД).

Богата међународна сарадња ЕИ САНУ реализује се кроз међународне билатералне пројекте, студијске боравке и учешће на конференцијама.⁷ Етнографски институт САНУ обновио је и даље развио сарадњу са институтима у оквиру академија наука у Бугарској, Русији и Словенији, потписани су уговори о сарадњи са сродним институтима Словачке и Чешке академије наука, као и Масариковим универзитетом у Брну – укупно је потписано 5 уговора о међународној научној сарадњи.

У оквиру међународне сарадње наставља се рад и у оквиру дугогодишњих успешних контаката са колегама из Мађарске. Ова сарадња је отпочела као део међуакадемијске научне сарадње САНУ и МАН осамдесетих година прошлог века, али се последњих година реализује кроз сарадњу са мањинским српским организацијама: Српском самоуправом у Будимпешти, Самоуправом Срба у Мађарској, Месном српском самоуправом у Батањи.⁸

У добре научне праксе рада овога Института спада и научна сарадња са тек основаним Српским институтом у Будимпешти, а први корак је суорганизација научног скупа *Етнологија Срба у Мађарској: стање и перспективе*. Жеља нам је да успоставимо дугорочну сарадњу у области истраживања етнологије Срба у Мађарској са Српским институтом – Будимпешта који је основан од стране Самоуправе Срба у Мађарској и то са циљем да организује, помаже и подстиче научна истраживања о прошлости и садашњој друштвеној стварности Срба у Мађарској, а истраживачи Етнографског института САНУ на научно утемељен начин указују на

⁷ Више о томе видети на: <http://www.etno-institut.co.rs/cir/cooperation.php>

⁸ В. Дрљача, Душан и Младена Прелић, Искуства Етнографског института у проучавању Срба у окружењу, у: *Положај и идентитет српске мањине у југоситочној и централној Европи*, САНУ, Научни скупови СІХ, Одељење друштвених наука 25, Међуодељенски одбор за проучавање националних мањина и људских права, Војислав Становчић (уредник), Београд 2005, 281-290.

најважније промене и трансформације друштвених и културних односа у садашњем друштву, што је гаранција за добру и научно утемељену сарадњу. Ова национална, научноистраживачка установа улаже напоре да прошири подручје етнoлошких и антрополошких истраживања и комуникацију са сродним дисциплинама и институцијама у земљи и свету.

За очекивати је да овај научни скуп установи јасне циљеве и задатке етнoлошких истраживања о Србима у Мађарској, те укаже на смернице будућих истраживања узимајући у обзир досадашње резултате – од спорадичних етнографских записа до систематских савремених проучавања, како руралних тако и урбаних средина.

Младена Прелић

Етнографски институт САНУ, Београд

ЕТНИЧКИ ИДЕНТИТЕТ СРБА У БУДИМПЕШТИ И ОКОЛИНИ: ИСТРАЖИВАЊА ЕТНОГРАФСКОГ ИНСТИТУТА САНУ¹

Сажетак: У раду се излажу концепција и резултати досадашњих истраживања Срба у Будимпешти и околини у оквиру пројеката Етнографског института САНУ (Београд). Биће речи пре свега о два истраживања етничког идентитета, која је сама ауторка обавила међу Србима у селу Ловри (1989–1992) и у Будимпешти и четири оближња насеља (1995–1998), односно о две монографије које представљају за сада најобухватније резултате ових истраживања: *Срби у селу Ловри у Мађарској током XX века (1995)* и *(Н)и овде (н)и тамо: етнички идентитет Срба у Мађарској (2008)*. У раду се говори о њиховим циљевима и резултатима, као и о неким ограничењима, и о могућим правцима даљих истраживања.

Кључне речи: етнички идентитет, пројекти, Етнографски институт САНУ, село Ловра (Lórv) на Чепелу (Csepel), Срби у Будимпешти и околини.

Од самих почетака рада Етнографског института САНУ, који је основан 1947. године, било је истраживања која су се односила на етничку проблематику, али, можда неочекивано, та истраживања су била у другом плану у односу на, педесетих и шездесетих година прошлог века, доминантна антропогеографска истраживања и фолклористику, а од средине шездесетих и током седамдесетих година, и у односу на студије промена образаца традиционалне културе под утицајем процеса модернизације (пре свега, урбанизације и индустријализације).² Циљано истраживање етничких феномена у оквиру сталних пројеката или подпројеката Етнографског института који су пре свега посвећени том проблему почиње тек од краја седамдесетих и почетка осамдесетих година прошлог века, на иницијативу и под руководством др Душана Дрљаче.³ Она су концептуално била усмерена пре свега на истраживања Срба

¹ Овај текст је резултат рада на пројекту *Мултиетничитет, мултикултуралност, миграције – савремени процеси (177027)*, који финансира Министарство просвете и науке Републике Србије.

² О раду ЕИ САНУ видети нпр. Прелић, 2008. Истраживања релативно малог обима предузимана су шездесетих година међу Русинима, Украјинцима и Словацима у Војводини. Такође, крајем 70-их година, обављана су истраживања међу Србима у Свињици у Румунији (исто, 17).

³ Иницијални елаборат на тему етнолошког проучавања исељеништва из Србије израдио је др Слободан Зечевић још 1977. године (Дрљача, Зечевић, 1981: 1), а пројекат је отпочео да се реализује 1980. године. Од тада до данас се одржао континуитет ових истраживања, некад у већем, некад у мањем обиму, упркос финансијским тешкоћама.

изван Србије.⁴ Током осамдесетих годна прошлог века појавило се веће интересовање за ову проблематику, па су се налазила и средства за систематичније истраживање проблема исељеништва. Тако смо средином осамдесетих година добили и прве етнолошке монографије о Србима у Торонту, односно Чикагу. Ова истраживања су била значајна не само због теме, него и због теоријског усмерења на истраживања етничког идентитета у складу са савременим теоријама (Павловић, 1991; Лукић-Крстановић, 1992).⁵

Током 90-их година, фокус је више усмерен на Србе у суседним земљама који живе као национална мањина, посебно на Србе у Мађарској. За истраживање „прекоморских” средина није више било средстава, а рад на домаћем терену отежавали су етнички конфликти на територији бивше Југославије.⁶ Што се тиче проучавања Срба у Мађарској, односно Будимпешти и околини, до деведесетих година прошлог века постојало је у српској етнологији само неколико радова које су писали професионални етнологи, а и ти радови су били парцијални и нису рађени систематски – нпр. Тихомир Ђорђевић је 1909. године објавио записе с пута по Мађарској (Ђорђевић, 1984), а Слободан Зечевић је 1970. године објавио један чланак о обичајима Срба из околине Будимпеште (Зечевић, 1970).⁷ Истраживања Етнографског института САНУ која су се односила на Мађарску такође су отпочела као кратка спорадична истраживања – нпр. мешовитих бракова (Дрљача, 1990). Унапређивању истраживања Срба у Мађарској допринело је и постојање међуакадемијске сарадње САНУ и МАН и њихових Етнографских института. Такође, убрзо је, од почетка деведесетих година, успостављена и врло успешна сарадња са институцијама српске националне мањине.

Избор локације и проблема истраживања

Када сам 1988. године завршила студије етнологије, пружена ми је прилика да постанем спољни сараднику ЕИ САНУ. Случај је хтео да управо у то време добијем и могућност дужих боравака у Мађарској,

⁴ Наравно, увек има изузетака, рецимо, монографија о Пољацима у Југославији (Дрљача, 1985).

⁵ Поред ове две монографије, треба додати и неколико чланака Душана Дрљаче о Србима и Црногорцима у САД (Дрљача, 1989; 1990; 1998). О Србима у Калифорнији објављена је касније још једна монографија (Благојевић, 2005).

⁶ У периоду 1992–1996, Србија (Југославија) је била стављена под санкције УН, али се оне нису односиле на сарадњу сусудних држава везану за националне мањине, тако да та ситуација није онемогућила истраживања ове проблематике.

⁷ Поред тога, постојали су и записи образованих људи – аматера-ентузијаста, најчешће припадника заједнице, који описују »наше обичаје« са циљем да се »отргну од заборава и нестајања«, нпр. Павле Софрић (1903), Лазар Терзин (1987), итд. Треба такође додати и да се у оквиру Етнографског института МАН др Марија Киш годинама бавила проблемима обичаја Јужних Словена у Мађарској – па дакле и Срба – и да је објављивала радове и на српском језику, као и да је од 1975. године Мађарско етнографско друштво у сарадњи са организацијама националних мањина покренуло едиције које су се бавиле тим мањинама, на њиховим језицима. У оквиру едиције *Етнографија Јужних Словена у Мађарској*, било је више радова који су се односили на српску популацију.

захваљујући породичним околностима. После неколико разговора са др Душаном Дрљачом, постала сам сарадник управо на пројекту о Србима ван Србије, којим је он руководио. Др Душан Дрљача је сматрао да је то добра прилика да се тематиком Срба у Мађарској бавимо на систематичнији начин него до тада и предложио је да мој задатак буде израда сеоске монографије села Ловре, јединог села у Мађарској које има још увек српску већину,⁸ што би био и мој магистарски рад. Са овим се сложила и моја тадашња менторка на Филозофском факултету у Београду, проф др Мирјана Прошић-Дворнић. Само по себи, одмах се наметнуло да ће рад бити фокусиран на проблем етничког идентитета. Радило се о националној мањини са дугом традицијом живота на овом простору, о малој заједници која већ неколико векова успешно одржава свој посебан етнички идентитет, односно развија специфичне стратегије одржавања своје културне и језичке посебности, па се тај избор чинио као најлогичнији. За ову групу је (као уосталом и за све друге мањине које желе да одржавају свој посебан идентитет) етничка различитост свакодневно искуство. Поред тога, као што је поменуто, већ су у оквиру пројеката Етнографског института постојали радови о исељеништву који су „пробијали лед” у погледу примене савремених теорија о етницитету. Тако је материјал прикупљан и интерпретиран с обзиром на проблем етничког идентитета.

Теренско истраживање у Ловри (1989–1992)

После прелиминарних посета Ловри,⁹ и претходних припрема, теренско истраживање је трајало од децембра 1989. до септембра 1992. године, а у самом селу провела сам укупно дуже од 4 месеца, најчешће по 3-4 дана у континуитету. Поред интервјуа којима су у већој или мањој мери обухваћена готово сва ловранска домаћинства, податке сам добијала и у неформалним разговорима и путем класичног антрополошког метода „посматрања са учествовањем”. Са седам кључних саговорника разговарала сам често и исцрпно, а, на неки начин, сви припадници заједнице дали су свој допринос истраживању. Чињеница да сам у то време и сама делимично

⁸ Село Ловра / Lórév налази се на Чепелској ади на Дунаву, око 40 км јужно од Будимпеште. У време мог истраживања имало је око 350 становника, од чега 202 српске националности. Алтернативу овом избору представљало је насеље Батања / Battonya у Поморишју, које, према пописима становника представља насеље са највећим бројем Срба. За израду монографије Батање нешто касније су се определиле моје колегинице Мирјана Павловић и Мирослава Лукић-Крстановић – видети о томе њихов рад у овом зборнику.

⁹ Први пут сам посетила Ловру у априлу 1989. године. Имала сам писмо са препоруком тадашњег Савеза Јужних Словена у Мађарској који сам претходно информисала о својој намери да истаржујем ово село. Успоставила сам везу и са Етнографским институтом МАН, где сам наишла на велику подршку др Марије Киш. За свој иницијални „улазак” у Ловру, захвалност дугујем и породицама Вукајловић и Ластих. У почетку, док се захваљујући празницима и прославама у селу нисам упознала са свима и директно могла да уговарам интервјуе, до саговорника сам долазила тако што су ме они са којима сам већ разговарала одводили код рођака или комшија. За могућност дужег боравка у Ловри, захвална сам домаћинствима породица Вукајловић, Хранислав, Богдан, Драгојловић и Алексов / Симић.

живела у Мађарској помогла је да ме Ловрани прихвате као једну од својих и да буду можда и отворенији у одговорима на питања, него што би били да нису навикли на моје дуже присуство у селу.

Ловра, „једино српско село у Мађарској”: интерпретација резултата

Истраживање се, као што је речено, фокусирао на питање како функционише етнички идентитет, каквог смисла има за актере, и како се односи према другим аспектима културе. Концепт етничког идентитета преузет је од Фредрика Барта. Бартовски приступ подразумева да су етничке групе људске групе у интеракцији, које се разликују једне од других тако што у социокултурним процесима успевају да истакну и одрже симболичке границе. При томе, људи и културни садржаји могу да прелазе те границе, а да се постојање групе не доведе у питање. (Етнички) идентитет је ситуациони феномен, који се успоставља кроз спознају *другог*, различитог. Такође, иако представља одговор на питање – ко сам ја / ко смо ми? – тај одговор не мора да буде једнозначан и кохерентан. Идентитет, парадоксално, симболизује континуитет, али се такође може и мењати, зависно од околности (видети Barth, 1969).

Овим теоријским оквиром међутим нису обухваћени сви проблеми који су се јављали током истраживања. Када се нађе сам на терену, истраживач се неминовно двоуми око питања смисла целог свог истраживачког подухвата, проблема општег приступа, дистанце / емпатије са саговорницима, начина интерпретације резултата итд. У том погледу драгоцен је била књига Клифорда Герца (Geertz, 1973), која ме је усмерила на концепт саговорништва и једне врсте „културног превођења” искустава и разумевања Ловрана, као једне мале, вишеструко маргинализоване заједнице, која је ипак у многим аспектима део „нашег” света.

С обзиром да се рад односио на период XX века, поставило се и питање континуитета и промене културних образаца, као и питање на који начин истраживач може да реконструира прошлост, ослањајући се пре свега на сећање и памћење својих саговорника, на препричано, које је некад било виђено или проживљено, или је такође представљало сведочење из друге руке... С обзиром на старосну структуру мојих саговорника, определила сам се да покушам да реконструирам живот у селу током XX века. Такође ми се истраживачки провокативним учинило питање – колико се оно што саговорници говоре поклапа са оним што ја видим, са мојом интерпретацијом? С обзиром да је група малобројна, занимљиво ми је било и питање – колика је њена унутрашња интегрисаност, како се формира јавно мњење и како функционише ауторитет, пре свега у питањима идентитета и његовог чувања?

Оно што се јављало као истраживачки проблем, који вероватно није разрешен на одговарајући начин, је преклапање локалног и етничког идентитета и немогућност компаративног истраживања или проверавања неких дилема у суседним селима, или међу Мађарима у Ловри, за шта је постојала језичка баријера.

Крајњи резултат овог истраживања представља књига *Срби у селу Ловри у Мађарској током XX века*, која је публикована у Будимпешти (ССМ). Претходно је одбрањена као магистарска теза *Срби у селу Ловри поред Будимпеште у XX веку* у марту 1993. године на Филозофском факултету у Београду.

Први део књиге, уз историјски преглед насељавања Срба у данашњу Мађарску и кратак осврт на специфичности њихове културе, садржи и преглед конституисања мађарске нације, који даје спољни оквир (историјске, политичке и друштвене факторе) успостављања српског „мађинског” идентитета. У првом делу је укратко дат и осврт на процесе промена у мађарском селу у XX веку.

Главни део, који се односи на село Ловру у XX веку, има две целине. У првој, Хроника Ловре у XX веку, Ловра се посматра као једно од села у Мађарској. У њој се дају демографске карактеристике становника, материјални оквири и социјални живот села, са нагласком на процесима промена током овог века. У овај део текста, као његов интегрални део, уврстила сам велики број цитата (поглавље *Интерпретација животног искуства*). Претпоставка је била да субјективна интерпретација искустава и ставова има одговарајућу специфичну тежину и да је неопходна за целовиту интерпретацију једне мале културне заједнице. Сматрала сам да ће на тај начин интерпретација носити лични печат и истраживача и његових саговорника.

У другој целини, Ловра се посматра као специфично српско село, једино српско село у Мађарској. Акцент је стављен на етнички идентитет и његове симболе. Субјективни ставови о њему изнесени су у поглављу *Етничка свест Ловрана*. У одељку *Реализација симбола етничког идентитета* говори се о оним симболима који се могу запазити од стране спољног посматрача као оно што културу Срба у Ловри диференцира од већинског окружења – језик, лично име, верска пракса, годишњи циклус традиционалних празника, обреди прелаза током живота појединца, музика и игра. Дијахрона перспектива (мада се неминовно ослањала на реконструкцију у памћењу самих Ловрана), омогућила је праћење промена с обзиром на претпостављене факторе, као што су власт, закони, црква и друге институције саме мањине, установљена традиција, култура матичне земље. У интерпретацији је обрађена пажња на однос појединца и етничког идентитета (лични избор, с обзиром на васпитање, образовање, живот у етнички ендогамном или егзогамном браку), као и на однос појединца и колектива (како функционише колективна свест Ловрана, колико је група хомогена, који су критеријуми укључивања – искључивања појединца).

Циљ је био да се Ловрани у току једног века посматрају као група чија култура није статична, која чува, али и мења, преузима или ствара елементе своје културе, укључујући и етнички идентитет, чије чување односно губљење с једне стране схватам као њихов свесни избор, а са друге као последица околности у којима се налазе.

С обзиром да се ради о једној студији случаја, настојала сам да чињенице сместим у конкретан друштвени и историјски контекст, али нисам се упуштала у неке општије закључке, јер то није било могуће на основу једног описаног случаја.

Конципирање истраживања идентитета Срба у Будимпешти и околини

Наредно истраживање је представљало у једном смислу наставак, а у другом иновацију у односу на истраживање спроведено у селу Ловри. Проблем је проширен и на градску средину, као и на централне, а не само локалне институције националне мањине и на њихове идентитетске стратегије. Поред тога, истраживање је фокусирано на период деведесетих година прошлог века, који је истраживач могао непосредно да посматра. Био је то период интензивних промена, односно, процеса постсоцијалистичке транзиције мађарског друштва, што је обухватало комплексне промене на више нивоа (на пример прелажење на вишепартијски систем, отворено тржиште, отпочињање процеса ЕУ интеграција итд). Све ове околности биле су већ присутне током истраживања села Ловре, али нису биле директно у истраживачком фокусу. Паралелно са радом на терену у Ловри, међутим, већ сам пратила и живот српске заједнице у Будимпешти, и процес осамостаљивања српских институција, и улогу транзиције у трансформацији статуса ове групе. У исто време некадашња матична држава се распадала захваћена екстремним етничким конфликтима. У самом истраживању Ловре нисам се специфично бавила овим процесима, али они су представљали окружујуће околности значајне за разумевање студије тог случаја. Те спољне околности, укључујући и однос власти и политике према националној мањини и промене које су се дешавале током последње деценије прошлог века, у већој мери и директније су видљиве у овом другом истраживању. Као централни истраживачки проблем и даље је остало питање етничког идентитета.

Теоријски, и даље сам се ослањала на бартовски концепт идентитета, али сам осећала потребу за мало широм теоријском интерпретацијом и удубљивањем у појам идентитета којим сам се већ неколико година бавила. Због тога је теоријски увод био нешто опширнији, јер сам покушала да што прецизније одговорим на питање шта је етнички идентитет и како су се развијале и мењале парадигме о њему, пре свега у традицији социјалне и културне антропологије. Оно што ми се већ наметнуло као запажање током истраживања у Ловри је постојање специфичне емоције, као пресудног фактора припадности и доживљаја »свог«, који разликује етнички идентитет од »обичне« културне компетентности. Такође сам настојала да објасним парадокс самог феномена етничког идентитета, који се у теорији третира као социјални конструкт, често чак и као последица рационалног избора, док га у свакодневном животу карактерише снажна есенцијализација.¹⁰ С обзиром на актуелност тих питања, интересовало ме је и у чему је специфичност положаја етничких / националних мањина, посебно у источној Европи, као и где су границе њихових легитимних права с једне, и уз-

¹⁰ У разрешавање овог парадокса добро је дошла формулација и концепт „конструисаног есенцијализма“ (Cornell, Hartman, 1998: 89-90). У овом раду сам такође ближе одредила етнички идентитет, као један од социјалних идентитета, базиран на контрасту према другима, карактерисан метафоричним или фиктивним сродством (Yelvington, 1991: 168), другим речима, уверењем чланова етничке групе у заједничко порекло, иако оно најчешће историјски не може да се потврди.

роци честих покушаја »већинских« елита да та права негирају, с друге стране? Та врста питања није била дефинисана као истраживачки циљ у ужем смислу, али је представљала једну врсту личне истраживачке мотивације која ме је подстицала да се бавим овом проблематиком.

Теренско истраживање у Будимпешти и околним насељима (1995–1998)

Првобитно, идеја је била да се испитају саговорници који су у различитом интензитету везани за српску заједницу, да узорак буде 100 припадника (укључујући и оне који су на путу асимилације) и да се резултати квантификују. У току истраживања, одустала сам од овог концепта.¹¹ Количина информација добијена од прве групе саговорника (која се условно може назвати *тврдим језгром*, односно особама које недвосмислено себе сматрају носиоцима српског етничког идентитета, које кроз учешће у раду институција и друштвеном животу ове мањине учествују и у креирању политике идентитета) показала се довољном за једну студију. Првобитно, овај узорак је био замишљен као прва фаза истраживања, да би се затим ишло ка људима са двојним идентитетом, као и онима који су већ у одређеној мери или потпуно асимиловани. Остаје питање како себе дефинишу и на који начин свој идентитет изражавају они који не припадају *тврдом језгру* заједнице, што оставља и могућност да то буде проблем неког будућег истраживања.

Теренско истраживање обављано је у више наврата, од краја 1995. до почетка 1998. године.¹² Оно је обухватило српску популацију у пет насеља: Будимпешти, Сентандреји (Szentendre), Помазу (Pomáz), Калазу (Budakalász) и Чобанцу (Csobánka). Може се проценити да у овим местима има око 1000–1500 особа српске етничке припадности.¹³ Интервју је обављен са четрдесет пет припадника заједнице оба пола, различитих година и образовања. Истраживање је (супротно првобитној намери) било квалитативног карактера, али сам прибегла и квантификацији појединих одговора ради боље прегледности резултата. Могло би се рећи да је истраживање било „епизодног“ карактера, односно, није било стационарно када су у питању мања насеља – одлазила сам у њих само да бих обавила интервјуе, а стално сам била настањена у Будимпешти. Тако су се сазнања везана за етнички идентитет заснивала првенствено на етно-експликацији, односно

¹¹ Показало се да ми је за озбиљну интерпретацију квантификованих резултата добијених на већем узорку недостајала обученост, и да је квалитативно истраживање и интерпретација примеренија образовању које се подразумева за етнолога / антрополога. Такође, тешко је било допрети до довољног броја саговорника који би се могли сматрати асимилованим, а у таквим случајевима се појављивала и језичка баријера, јер они више не говоре српски језик.

¹² И даље је постојала могућност приватних дужих боравака, а истраживање је током 1995–96. године било потпомогнуто од стране Министарства за просвету и културу Мађарске, а током 1997. године од стране Фондације за етничке и националне мањине из Будимпеште. У првом случају институција-домаћин био је Етнографски институт МАН, а у другом Самоуправа Срба у Мађарској.

¹³ У време мог истраживања сматрало се да пописи становника не дају егзактну слику броја мањина.

тумачењима самих саговорника, а ја сам као истраживач била у положају да ре-конструишем њихове погледе на сопствени идентитет на основу вербалних исказа. Већ је поменуто да су моји саговорници били припадници заједнице који представљају њено језгро – особе активне у друштвеном животу, најчешће везане за рад српских институција, са (по сопственој процени и процени окружења) више израженим етничким идентитетом. До саговорника сам и долазила преко српских институција.¹⁴ Разговор са тридесет мојих саговорника био је усмерен на одређен број тема које су детаљно обрађене (самоидентификација, породично порекло, избор брачног партнера и склапање брака, породични живот, етнички идентитет деце, употреба матерњег језика, религиозност и верски живот, суделовање у животу српске заједнице, двојни идентитет, етничка блискост и дистанца, празници у породици и српској заједници, познавање српске историје, однос према државним симболима итд.). Са петнаест старијих припадника заједнице обављен је отворен интервју који је подразумевао њихову интерпретацију сопствене животне приче са нагласком на искуствима „мањинског” живота у мешовитој средини. Истраживање је подразумевао и праћење рада институција (Српског демократског савеза и Самоуправе Срба у Мађарској, али и школе, културно-уметничких друштава, позоришта итд), као и присуство у време празника и прослава, колико је то било могуће. Такође сам током, тада већ дуготрајних, боравака у Мађарској стекла пријатеље међу припадницима заједнице, захваљујући којима сам кроз неформалне разговоре такође добијала врло корисне увиде у проблематику којом сам се бавила.

*(Н)и овде, (н)и тамо: резултати истраживања међу Србима
у Будимпешти и околини*

Резултат овог истраживања је најпре била докторска дисертација одбрањена 2004. године на Филозофском факултету у Београду,¹⁵ а затим књига *(Н)и овде (н)и тамо – Етнички идентитет Срба у Мађарској на крају XX века* коју је објавио Етнографски институт САНУ 2008. године.

Поред теоријског, а затим и историјског увода и социодемографских података, у књизи се говори и о савременом положају и институцијама српске мањине односно о процесу њене реинституционализације током 90-их година, а најзначајнији део односи се на концептуализацију и симболизацију етничког идентитета.

И у овом случају сматрала сам да ће искази самих припадника заједнице унети једну додатну димензију у текст, која неће бити само илустративна, већ ће допринети потпунијем разумевању, али и могућности сопственог читавања смисла и разумевања ситуације припадника ове групе од стране читалаца. Зато је материјал који се односи на идентитет изложен

¹⁴ Велику помоћ у улажењу у локалне заједнице и задобијању поверења саговорника представљало је тада већ вишегодишње пријатељство са породицом Јакшић, односно протом Иваном Јакшићем (1910-2000), у то време парохом села Помаз и Чобанац.

¹⁵ Ментор је био проф. Иван Ковачевић.

директно, кроз ставове припадника српске заједнице, који су често и директно цитирани.

Претпоставка је била да се етнички идентитет може посматрати на нивоу свести актера и на нивоу његове видљиве симболизације. Савремено схватање етничитета полази од тога да се он заснива пре свега на одговарајућем декларисању групе или појединца. Зато је идентификовање припадника групе претпостављало пре свега његово / њено вербално декларисање.

Истраживање етничког идентитета међу Србима у Мађарској показало је да је самоодређење ове данас малобројне групе на први поглед веома чврсто и једнозначно. Символи припадности који су демонстрирани уобичајени су не само у овом региону већ и у многим другим случајевима – језик и религија, културно наслеђе, али такође и, што се можда ређе констатује и интерпретира у етнолошким студијама – уметничко стваралаштво); за дугорочно одржавање етничког идентитета од кључног значаја је и постојање разгранате мреже сопствених (пре свега културних и образовних) институција.

„Идеални модел Србина” који би се могао замислити као реализатор и носилац свих ових симбола (укључујући и „етнички чисто” порекло) у пракси се остварује на много флексибилнији начин, а у самој заједници се предност даје самосвести над културном компетенцијом и пореклом. Заједница у том погледу показује отвореност, али са друге стране, показује и отпор према хибридизацији идентитета, и често инсистира на јасној и недвосмисленој идентификацији. То се може схватити као одбрана од страха од постепене асимилације. Подробније истраживање указује на парадоксе и неконзистентност осећања припадности групи, на нестандардизованост симбола идентитета и њихову подложност интерпретацији – од привидне стабилности двоструког положаја људи који припадају *и овде и тамо*, до његове проблематизације и откривања унутрашњег осећања несигурности и двоструке изопштености припадника мањине, који не припадају до краја *ни овде ни тамо*.¹⁶

Примећује се поред тога и да се подручје испољавања етничитета у модерно доба од свепрожимајуће етничке културе у широким подручјима свакодневице, сужава ка *симболичком етничитету*, како га је одредио Херберт Ганс, а подручје најгушће симболизације представљају празници. У случају посматране групе, највећу снагу показују празници везани за црквени (јулијански) календар, као и обележавање историјских догађаја. У том погледу су Свети Сава и прослава 300 година Велике сеобе најупадљивији примери. Начин на који се они обележавају указује на самосвест и афирмацију саме групе, укључујући и релације према окружујућем друштву и домицилној држави, као и према матичној земљи. Међутим, има и других примера који сведоче о несигурности и потенцијалној угрожености положаја етничких мањина, и поред савременог тренда „прослављања разли-

¹⁶ То је најбоље изразила једна моја саговорница (р. 1938) из претходног истраживања села Ловре речима: *овде ниси код куће, тамо ниси код куће...* (Прелић 1995: 136).

читости”.¹⁷ Резултати поново упућују на оно што сам изнела и у самом наслову књиге – на ситуацију двоструког припадања и двоструког не-припадања, која свакако није карактеристика само Срба у Мађарској, већ би се могла сматрати као једна од универзалних карактеристика мањинске ситуације.

У периоду у коме је истраживање обављено, Срби у Мађарској су се налазили у процесу видљивих спољних и унутрашњих промена,¹⁸ које траже и адаптацију стратегија идентитета. Тако су се етнички идентитет, као и стратегије идентитета којима се група служи, још једном показале као променљива категорија, иако је једна од њених функција да указује на трајност и континуитет. У посматраном периоду, група се показала способном да искористи све своје ресурсе за сопствену добробит. Остаје међутим отворено питање које су границе ове флексибилности, после којих адаптивност, променљивост и хибридизација идентитета заправо почињу да значе његово губљење.

Сумирајући резултате ова два истраживања, чини ми се значајним што су она обављена у једном специфичном периоду, и што, између осталог, представљају сведочанство о њему. У последњој деценији XX века у региону источне Европе мењали су се неки значајни фактори који утичу управо на статус етничких група, на концепте етничког идентитета и на могућности његовог испољавања. Зато ми се, између осталог, чинило битним да у интерпретацији што више контекстуализујем процесе етничке идентификације. Међутим, већ је речено да је и сам етнички идентитет флексибилан и историчан феномен. Тако се може претпоставити да се ситуација, рецимо у Ловри, за последњих 20 година значајно променила у односу на моје истраживање. То отвара питање обавезе, могућности и начина извођења поновљених истраживања.

Ниједно истраживање није идеално, па треба рећи и да у поменута два истраживања слабу страну представља недовољно познавање мађарског језика од стране истраживача, као и то да су економски аспекти проблема (пре свега у монографији у селу Ловри) релативно лошије обрађени.

Имајући сада у виду укупан рад групе истраживача која се бавила етницитетом у Етнографском институту, мислим да треба истаћи да смо се у истраживању етницитета мањина одвојили од стереотипа који мањине одређују као неке оазе архаичних образаца, или неки резервоар нетакнуте традиције који је опстао у неком другом окружењу, наводно недирнут

¹⁷ Видети нпр. део који говори о ритуалима свечаних отварања српских институција, у: Прелић, 2008: 354-364.

¹⁸ Као најупадљивија спољна промена може се одредити процес транзиције мађарског друштва, а унутрашња – процес депопулације српске групе.

спољним процесима – оваквих стереотипа је било и у српској етнологији у време кад сам почињала да радим. Такође, мислим и да смо се одвојили од стереотипа да се етнички идентитет, па и етничка култура, базирају само на фолклору и народној традицији. Етничке мањине су у нашим истраживањима посматране као културно и друштвено динамичне групе, чија култура може бити подједнако комплексна као и било која друга, а свакако је уплетена у односе међузависности са околним етничким групама, као и са већинском групом, а такође и државним институцијама и другим политичким факторима.

С друге стране, међутим, треба скренути пажњу и на то да фокусирање на проблем идентитета доноси и једну врсту редукције у истраживању културе – у смислу да, када говоримо о идентитету, говоримо о симболичким заједницама и симболичком процесу током којег се из корпуса традиције и културе издвајају одређени културни обрасци које група сматра високосимболичним управо у смислу одговора на питање – ко сам ја / ко смо ми? – али самим тим не представља целину културе групе. Студије идентитета се не баве свакодневним животом и културном историјом, традицијом, популарном културом и њиховим променама, мада се са њима бар у некој мери преплићу, и мада идентитет свакако има упориште у овим културним процесима или великим сегментима културе, он се не манифестује укупном културом једне групе, него симболима идентитета, који су у извесном смислу сведени.

У истраживањима Срба у Мађарској, међутим, као и у случајевима свих других група, значајна су наравно и шира истраживања свакодневнице, културне историје, популарне културе итд. То би могло бити подручје будућег рада које би могло да доведе до једног синтетичког дела посвећеног етнологији Срба у Мађарској. Треба свакако упозорити и да, с обзиром да се ради о релативно малобројној групи, са релативно неповољном старосном структуром, нека истраживања треба организовати што пре.

ЛИТЕРАТУРА

- Barth, Fredrik (ed.). 1969. *Ethnic Groups and Boundaries: The Social Organization of Cultural Difference*. Boston: Little and Brown.
- Благојевић, Гордана. 2005. *Срби у Калифорнији, обредно-религијска пракса и етницитет верника српских православних парохија у Калифорнији*, Посебна издања 54, Етнографски институт САНУ, Београд.
- Cornell, Stephen and Daniel Hartman. 1998. *Ethnicity and Race: Making Identities in the Changing World*, Pine Forge Press.
- Gans, Herbert. 1979. Symbolic Ethnicity: The Future of Ethnic Groups and Cultures in America. *Ethnic and Racial Studies*, 2 (1): 1-20.
- Geertz, Clifford. 1973. *The Interpretation of Cultures*, Basic Books, New York.
- Дрљача, Душан. 1985. *Колонизација и живот Пољака у југословенским земљама*, Посебна издања 29, Етнографски институт САНУ, Београд.

- 1989. Сведеност имигрантске подкултуре Срба у Сједињеним америчким државама, *Зборник радова ЕИ САНУ*, 20, Београд, 49-56.
- 1990/а Гробља Срба у дијаспори, као сведочанство савремених етничких процеса, *Етноантрополошки проблеми* 7, Београд, 67-73.
- 1990/б. Национално мешовити бракови Срба у околини Будимпеште, *Сеоба Срба некад и сад*, Београд, 295-310.
- 1998. Исељеници из Црне Горе у Дулуту (Минесота, САД), према црквеним мапицама, *Традиционална народна култура у Црној Гори*, ЦАНУ 54, 47-61.
- Дрљача, Душан – Зечевић, Слободан. 1981. Приступ етнолошком проучавању исељеништва из Србије, *Зборник радова Етнографског института САНУ* 12, Београд: 1-8.
- Дрљача, Душан – Прелић, Младена. 2005. Искуства Етнографског института у проучавању Срба у окружењу. У: *Положај и идентитет српске мањине у југоситочној и централној Европи*, ур. Војислав Становчић, САНУ, Научни скупови СХ, Одељење друштвених наука, 25, Београд: Међуодељенски одбор САНУ за проучавање националних мањина и људских права: 281-290.
- Ђорђевић, Тихомир. 1984. Српске колоније у Будиму и околини, *Наш народни живот*, III, Просвета, Београд, 247-261.
- Зечевић, Слободан. 1970. Срби у насељима око Будимпеште и неки њихови обичаји, *Гласник Етнографског музеја у Београду* 33, Београд, 109-122.
- Лукић-Крстановић, Мирослава. 1992. *Срби у Канади, Живот и симболи идентитета*. Посебна издања 36, Етнографски институт САНУ, Београд
- Павловић, Мирјана. 1991. *Срби у Чикагу: Проблем етничког идентитета*, Посебна издања 32, Етнографски институт САНУ, Београд.
- Прелић, Младена. 1995. *Срби у селу Ловри у Мађарској током XX века*, Будимпешта: Издан.
- 2006. *Ethnic Exogamy and Identity: Attitudes and Reality among Serbs in Hungary*, in: Reginald Byron – Ullrich Kockel, (eds.), *Negotiating Culture: Moving, Mixing, and Memory in Contemporary Europe*. Muenster, Berlin, and London: LIT Verlag: 157-181.
- 2008. *(Н)и овде (н)и тамо: етнички идентитет Срба у Мађарској на крају XX века*, Посебна издања 64. Београд: Етнографски институт САНУ, Београд
- 2008/а. *Првих шездесет година Етнографског института САНУ (1947–2007): Осврт на пређени пут, Слике културе некад и сад*, Зборник Етнографског института САНУ, 24, Београд, 9-25.
- Софрић, Павле. 1903. *Празновање Бадње вечери и Божића у Сентандреји*, Ниш
- Терзин, Лазар. 1987. Народни обичаји православних Срба у Мађарској, *Сентандрејски зборник*, 1, САНУ, Београд, 347-386.
- Yelvington, Kevin A. 1991. Ethnicity as Practice? A Comment on Bentley, *Comparative Studies in Society and History*, 33: 158-168.

Мирослава Лукић-Крстановић – Мирјана Павловић
 Етнографски институт САНУ, Београд

СРБИ У БАТАЊИ: ИСТРАЖИВАЊА ЕТНОГРАФСКОГ ИНСТИТУТА САНУ¹

Сажетак: У излагању представиће се научно-методолошки процес истраживања и досадашњи резултати рада на теми *Срби у Батањи етничка идентификација и стратификација*. Истраживачка стратегија подразумева: историјску димензију – реконструкцију прошлости, синхронијску раван – проучавање свакодневног живота у мултиетничкој средини и симболички систем у обликовању етничког идентитета. Етнолошки рад подразумева комплексна теренска истраживања која се заснивају на сакупљању обимне писане и усмене грађе, фото и видео записима, анкетама и интервијума и др. У излагању се назначавају даље смернице и перспективе истраживања етничких процеса у оквиру савремених процеса интеграција и културних и друштвених специфичности. У том смислу етнолошка монографска истраживања мултиетничких средина и регионалних целина јесу релевантни научни пројекти у међуинституционалној и међудржавној сарадњи.

Кључне речи: Срби, Батања, етнички идентитет, пројекат ЕИ САНУ.

У оквиру дугорочног пројекта Етнографског института Српске академије наука и уметности² покренута су истраживања под називом *Срби у Батањи – етничка идентификација и стратификација*. На основу уговора о међуакадемијској сарадњи између Српске академије наука и уметности и Мађарске академије наука, а уз подршку др Марије Киш и др Игора Грина, током 1990. и 1991. године започета су теренска истраживања. Међутим, у време политичке изолације и економских санкција према Србији, батањски пројекат био је прекинут са неизвесношћу да ли ће се наставити. У међувремену Етнографски институт САНУ, Српска месна самоуправа у Батањи и Српска земаљска самоуправа у Будимпешти ипак су одржавали контакте уз свесрдно залагање госпође Вере Пејић Сутор и господе Петра Ластиха, Борислава Руса, Боривоја Руса и Мирослава Роцкова, а уз финансијску и логистичку помоћ Српске земаљске самоуправе у

¹ Овај текст је резултат рада на пројекту *Мултиетничкост, мултикултуралност, миграције – савремени процеси* (177027), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

² Истраживања су се одвијала у оквиру пројекта: *Срби у расејању и националне мањине на тлу Србије* – руководилац др Душан Дрљача. Назив пројекта је касније промењен у: *Етничкост: савремени процеси у Србији, суседним земљама и дијаспори*, а руководилац је био академик Војислав Становчић. Садашњи назив пројекта је *Мултиетничкост, мултикултуралност, миграције – савремени процеси*, а руководилац је др Младена Прелић.

Будимпешти и Српске месне самоуправе у Батањи, па је овај пројекат обновљен. Јуна месеца 2001. године истраживања Срба у Батањи су настављена. Иако су теренска истраживања прекидана (1990–1991. и 2001. године), ипак се истраживачки рад континуирано одвијао, тако што је теренски материјал перманентно допуњаван, продубљиван и актуелизован, посебно подацима из штампе и литературе. Резултати његове континуиране обраде – класификација, систематизација и анализа – презентовани су на бројним (домаћим и иностраним) научним скуповима или објављени у научним часописима.

Пројекат *Срби у Батањи* представља истраживање локалне средине регионалног значаја фокусирано на област етницитета.³ То значи да овакво истраживање подразумева посебно разрађен методолошки механизам, имајући у виду просторне, историјске, друштвено – политичке и културне специфичности. Проучавања су усмерена на српску заједницу у Мађарској, али истовремено и на вишевековне међунационалне, међудржавне контакте и сучељавања, на живот и суживот многих генерација српског порекла у Мађарској. Зато је проблем етницитета захтевао једно прецизно зумирање појединачних сегмената живота и сећања. Акцент је стављен на расветљавање и тумачење свих чинилаца и аспеката етничког идентитета; на границе између интеретничких и интеркултурних система; на конструкцију и производњу симболике етничности и етничке стварности у јавној сфери деловања, али и у приватном окружењу појединца и групе, како српске заједнице, тако и других житеља Батање.

За истраживачки локалитет је одабран град Батања (Battonya) у жупанији Бекеш, на пет километара од румунске границе. То је град који има вишевекону традицију суживота Мађара, Срба, Румуна, Рома и припадника других националности, као и вишевековну повест српског етника. У Батањи се кроз историјске епохе сучељавају успони и падови, досељавања и расељавања, победе и страдања становништва, личне и породичне судбине, које су умногоме дали печат економском, друштвеном и политичком портрету тог града. Концепција истраживања обухвата:

- Предмет: Етнички идентитет, процеси етничности и међуетнички односи. Српска заједница се не посматра као изолат, већ као део локалних и мултиетничких политика у оквиру плуралних државних, европских и регионалних стратегија.

- Метод: Дијахронијски и синхронијски пресек српске заједнице у комуникацијској и симболичкој равни. Анализирају се, с једне стране, историјски маркери (индивидуална и колективна сећања; историјски догађаји), а с друге стране, ситуациона мрежа свакодневнице и јавни догађаји.

- Циљ: Употреба и значај етничности у склопу културних, социјалних, политичких и економских категорија (фактори утицаја, образовање, медији, бирократија и др).

³ Истраживања српске заједнице у Батањи заснивају се на дугогодишњим монографским истраживањима етницета и исељеништва: Мирјане Павловић у САД (Чикаго) и Мирославе Лукић-Крстановић у Канади (Онтарио).

Истраживања

Теренски рад у Батањи одвијао се у више фаза. Прва фаза је обухватала период 1990–91. године и друга фаза од 2001. године до данас. Етнoлошки терен је обухватао комплексан и вишеслојан рад:

1. Прикупљање, класификовање, систематизација и анализа писане објављене и необјављене грађе:

а. Необјављени архивски фондови батањских институција: црквени протоколи као што су: Парoхијски летопис (1917–1976), циркуларни протоколи у шест књига (1831–1947), саопштења и примедбе Конзисторија, кодекси црквеног владања, Књиге рођених, венчаних и умрлих цркве храма Рождества пресвете Богородице (од XVIII века до данас); школске архиварије као што су: Дневници православне српске вероисповедне школе (од средине XIX века), Записници окружнице србско-батањског учитељског звања од 1869–1892; Дневници српске и румунске мањинске основне школе (после Другог светског рата), Дневници српске основне школе (данас); Списи српске земљорадничке задруге у Батањи (1902–1924) и српског певачког друштва (XIX век); програми, статuti и записници Српске месне самоупре (период транзиције). За црквене протоколе и књиге рођених и венчани израђене су посебне табеле на основу којих се може пратити породично порекло, социјални статус, проценат мешовитих бракова итд.

б. Објављена грађа обухвата штампу: као што су *Српске новине* на матерњем језику и батањске новине на мађарском језику⁴; малобројне публикације – хронике и монографије, књиге прозе и поезије Срба пореклом из Батање; ранија издања Демократског савеза Јужних Словена: *Народни календар* и сл.; радови објављени у едицији *Етнографија Јужних Словена*⁵ и серија монографија под називом *Battonyai Füzetak* која излази од 1961. године;

в. Статистички извори: Градски, жупанијски и државни пописи становништва из 1971. и 1981. године, као и подаци објављени у мађарским статистичким публикацијама на пример: *Magyarország Geographiai Szótára, Pesten; A népszámlálás 1980-ban, 1990-ben.*

2. Материјалне изворе смо регистровале помоћу фото и видео записа: архитектура – здања као што су Црква Рождества Пресвете Богородице (1778), Српска школа, приватне породичне куће; старо српско гробље и надгробни споменици; Назаренско гробље на којем су и Срби сахрањивани; ентеријери кућа: покућство, одевни и украсни предмети; стари занатски и пољопривредни предмети; црквени реквизити: иконе и кандила, уметничка дела и др. Посебан вид теренског зумирања и бележења представљају места где се ти предмети налазе и чувају, као и време њихове ревитализације и репрезентације (на пример легати, збирке на изложбама поводом јубилеја и свечаности српске заједнице). Већи број материјалних извора је систематизован у посебну фото документацију. Примењен је метод прикуп-

⁴ Коришћени захваљујући преводу и тумачењу др Игора Грина.

⁵ Од посебног значаја су нам били радови и корисни савети др Марије Киш и др Игора Грина.

љања и систематизације материјалних извора посебаног значаја, јер сваки артефакт садржи и причу – сећање о: пореклу, изради, употреби, украшавању – често преточену у приповедачку целину. Визуелно евидентирање и наративна перцепција били су најбоља теренска грађа.

3. Усмени извори јесу стожер етнолошког теренског рада. Прва истраживачка запажања обликована су на кратким вестима и информацијама о батањском хабитусу. Следећа фаза теренских истраживања улази у приповедачку зону животних прича као схватања, размишљања, сећања, која представљају издвојене призоре/епизоде из личних и заједничких меморативних досијеа. На основу тих усмених извора – казивања, било је могуће реконструисати прошлост српске заједнице у Батањи и издвојити основне параметре колективног сећања као један од начина конструисања етницитет/етнички идентитет. Посебан сет наративног опуса обухватао је индивидуалне и породичне животне приче, које су етнолошкој опсервацији пружали дубински, понекад и когнитивни пресек животних искустава и ставова у формирању система вредности. Смењују се слике турбулентних историјских догађаја као што су: ратови, оптирање, интернација; социјалистички период – национализација, колективизација, подржављење и атеизација; период транзиције и демократских промена у државној политици према етничким мањинама и националном статусу. Међу драгоценим казивачима посебно се издвајају: поч. батањски парох, прота Иван Јакшић, дугогодишњи председник српске месне самоуправе Мирослав Роцков, директорка школе Вера Пејић Сутор, стари Батањци као важни очевици и савременици батањске прошлости: госпођа Пејић, г. Милош Роцков, г. Жива Луганов, чланови породица Видицки, Ђурошки, Грунчић.

4. Интервјуи и слободни разговори су комбиновани са анкетом. Урађене су две анкете са по педесет питања, од којих је једна анкета на мађарском језику била намењена мултиетничкој популацији у Батањи, а друга на српском језику – Србима у Батањи. Детаљан упитник проширеног типа са 169 питања коришћен је у интервјуима. Упитник садржи следеће области: лична карта испитаника, порекло породице, приче о досељавању, матерњи језик (нивои знања, употреба и однос са мађарским језиком), веровања, обичаји и празници, исхрана, ношња и украсни предмети, фолклорно стваралаштво, медији на матерњем језику, друштвена комуникација и стереотипи понашања, однос међу етничким заједницама, контакт са матицом итд. До сада је обрађено 60 упитника.

5. Визуелни извори појављују се у двострукој улози – у улози научног верификатора и документа значајног за српску заједницу. До сада је снимљено преко пет сати видео материјала и сакупљено око сто фото јединица. Видео материјал обухвата: а. Батањска панорама, делови града и призори из батањске свакодневице; б. Активности: Црквена слава у Батањи, манифестација Српски дан, свечаност „Праштање” – завршетак школске године, црквена богослужења, посета Батањи потомака оптаната из 1923. године; в. Видео записи интервјуа појединих казивача и истакнутих представника града Батања; г. Евидентирање предмета и објеката: српско и румунско гробље, стара црквена документа, легати и др.

Наведени истраживачки метод представља сложен механизам рада чији је циљ да се успостави континуитет читања и тумачења, како српске прошлости тако и батањске свакодневице у којој живе Срби заједно са другим националним/етничким заједницама у граду. Већи степен научне објективности постигнут је детаљним зумирањем свакодневног живота информатора, начина на који се представљају, перцепције од стране припадника других етнички заједница, али и поглед на нас – истраживаче који долазимо из матице. Тај вид интеракције отворио је многе нивое ишчитавања етничког идентитета и међуетничких односа, што је значајно у избегавању црно – белих слика, као и различитих видова опасне стереотипизације не тако ретке у проучавању етничитета. Дакле, циљ је да на примеру једне мале мултиетничке средине дубински сагледамо, објективније и свеобухватније етнoлошки протумачимо феномен етничитета у савременом свету. У том смислу, свака фаза наших истраживања резултирала је аналитичким уобличавањем теренског материјала, презентацијом резултата на научним скуповима (европским конференцијама као што је SIEF, регионалним конференцијама у Бекешчаби и Араду, међународним конференцијама у организацији САНУ итд.) и објављивањем радова у домаћим и страним научним часописима. До сада је објављено 20 радова као појединачних аналитичких целина, а у току је израда заједничке монографије.

Резултати истраживања

Досадашње анализе и радови могу се груписати у неколико целина.

1. *Теоријско-методолошки оквир* проучавања етничког/националног идентитета, као и идентитета локалне – регионалне средине код Срба у Батањи дефинисан је у више наших радова. Савремене дефиниције кључних појмова: етничитет, етничка група, национална заједница, мултикултурализам, као и расправе о семантичким недоумицама у појмовном апарату међународних и државно-правних регулатива разматране су у раду (М. Павловић, бр. 3)⁶.

У раду М. Лукић-Крстановић посебно су анализирани различити типови извора као важни тумачи и конструктори српске прошлости у Батањи, али и као средство комуникације у преношењу кључних и назначених сегмената прошлости стварајући, тако, језгро колективног сећања и заједништва (М. Лукић-Крстановић бр. 1).

Аналитичко методолошки оквир подразумева ситуационо дефинисање етничког идентитета, али укључујући и објективне карактеристике (језик, вера, традиционални обичаји, фолклор итд.). Етнички идентитет разматра се кроз историјски, функционални, симболички и комуникациони дискурс. Анализа се заснива на представљању својеврсног методолошког поступка проучавања специфичне локалне средине са неопходним пресеком прошлости и садашњости који даје најверодостојнију слику односа Батањаца различите националне припадности: Мађари, Румуни, Срби, Роми и др. (М. Лукић-Крстановић бр. 15, 17; М. Павловић 14).

⁶ У тексту су радови наведени редним бројевима из приложене литературе.

Функције и фактори који утичу на очување и испољавање етничког идентитета, било да је то у оквиру система образовања, медија, удружења, породице, бирократије и политике део је анализе у радовима (М. Павловић бр. 4 и бр. 6).

2. Проучавање етничких одлика Срба у Батањи дубоко залази у *симболичке системе*, разгранату мрежу емоција, стереотипа, идеологија што подразумева сложен механизам деловања у очувању и испољавању етничности заједнице. Етничка симболизација има означавајуће и диференцирајуће функције одлика етничког идентитета у издвојеним категоријама као што су српски језик (елементи језика), православна вера, празници – световни и верски, фолклор – музика и игра, храна, ношња, усмена предања и сл. Ово су од стране информатора назначени симболички ресурси српског идентитета. У радовима се издвајају, уочавају и типологизују етнички симболи који се испољавају у разним активностима, ритуалној и обредној пракси.

Однос јавног и приватног у свакодневном животу у периодичним и пригодним, свечаностима, сезонским обичајима јесу анализирани. Етнографија ритуала, светковина и обичаја, с једне стране, успоставља социјално-симболичко поље представљања етничких посебности као што су колективне манифестације и светковине српске заједнице у Батањи: Српски дан и црквена слава (М. Лукић-Крстановић бр. 17). Истовремено функцио-нишу мађарски и српски годишњи празници, обичаји животног циклуса као што су православни и католички Божић, слава и имендан и др. Најрепрезентативнији празници и ритуали Божић и Ускрс обрађени су у радовима (М. Лукић-Крстановић и М. Павловић бр. 16 и М. Павловић бр. 18).

3. Комуникацијска анализа открива сложене механизме у *интергрупним и интрагрупним односима*, односно међуетничким и унутаретничким интеракцијама што успоставља читав низ норми, вредности али и стереотипа на релацији ми–они. Осим тога, српска заједница у Батањи се не посматра само као хомогена заједница, већ и као хетерогена средина коју често прате противуречности и бројни проблеми (М. Лукић-Крстановић бр. 5 и бр. 7, М. Павловић бр. 8. и бр. 10). Међунационални односи се посматрају на релацији већинског и мањинског становништва Мађари–Срби и на релацији мањинских заједница, на пример српска и румунска. Анализа је показала да су међунационални односи прошли дуг историјски пут са честим сменама потпуне подвојености анализираних заједница, али и њихове институционалне сарадње и складнијих персоналних веза (М. Павловић бр. 13 и бр. 20).

4. Ситуациони оквир истраживања Срба у Батањи обухватио је и текуће и актуелне транзиционе процесе карактеристичне за постсоцијалистички период како у Мађарској тако и у Србији. Социјална, политичка и културна прегруписавања имала су свој тег и у свакодневном животу Батањаца. Институционални живот српске заједнице у Батањи у историјском дискурсу обрађен је у раду М. Павловић (бр. 12). Анализе обухватају и сложене институционалне односе мањинских самоуправа и мађарских и српских државних институција (М. Лукић-Крстановић бр. 17). Тако смо пратиле нове законе везане за мањинске самоуправе, системе образовања

и мањинског школства на примеру Батањске српске школе и обданишта; пратиле смо каква је проходност између земље матице и српских институција, како се одвија образовна и културна размена.

Досадашња истраживања показују и имају за циљ да покажу не само како функционишу културне и националне разлике и специфичности у батањској свакодневици, већ и како те различитости функционишу заједно или се стапају у хетерогене урбане и социјалне конгломерате. Тако се свака констатација неке националне специфичности доводи у везу и са савременим животним стиливима као што је популарна култура, урбане зоне окупљања и дружења, интернет комуникација и медији (на пример серијски програми српске или мађарске производње). Тежиле смо да створимо не идеалтипски модел српског идентитета, не само слику каква би била пожељна у очувању идентитета, већ да понудимо реално стање и процесе који прате ову заједницу.

На крају, ова истраживања посвећујемо Србима Батањцима који нису више међу нама, а који су били прави мисионари у чувању и неговању завичајне културе порекла, ажурирању свести и мисли о пореклу, али и свим оним казивањима и причањима о искуствима суживота у мултиетничкој средини.

ХРОНОЛОШКА БИБЛИОГРАФИЈА РАДОВА О БАТАЊИ

1. Мирослава Лукић-Крстановић, Значај извора у проучавању етничког идентитета – Срби у Батањи, *Гласник Етнографског института САНУ*, XL, Београд 1991, 131-145-160.
2. Мирјана Павловић, Појмовно-методолошки оквир проучавања етничког идентитета Срба у Батањи, *Гласник Етнографског института САНУ* XL, Београд 1991, 131-144.
3. Мирјана Павловић, Појмовно-методолошки оквир проучавања етничког идентитета Срба у Батањи, „Континуитет традиционалне културе”, Реферати V. мађарско-југословенске конференције фолклора, Будимпешта 1994, 269-273.
4. Мирјана Павловић, Фактори етничности Срба у Батањи, *Гласник Етнографског института САНУ* XLIII, Београд 1994, 193-200.
5. Mirosława Łukić-Krstanović, Intra and intergroup Relations according to the Battonya Serbs Reports (1990–1991), *Kulturák talákozása – Kulturák konfliktusai*, Békéscsaba, 1995, 281-286.
6. Мирјана Павловић, Ethnicity Factors among the Battonya Serbs, „Meeting of cultures-conflicts of cultures”, Vth International Conference on Ethnographic Nationality Research, Békéscsaba-Budapest 1995, 316-321.
7. Мирослава Лукић-Крстановић, Причања о животу – Срби у Батањи, у: *Етнички и етнокултурни контакти у панонско – карпатском простору*, Етнографски институт САНУ, књ. 42, Београд 1997, 91-101.
8. Мирјана Павловић, Исто и различито – Срби у Батањи, *Етнички и етнокултурни контакти у панонско-карпатском простору*, Посебна издања ЕИ САНУ 42, Београд 1997, 103-110.
9. Мирјана Павловић, Religija i etnička pripadnost, *Glasnik EI SANU* XLVI, Beograd 1997, 101-111.

10. Мирјана Павловић, Some and different, The Serbs in Battonya, VIth International conference on ethnographic nationality research „One thousand years of coexistence in the Carpathian basin” (the reflection of the coexistence of the nationals in the Danube basin in their national tradition), Bekescsaba 1998, 151-158.
11. Мирослава Лукић-Крстановић и Мирјана Павловић, Преглед етнолошких проучавања и теренских истраживања Српске етничке заједнице у Батањи (Battonya), *Етнографија Срба у Мађарској* 3, Будимпешта 2001, 28-42
12. Мирјана Павловић, Minority institutions – Serbs in Battonya, The Minorities at the turn of Millennium (chance, possibilities, challenges), 7th International Conference on Ethnographic Minorities Research, Békéscsaba – Budapest 2001, 246-250.
13. Мирјана Павловић, Sârbii și românii din Bătaonia (Hu). Problema inter-relațiilor dintre cele două comunități minoritare, Interetnicitate în Europa centrală și de est, Colecția minorități 4, Complexul muzeal Arad, Arad 2002, 151-162.
14. Мирјана Павловић, Теоријски оквир проучавања етничности Срба у Батањи, *Друштвене науке о Србима у Мађарској*, Српска академија наука и уметности и Самоуправа Срба у Мађарској, Будимпешта 2003, 115-122.
15. Мирослава Лукић-Крстановић, Срби у Батањи: методолошки оквир истраживања етничитета, *Друштвене науке о Србима у Мађарској*, Српска академија наука и уметности и Самоуправа Срба у Мађарској, Будимпешта 2003, 123-131.
16. Мирослава Лукић-Крстановић и Мирјана Павловић, Божићни обичаји Срба у Батањи, *Етнографија Срба у Мађарској* 4, Мађарско етнографско друштво у Будимпешти, Будимпешта 2003, 85-98
17. Мирослава Лукић-Крстановић, Срби у Батањи: етничка амблемизација светковине, у: *Положај и идентитет српске мањине у југоисточној и централној европи*, САНУ, научни скупови књ. СІХ, књ. 256, Београд 2005, 341- 353.
18. Мирјана Павловић, Ускршњи обичаји Срба у Батањи, *Етнографија Срба у Мађарској* 5, Будимпешта 2006, 51-62.
19. Мирослава Лукић-Крстановић, Методи и извори истраживања етничности: срби у Батањи у: *Култура у трансформацији*, Етнографски институт зборник 223. Београд 2007, 93-101.
20. Мирјана Павловић, Међунационални односи: Срби у Батањи, *Култура у трансформацији*, Зборник Етнографског института САНУ 23, Београд 2007, 135-150.

Милеса Стефановић-Бановић
 Етнографски институт САНУ, Београд

ЕТНОЛОШКА ИСТРАЖИВАЊА НА ОСНОВУ АРХИВСКИХ ИЗВОРА ЕПАРХИЈЕ БУДИМСКЕ: ЗНАЧАЈ И МОГУЋНОСТИ¹

Сажетак: Архив, заједно са Библиотеком Српске православне епархије будимске, представља једну од најзначајнијих српских културних установа ван граница Србије. Сачувана грађа пружа велики број података о животу и раду Срба на просторима Мађарске, односно некадашње Угарске, који до данас нису искоришћени у етнолошким истраживањима. Подаци о простору на коме је живео или још увек живи српски живаљ, броју становника, личној имовини, имовини цркава и школа, подаци о гробљима, манастирима, задужбинама, прилозима и приложницима, обичајима, религиозности, односима у породици, личним и колективним судбинама, свакодневном животу и односу према идентитету, само су део извора које архивска грађа пружа, отварајући палету могућности за истраживања у различитим областима друштвених наука. Истраживањем фондова Епархије будимске може се доћи до најразличитијих података значајних за етнолошка истраживања. На примерима више аутора-етнолога, који су кроз свој рад користили архивске изворе, сазнајемо димензију и улогу ових извора за етнологију/антропологију данас.

Кључне речи: архивска грађа, етнолошка истраживања, Архив и Библиотека Епархије будимске, Срби у Мађарској

Архив и архивска грађа

Значај архивских извора за етнологију/антропологију на основу стеченог искуства многих наших етнолога², огледа се у томе да, за разлику од података које пружају друге врсте извора и који фиксирају једно време, они (архивски извори) представљају најпрецизнији информатор за објективно утврђивање историјских димензија и процеса, узрока и последица појава из домена културе. Културни феномени – праћени кроз димензију историјске ретроспективе, добијени из архивских података – обогаћују сазнања и донекле мењају стереотипе о нама самима.³

¹ Овај текст је резултат рада на пројекту 177028, који финансира Министарство просвете и науке Републике Србије.

² У последњим деценијама у Србији су се етнолошким истраживањима на основу архивске грађе, између осталих, бавили: Ђурђица Петровић, Десанка Николић, Никола Павковић, Драгана Радојичић, Љиљана Гавриловић и други.

³ Драгана Радојичић, Архивски извори у реконструкцији живота, „Етнологија и антропологија: Стање и перспективе”, *Зборник Етнографског института САНУ* 21, Београд 2005, стр. 4.

Велику захвалност на несебичној помоћи и подршци приликом овог истраживања дугујем проф. др Томиславу Јовановићу, проф. др Димитрију Е. Стефановићу, проф. др Драгани Радојичић, архивском саветнику Вери Филиповић, Мићи Бановићу и мр Кости Вуковићу.

Архив Епархије будимске у Сентандреји званично је почео са радом 1990. године. Те године обележен је јубилеј „Тристота годишњица Сеобе Срба под патријархом Арсенијем Чарнојевићем”. Тада је рестауриран Епархијски двор у Сентандреји и обновљена зграда у којој се налазе Црквеноуметничка збирка, Библиотека и Архив.

Приликом првог доласка у Сентандреју, стручњаци Архива Србије су направили увид у стање архивске грађе. Констатовали су да се ради о врло вредној и обимној грађи српског порекла, претежно из XVIII, XIX и XX века, насталој на територији Епархије будимске, која је лоцирана на више различитих места и у доста оштећеном стању. Највећи део налазио се у Сентандреји у згради конзисторије, Саборној цркви и владичанском двору, а један део и у Будимпешти, у згради бивше православне школе. Велика количина донета је и из цркава и манастира са територије Мађарске у Будимпешту на конзервацију. Нажалост, један део грађе још увек се налази у црквама и неодговарајућим просторијама широм Мађарске.⁴

Делатност Архива Србије од 1984. до 1991. године⁵ у Сентандреји базирала се на програму сарадње између СФРЈ и Мађарске у области заштите и истраживања споменика историје и културе од заједничког интереса за обе земље. Партнер Архиву Србије био је Земаљски архив у Будимпешти, чији су архивисти сваке године истрживали грађу у Архиву Србије, док су архивисти Архива Србије⁶ сређивали архивску грађу у Сентандреји. Упоредо са сређивањем архивске грађе радило се и на превентивној техничкој заштити.⁷

Сачувана грађа од XVIII века до данас даје велики број података о животу и раду Срба на просторима Мађарске. Истраживачи из различитих области науке могу доћи до различитих података, од личних (подаци о

⁴ Бошко Ђенић, Славица Тимотијевић, Вера Филиповић, *Водич Архива Српске православне епархије будимске*, Београд 2006, стр. 7.

⁵ Догађаји у Југославији 1991. године довели су до прекида сарадње засноване на Протоколу о културној сарадњи између СФРЈ и Мађарске. Од 1993. године до данас, захваљујући финансирању Епархије будимске и Министарства културе СР, стручњаци Архива Србије наставили су архивистичке послове у Сентандреји. Они два пута годишње бораве у Сентандреји где раде на сређивању, обради и заштити архивске грађе.

⁶ Комплетан процес рестаурације је тема за себе и превазилази обиме овог рада. О томе су, између осталог, писали архивисти који су до сада радили у архиву. Године 2006. је изашао и Водич Архива Српске православне епархије будимске.

⁷ Све што је урађено у Архиву, резултат је дугогодишњег стручног рада архивиста и технолога Архива Србије за време њихових повремених долазака: Бошка Ђенића, архивског саветника; Ненада Ердељановића, вишег архивисте; Славице Тимотијевић, архивског саветника; Десанке Илијашевић, архивског помоћника; Вере Филиповић, архивског саветника; Радмиле Петровић, конзерватора и саветника и Меланије Тања, конзерватора.

прецима) до података који се користе у научном раду. Простор на коме је некад био, или још увек живи српски живаљ, бројно стање, лична имовина, имовина црква, школа, затим подаци о гробљима, оптантима, задужбинама, обичајима, само су део тема за које архивска грађа пружа податке. Дакле, српска прошлост, али не само српска, забележена српским, мађарским, латинским, немачким и другим језицима, заштићена је захваљујући разумевању српских и мађарских власти.⁸

Иако Архив још увек није доступан широј јавности, за архивску грађу Српске православне епархије будимске влада велико интересовање научних радника, како српских, тако и мађарских истраживача. Поједини истраживачи користе појединачне боравке архивиста из Србије да би истражили податке о свом пореклу, али још увек ређе да би нешто систематски истраживали или објавили.

Будући да је за истраживаче рад у несређеним архивима заиста муко-трпан и скоро немогућ, веома је важно за оне који желе да се баве овом грађом да је она конзервирана, класификована и смештена у одговарајуће кутије, што представља почетак рада на даљем, детаљнијем сређивању.

У данашњем адаптираном простору у Сентандреји, архивска грађа смештена је у око 1600 кутија које је поклонио Архив Србије. Све кутије поређане су у адекватне полице које је обезбедила мађарска влада. Овај простор је убрзо постао недовољан, јер сваке године пристиже нова архивска грађа, која се систематски прикупља од 1997. године.

Извршена је и класификација на фондове, а делимично и њихова систематизација. У оквиру успостављених целина, фондова и збирки грађа је највећим делом класификована по годинама, а где је то било могуће, по бројевима. Матичне књиге крштених, венчаних и умрлих сређене су по азбучном реду црквених општина односно одвојених црква.⁹

Архивска грађа Епархије будимске систематизована је на следећи начин¹⁰:

- А. Фондови Будимске епархије (управе, друштва и задужбине)
 - фондови управе
 - Будимски протопрезвитерат
 - Мохачки протопрезвитерат
 - Сегединско намесништво
 - манастир Грабовац (фондови друштава, фондови задужбина)
- Б. Лични фондови
- В. Збирке
- Г. Издвојена грађа (посебна целина)

Овде ћемо навести само мали део грађе који би био занимљив и значајан у етнолошким истраживањима.

⁸ Б. Ђенић, С. Тимотијевић, В. Филиповић, *Водич Архива Српске православне епархије будимске*, Београд 2006, 9.

⁹ исто, 11.

¹⁰ исто, 11.

Међу фондовима Епархијске управе налазе се разна акта упућена епископу дијацезану: извештаји свештеника, обавештења о сазивању сабора, о буџету цркве, извештаји о раду Завода Саве Текелије и Завода Свете мајке Ангелине, о текућим пословима у Епархији као што су: тражење дозвола свештеника за обављање венчања, молбе свештеника за материјалну помоћ учитељима и школама, молбе учитеља за службу, извештаји о седницама Екуменског савета, честитке за Васкрс, Божић и рођење итд.¹¹

Међу списима Будимског протопрезвитерата занимљиве су такође и молбе, жалбе, попис парохија у Сентандреји за 1860. годину; попис становништва у Ловри за 1892. годину; рачуни, признанице, искази о порезу, молбе за новчану помоћ, бракоразводне парнице, решења по разним молбама, картони рођених, умрлих, подаци о броју православних верника на територији Мађарске, извештаји о преласцима из једне у другу веру, искрчење винограда, итд.¹²

Такође, занимљиви су и списи сортирани под Парохијска звања у Сентандреји. Овде се налазе документи који се баве питањем свештенства, њиховим радом, дужностима и обавезама. Између осталог: списи о предбрачним испитима, венчањима, потреби спречавања склапања мешовитих бракова, повећавању броја „дивљих” бракова, давању дозвола за поправке цркава, затим честитке и поздрави поводом празника, итд.¹³

Истраживачку пажњу заслужују и поједине кутије са збиркама, као што су збирка фотографија (ЗФ). Збирка садржи фотографије личности (епископа Георгија Зупковића, проте Ивана Јакшића, проте Душана Вујичића, патријарха Германа), фотографије цркава, школа, разгледнице бања и градова, а постоји и један број неидентификованих фотографија.¹⁴ Затим, ту је збирка докумената о Поткарпатским Русима (ЗПР, 1903–1944), која садржи записе о верским документима у Мађарској, односно преласку из грко-католичке унијатске вере у источно-православну и образовање аутокефалне православне цркве на територији Мађарске. Ту је и збирка школских исказа (ЗШИ, 1855–1948)¹⁵, који дају податке о укупном броју становника и домова, броју школа (мушких, женских, мешовитих и непотпуних), броју учитеља, учитељица, итд. Такође, међу збиркама налази се и збирка докумената о бракоразводним парницама (ЗБП, 1852–1894). Архив садржи и збирку текстова позоришних представа (ЗПТ), која садржи рукописе шаљивих позоришних представа *Препоручено писмо*, *Уображени злочин*, *Пуковник удаје своју ћерку*, *Уја Радан*, *Женске сузе*, *Страх од пунице*, *Женска завера*, *Срећа у браку* и других. Међу издвојеном грађом најзанимљивија је етнографска карта Мађарске, израђена на основу густине насељености, аутора грофа Пала Телекија [Teleky Pál]¹⁶ и етнографска карта Мађарске, аутора проф. Маноа Когutowица [Kogutowicz Manó] из 1927. године.¹⁷

¹¹ исто, 17-18.

¹² исто, 21-22.

¹³ исто, 36.

¹⁴ исто, 93.

¹⁵ исто, 94.

¹⁶ исто, 100.

¹⁷ исто, 100.

Библиотека

Библиотека Епархије будимске једна је од највећих српских библиотека ван граница Србије. Чини је око 30 000 свезака књига и периодике, сакупљених пре свега из четири библиотеке: Библиотеке манастира Грабовца, легата будимских епископа Ареснија Стојаковића и Георгија Зупковића и Епархијске библиотеке. Ова установа је под заштитом Министарства за културу Републике Мађарске, а ради под патронатом Библиотеке „Сечењи” у Будимпешти.¹⁸ Библиотечку грађу пописали су и средили стручњаци из Народне библиотеке Србије.¹⁹

Значај и истраживачки потенцијал извора из ове библиотеке илустроваћу на записима из рукописа тзв. „археографског фонда”, којима сам се бавила у току истраживања за потребе своје магистарске тезе.²⁰ Археографски фонд чине рукописи и старе штампане књиге, из периода од краја XV до краја XIX века, донете у Мађарску током сеоба у XVII веку и оне које су писане у српским преписивачким центрима у Мађарској, пре свега у Сентандреји и манастиру Грабовцу.

Записи су садржински, језички и хронолошки веома разноврсни. Неки од њих приказују начин и услове живота Срба у време њиховог боравка на тлу некадашње Угарске. Поједини пак говоре и о њиховом пореклу и занимљивим личним и колективним судбинама, док неки, опет, сведоче о међусобним везама одређених људи и догађаја.

Записи пружају податке о свом времену из два аспекта. Са једне стране, ту су догађаји од колективног и ширег просторног значаја, као што су ратови, земљотреси, помрачења Сунца, пожари и др. Са друге, записи су лична нота аутора, која одражава његово тренутно расположење, надахнуће, утисак о прочитаној књизи или делу које преписује, духовно стање, али и имовински и друштвени положај, најчешће исказан записом о власништву над књигом или њеном прилагању манастиру. Посебан етнолошки значај имају ретке практичне забелешке, које, за разлику од летописних, загледаних у вечност, захватају актуелни тренутак и свакодневни живот аутора. Такви су, на пример, рецепти за народне лекове, савети, обичаји, бајалице и др.²¹

Примери записа

Са етнолошког становишта најзанимљивији су записи који носе личне печате аутора и мисли тог времена. Срећу се клетве као чест начин да се књига и имовина манастира уопште осигурају од крађе. На пример, један

¹⁸ Надежда Синдик, Мирослава Гвозденовић-Пајић, Катарина Мано-Зиси, *Опис рукописа и старих штампаних књига Библиотеке Српске православне епархије будимске у Сентандреји*, Београд-Нови сад 1991, стр. 1.

¹⁹ Надежда Синдик, *Приновљене рукописне ретке старе и штампане књиге у Библиотеци Епархије будимске*, Археографски прилози, Народна библиотека Србије, Београд 2000, стр. 12-14.

²⁰ Милеса Стефановић-Бановић, *Записи у рукописима Сентандрејске збирке*, магистарски рад (необјављен), Филолошки факултет, Београд 2010.

²¹ исто, стр. 70-77.

монах куне свакога „ко хоће да изнесе (књигу) из манастира да је проклет од 318 отаца никејских и дванаест врховних апостола и јеванђелиста”.²² Карактер овог записа указује на могућност да је упозорење упућено сабраћи, те да је крађе књига било и међу монаштвом.

Читаоци остављају своје утиске о прочитаном делу, бележе цитате из других дела и коментаришу садржај, често више као знак да су књигу прочитали, него из стварне потребе за конструктивном критиком.

Налазимо и народне лекове за главобољу и скорбут: „За главу лек: зоб самлети, корен зове стући и кувати за медом и зобом и прелије се и када се охлади онда у кесу метнути на главу и покрити се добро” и „Против пољачине (скорбута) лијек. Квасац пећи с воском на ражњу, наште срца јести.” Ту су и здравствени савети, вероватно проистекли из неких веровања: „Брате, ако нећеш да будеш шугав, не једи смока.”

Занимљиво је да се на маргинама богослужбених књига могу наћи апокрифне молитве, ритуали и бајалице. Тако, на пример, срећемо бајалицу коју треба да изговори онај ко у шуми сретне вилу или опис ритуала који треба извести као заштиту од уједа бесног пса: „Од бесна пса бра(нити се). Испиши на леб у три јутра, пак расеци на четири краја да ти се каже...”

Сентандрејски записи потврђују чињеницу да је веровање у исцелитељску моћ реликвија, чудотворних икона и осталих светиња под окриљем Цркве било веома снажно још и почетком XIX века. О овоме сведоче записи о прилозима у виду новца, књига, пешкира, платна, одежди, црквених предмета, стоке, хране, вина и средстава за зидање цркве.

Језичка анализа пружа слику о развоју српског књижевног језика, утицајима и шароликости која је владала. Записи се пишу мешавином српског, црквенословенског, руског, а местимично се срећу и остаци старословенског. Поједини имају јасне црте српског, прошарани понеким црквенословенизмом или русизмом. Неки су писани на чистом народном језику и чине вредан филолошки извор.²³

Закључак

Архивски извори су објективна и валидна материја за потврду или ревизију истраживања и изграђених научних ставова.²⁴

Ако су некада манастири и цркве били главни центри у којима су се чували примарни извори за реконструкцију историје и културе једног народа, развојем друштва, ту су улогу, нарочито у развијенијим земљама, преузеле за то специјализоване институције – архиви.²⁵

²² Све записе који се овде наводе превела је аутор овог текста (М. Стефановић-Бановић) за потребе овог рада. Рашчитани оригинали објављени су у оригиналу у: Надежда Синдик, Мирослава Гвозденовић-Пајић, Катарина Мано-Зиси, *Опис рукописа и старих штампаних књига Библиотеке Српске православне епархије будимске у Сентандреји*, Београд-Нови Сад 1991.

²³ исто, стр. 99-122.

²⁴ Д. Радојичић, *Архивски извори у реконструкцији живота*, Зборник Етнографског института САНУ, 21, уредник Љ. Гавриловић, Београд, 2005, стр 6.

²⁵ исто, стр. 2.

Архив и Библиотека Епархије будимске, по својој улози и вредности фондова, спадају међу најзначајније српске архивске и културне установе уопште ван граница Србије.

Архив и Библиотека су ризнице извора за најразличитија истраживања друштвених наука. Они пружају фрагментиране информације, за чију оптималну експлоатацију је неопходан интердисциплинарни приступ. Сваки податак чини делић мозаика, чијим уклапањем се открива јединствена, свеобухватна и слојевита слика времена и човека као носиоца процеса културног и духовног развоја, друштвених кретања и живота, у овом случају српског народа на просторима некадашње Угарске.

БИБЛИОГРАФИЈА

- Ђенић Бошко, Тимотијевић Славица, Филиповић Вера, *Водич Архива Српске православне епархије будимске*, Београд 2006.
- Радојичић Драгана, Архивски извори у реконструкцији живота, „Етнологија и антропологија: Стање и перспективе”, *Зборник Етнографског института САНУ 21*, Београд 2005.
- Синдик Надежда, Гвозденовић-Пајић Мирослава, Мано-Зиси Катарина, *Опис рукописа и старих штампаних књига Библиотеке Српске православне епархије будимске у Сентандреји*, Београд-Нови сад 1991.
- Синдик Надежда, *Приновљене рукописне ретке старе и штампане књиге у Библиотеци Епархије будимске, Археографски прилози*, Народна библиотека Србије, Београд 2000.
- Стефановић-Бановић Милеса, *Записи у рукописима Сентандрејске збирке*, магистарски рад (необјављен), Филолошки факултет, Београд 2010.

Породица Остојић из Чипа, око 1920. године
(из архива пројекта *Слика и памћење*, Рег. бр.: 20130707KAL01009)

Биљана Сикимић

Балканолошки институт САНУ, Београд

ПРЕГЛЕД ТЕРЕНСКИХ ИСТРАЖИВАЊА СРБА У МАЂАРСКОЈ
ОБАВЉЕНИХ У ОКВИРУ БАЛКАНОЛОШКОГ ИНСТИТУТА
САНУ, БЕОГРАД (2001–2010)¹

Сажетак: Теренска истраживања Срба у Мађарској започета са основним циљем израде једне обимније етнолингвистичке студије која би истовремено осветлила и традицијску културу и локалне говоре. Тимска теренска истраживања Балканолошког института САНУ обављена су у три наврата. Током септембра 2001. екипа у којој су радиле Биљана Сикимић, Марија Илић и Марија Вучковић радила је на Чепелској ади у насељу Чип и (само један дан) у Ловри. У Жупанији Толна, истраживачки тим (Биљана Сикимић и Марија Илић) обављао је од 6–10. децембра 2002. теренска истраживања у насељу Медина када су снимљени разговори са практично свим мештанима локалне српске језичке заједнице. Наредне, 2003. године, током децембра месеца, Биљана Сикимић и Марија Илић су радиле у мађарском делу Барање, у насељима Вилањ, Мађарбоја, Липова, Мохач, а један разговор је снимљен у Сантову. Теренски рад у Мађарској је после неколико година настављен индивидуалним истраживањима када је Марија Илић, током 2008, поново радила у Чипу на употпуњавању грађе за своју докторску дисертацију, као и у српским заједницама у Сентандреји, Чобанцу и Ловри, али и са „рацком” заједницом у Тукуљи. Сва тимска истраживања су обављена захваљујући материјалној и организационој подршци Српске самоуправе у Будимпешти и Самоуправе Срба у Мађарској. Почетно планирани резултати (израда етнолингвистичке монографије) до данас нису реализовани, али би постојећа архивирана теренска грађа омогућила њену релативно брзу израду. Наиме, процес дигитализације свих теренских снимака тима Балканолошког института САНУ је завршен, а целокупна дигитализована аудиограђа (као и нова грађа која се неколико година уназад снима искључиво у дигиталном формату) током лета 2010. постављена је на екстерни диск Балканолошког института САНУ и доступна је свим корисницима мреже САНУ.

Кључне речи: етнолингвистика, истраживања Балканолошког института САНУ, архивирана грађа, српске језичке заједнице у Мађарској

¹ Рад је део пројекта „Језик, фолклор, миграције на Балкану”, који у Балканолошком институту САНУ финансира Министарство просвете и науке Републике Србије (број 178010).

Етнолингвистичка теренска истраживања

Теренска истраживања Срба у Мађарској Балканолошког института САНУ започета су на иницијативу професора Димитрија Стефановића, а са основним циљем израде једне обимније етнолингвистичке студије која би истовремено осветлила и традицијску културу и локалне говоре.

Тимска теренска истраживања обављена су у три наврата. Током септембра 2001. екипа у којој су биле Биљана Сикимић, Марија Илић и Марија Вучковић радила је на Чепелској ади у насељу Чип и (само један дан) у Ловри. Прелиминарни извештај о овом раду објавила је Марије Илић у интернет часопису „Лингвистичке актуелности” (Илић 2003а), а следио је низ посебних студија Биљане Сикимић (2004, 2004а, 2007а, 2009) и Марије Илић (2003, 2005, 2005а, 2006, 2008а, 2010, 2010а, 2010б, 2010в, 2010г). Марија Илић је нешто касније од свог аматерског филмског материјала успешно монтирала кратак етно-филм о Чипу.

У Жупанији Толна, истраживачки тим (Биљана Сикимић и Марија Илић) обављао је од 6–10. децембра 2002. теренска истраживања Срба у насељу Медина. Извештај са тог истраживања и прелиминарна запажања објављени су у интернет часопису *Лингвистичке актуелности* (Сикимић 2003), а на овој грађи настала су касније и два оригинална научна рада Марије Илић (Илић 2006, 2007). Сњиљени су разговори са практично свим мештанима тадашње медицинске српске језичке заједнице. Остала је нереализована идеја да се фотокопира (а данас вероватно и дигитализује) постојећа писана грађа у поседу мештана Медине.

Наредне, 2003. године, током децембра месеца, Биљана Сикимић и Марија Илић су радиле у мађарском делу Барање, у насељима Вилањ, Мађарбоја, Липова, Мохач, а један разговор је снимљен у Сантову. На основу овог истраживања настала је студија Сикимић 2007. Током овог истраживања Марија Илић је поново снимила и нешто филмског материјала. Сва истраживања пратила је фотодокументација у границама тадашњих техничких и материјалних могућности.

Теренски рад у Мађарској је после неколико година настављен индивидуалним истраживањима када је Марија Илић, током 2008, поново радила у Чипу на употпуњавању грађе за своју докторску дисертацију, као и у српским заједницама у Сентандреји, Чобанцу и Ловри, али и са „рачком” заједницом у Тукуљи.

Сва тимска истраживања су обављена захваљујући материјалној и организационој подршци Српске самоуправе у Мађарској. Почетно планирани резултати (израда етнолингвистичке монографије) до данас нису реализовани, али је овај прилог настао са жељом да покаже како постојећа архивирана теренска грађа може да омогући њену релативно брзу израду, али и отвори врата већ обрађеног терена свим заинтересованим корисницима.

Теренска грађа

Најважнији резултат обављених истраживања у овом тренутку је коначно архивирање свих теренских разговора као својеврсне нематеријалне баштине Срба у Мађарској. Наиме, процес дигитализације свих теренских снимака тима Балканолошког института САНУ је завршен, а целокупна дигитализована аудиограђа (као и нова грађа која се неколико година уназад снима искључиво у дигиталном формату) током лета 2010. постављена је на екстерни диск Балканолошког института САНУ и доступна је свим корисницима мреже САНУ.

Дигитални архив Балканолошког института САНУ (ДАБИ) представља мултимедијалну база података (садржи комплетну аудио, видео грађу и фотографије, настале током тимског теренског рада на институтским пројектима). Грађа снимљена на терену у Мађарској тренутно је организована у два дела који се делимично преклапају. Један је лични фонд Марије Илић у фолдеру „Марија Илић/терен”, подфолдер „Мађарска”, са одвојеним одељцима по насељима (по абecedном реду, а у заградама наводимо егземпларно само неке податке): „Барања”, „Чобанац” (4 сата аудио-грађе, протоколи и фотографије), „Ловра” (аудио-грађа из 2001. и 2008, протоколи, транскрипти, фотографије и краћи видео-снимци из 2008), „Мапе-ХУ” (различите скениране географске карте Мађарске), „Медина”, „Пештански парохијски дом” (само фотографије), „Сентандреја”, „Сигетчеп” (аудио-грађа из 2001. и 2008, протоколи, транскрипти, фотографије и краћи видео-снимци из 2008) и „Тукуља” (17 сати аудио-материјала, протоколи, фотографије).

Другу целину представља у целини дигитализована аудио-грађа првобитно снимљена класичним диктафонима и касетама током наведена три тимска истраживања (2001–2003, истраживачи Марија Илић, Биљана Сикимић и Марија Вучковић). Ова грађа се налази у фолдеру „Срби у Мађарској” са одељцима (по абecedном реду) „Барања” (60 снимака, приближно 40 сати), „Чип” (42 снимка, око 30 сати), „Ловра” (19 снимака, око 15 сати), „Медина” (43 снимка, око 30 сати). Звучна грађа из ове друге целине у овом тренутку још увек није повезана са одговарајућим протоколима. Оригинални снимци на касетама чувају се на Балканолошком институту као и дигитализовани материјал на дисковима.

Садржај ДАБИ чине резултати свих досадашњих теренских истраживања (од којих су највећи корпуси звучне грађе из косовских енклава, избеглица и националних мањина), а архив је отворен и за резултате текућих истраживања. У овом тренутку постоје бројни недостаци ДАБИ у целини, па тако и архивирани грађе са терена Мађарске: на пример, нема коментара уз постављене дигиталне фотографије, није дигитализован и постављен снимљени филмски материјал и нису скениране и постављене старе теренске фотографије. Постоји могућност да се филмска грађа, коју је Марија Илић снимила својом приватном камером дигитализује и тако постави у ДАБИ, као што је случај са резултатима новијих теренских истраживања Балканолошког института почевши од 2007. године. Дигитални архив Балканолошког института САНУ добио је и правно уобличење у

виду Правилника о коришћењу грађе из Архива и потписивање изјаве сваког корисника којом се обавезује на поштовање ауторских права аутора теренског снимка, као и на заштиту идентитета саговорника. У току је (2011) израда мултимедијалне базе података на којој ради тим сарадника Математичког факултета Београдског универзитета, на челу са професором Душаном Витасом.

Постоји и друга упоредива теренска грађа добијена током етнолошких и дијалектолошких истраживања Срба из Мађарске у различитим институционалним оквирима. Одличан пример секундарне употребе теренске грађе представља објављивање транскрипата у студији Милесе Стефановић-Бановић у *Гласнику* Етнографског института САНУ из 2009. (у научном смислу студија је у овом часопису категоризована као „грађа”). Наиме, студија Милесе Стефановић- Бановић из Етнографског института САНУ, Београд о ускршњим обичајима Срба у Мађарској заснована је на интервјуима са једанаест саговорника, који су били снимљени давне 1993. године као грађа за ускршњи број *Српских народних новина* у Будимпешти. У облику новинског чланка објављени су само кратки делови интервјуа са два саговорника, који се наводе поименично, један је из Ловре и други из Сантова. Скоро сви саговорници су у време вођења интервјуа били старији од шездесет година. Све разговоре обавила је 1993. године Мирјана Миладиновић (тада Стефановић), која је у то време радила као новинар *Српских народних новина* у Будимпешти. Аудио-запис је у трајању од сат и четрдесет минута, а снимљене траке су у личном власништву ауторке. И овај прилог, као и скоро све друге студије које се заснивају на интервјуима на тему традицијске културе Срба у Мађарској, објављује имена саговорника. Овакав приступ откривању имена саговорника уобичајен је како за класичне етнографске тако и за дијалектолошке и класичне етнолингвистичке стидије. Међутим, етички проблеми заштите саговорника и маскирања њиховог идентитета настају применом антрополошке анализе, а у домену лингвистике применом социолингвистичке и антрополошко-лингвистичке анализе транскрипата. Овај проблем који се у пракси своди на различите нивое цензуре и рестрикције приступа поставља се у овом тренутку као акутан постојањем отворене или полутотворене базе података са аудио-грађом.

Аналитичка обрада грађе

Анализа и објављивање теренске грађе која је резултат тимских и (касније) појединачних теренских истраживања у Мађарској почиње 2003. године. Радови се публикују у будимпештанском часопису *Етнографија Срба у Мађарској*, у угледним публикацијама у иностранству и репрезентивним домаћим издањима.

Заједничку нит у почетној фази анализе усмене теренске грађе представља управо њена проблематизација и предлагање различитих модела за обраду. Предлагани модели следе, али истовремено и преиспитују, на терену коришћени етнолингвистички упитник Ане Плотникове из угла искуства конкретног рада са веома малим локалним заједницама које намећу и веома ограничен број саговорника. Тако је у домену „свадбе” из

животног циклуса показана фрагментарност добијених етнографских информација (прилог *Чипска свадба у казивању Јелене Николић, Илић 2003*). Како је замишљени примарни циљ теренског рада у Мађарској била израда једног етнолингвистичког речника, могућности његове израде преиспитиване су у обимној студији *Ка етнолингвистичком речнику чипских Срба – модели етнолингвистичког дискурса у етнодијалекатском тексту* (Илић 2005).

Примењена методологија теренског рада која је желела да документује комплетну језичку слику, а не само одговоре на питања предвиђена упитником, омогућила је стварање обимног корпуса усмених текстова. Свест о оваквом свеобухватном садржају грађе условила је и предлагање нових аналитичких могућности. У три специјализоване студије Марија Илић је указивала на могућности фолклористичке анализе и то на тему анегдота и дечијег фолклора у репертоару појединих саговорника. Прву студију објављује будимпештанска *Етнографија Срба у Мађарској: „Социјални простор у фолклорним анегдотама – наративи Саве Сокића из Медине”* (Илић 2006), а две студије објављене су у *Гласнику Етнографског института САНУ: „Фолклорни текст у процесу заборављања”* (Илић 2005), и *„Фолклорна анегдота: између мемората и фабулата – теренска истраживања Срба у Медини (Мађарска)”* (Илић 2007). Сва три рада полазе од узгред добијених, али фолклористички релевантних факата, са великом пажњом за контекст и конкретну ситуацију у којој је фолклор „изведен”.

Експлицитна критика примењене теренске методологије, може се читати између редова практично у свим радовима насталим на поменутој грађи, јер је аутореклексивност постала уобичајени истраживачки поступак. Анализи примењене теренске лингвистичке методологије посвећене су посебне студије – Сикимић 2004. и Илић 2010д.

После 2007. године, а захваљујући искуству стеченом и на другим теренима, пре свега Косова и Санцака, долази до окретања ка антрополошком углу гледања, са уверењем да постојећа грађа диктира анализу, без примене унапред постављених аналитичких клишеа. У ту сврху се у анализи и презентацији транскрипата примењују различити приступи разрађени у оквирима англосаксонске антрополошке лингвистике и дискурс анализе. Тема истраживања постају ставови о „другом” у прилогу на руском језику *„Когда „они” становятся „мы” а когда „они”?” Устный дискурс сербов из Венгрии* (Када „они” постају „ми”, а када „они”?” Усмени дискурс Срба у Мађарској, Илић 2008).

Наставак преиспитивања ставова о „Другом”, представља студија *„Oral History: From Autobiographical to „Collective” Narrative – Serb Oral Discourse on the Expulsion of Germans from Hungary”* („Усмена историја: од аутобиографског до „колективног” наратива – српски усмени дискурс о протеривању Немаца из Мађарске”), објављена на енглеском језику у зборнику радова посвећеном Габријели Шуберт (Илић 2008а). Марија Илић се бави усменом историјом у оквирима „класичног” етнолингвистичког интервјуа и сложеним поступком разграничавања аутобиографског и колективног наратива. После прегледа друштвено-историјске позадине протеривања Немаца из источноевропских земаља и посебно Мађарске, следи

студија случаја на примеру наратива о једној Немици и анализа два контекста у којима се Немци (*Швабе*) помињу спонтано. Показало се да се снимљени интервјуи могу одредити као етноцентрични тип дискурса (усмераван у том смислу од стране оба учесника у разговору: истраживача и саговорника) у коме су Немци представљени као „историјски (етнички) Други”, а које су, после протеривања, заменили Мађари. Примењена анализа је показала да *Швабе* ипак представљају конструктивни кључни идентитет у просторним и временским координатама Срба у Чипу. Како на терену нису постављана директна питања о протеривању Немаца, да би се задовољили теренски стандарди потребни за истраживање усмене историје потребна је и различита теренска стратегија, која би, евентуално, омогућила ре/конструкцију колективног наратива.

У наставку бављења колективним наративима истраживана је и концептуализација простора у раду „*Those were all Serbian villages by the Danube: The Concept of Space in Collective Narratives of the Serbs in Hungary*” („Све су то била српска села дуж Дунава: концепт простора у колективним наративима Срба у Мађарској”, Пић 2010). Нови радови Марије Илић, настали углавном на грађи из Чипа, антрополошки су усмерени, па их у том смислу и објављују специјализована антрополошка и етнографска научна периодика, а баве се проблемом међуетничких бракова (Илић 2010г), дијаспоричне свести (Илић 2010в) и носталгијом (Пић 2010д).

У новије време Марија Илић се успешно бави и социолингвистиком, у функцији бољег увида у проблеме српског као мањинског језика у Мађарској. Њену темељну студију „Динамика језичке и социјалне промене: о мањинским језицима у Мађарској с посебним освртом на српски језик” објавио је угледни београдски лингвистички часопис *Јужнословенски филолог* (Илић 2009). Ради увида у друштвени контекст српског као мањинског језика у Мађарској у овој студији дат је преглед правних прописа и социолингвистичких проучавања мањинских језика у контакту са српским (немачки, румунски, бугарски и хрватски језик), као и преглед досадашњих истраживања српског језика у Мађарској, како дијалектолошких тако и свих студија из којих се могу извући релевантни социолингвистички закључци (овом темом се у новије време бави и дијалектолог Софија Милорадовић, в. Милорадовић 2010). Теоријско полазиште представљају социолингвистички концепти „замене језика” и „језичке идеологије”. Посебно су значајни закључци у домену могућности језичког планирања и ревитализације језика: потребно је развијати осећај вредновања локалног идиома и разумевање за специфичности говора и језичке интерференције у двојезичним заједницама. У домену социолингвистике је и студија Илић 2010б *Метапрагматични дискурс Срба из Мађарске: ауторитет стандарда и контактни варијетет* која наставља са анализом у савременој лингвистичкој актуелних питања језичке идеологије.

Докторска теза Марије Илић *Усмени дискурс Срба из Чипа у Мађарској: између колективног и индивидуалног* (за сада још увек у рукопису) у теоријским оквирима антрополошке лингвистике анализира конструкције етничког идентитета припадника српске говорне заједнице из Чипа (Илић 2010а). Наслањајући се на резултате досадашњих истраживања у широко

схваћеној антрополошкој лингвистици, пошло се од тезе да дискурс, као посебна форма друштвене праксе, има централну улогу у конструкцији колективног идентитета. Радна хипотеза је била да постоји посебна група наратива клишетиране структуре, који представљају једно од основних језичких средстава у конструкцији колективног идентитета. Ове наративе Марија Илић назива „колективним наративима” (сличан концепт већ постоји у лингвистици под називом „наративи који дефинишу групу”, енгл. *group defining stories*). „Колективни наративи” су анализирани на основу модела наратива личног искуства, који је предложио и разрадио социолингвиста Вилијем Лабов. Марија Илић у овом раду реализује неколико циљева, међу којима су систематско испитивање улоге коју дискурс има у конструкцији колективног идентитета мале говорне заједнице, постављање новог теоријског концепта о „колективним наративима”, као и истраживање повезаности идеолошких репрезентација које циркулишу у јавном, друштвеном дискурсу са репрезентацијама у полуприватном дискурсу припадника говорне заједнице.

Теренска грађа је транскрибована у складу са савременим принципима транскрипције који се користе у дискурс анализи, односно, као и у другим својим новијим студијама Марија Илић користи широку, дословну (вербатим) транскрипцију, а определила се да транскрипте сегментира према смени говорних субјеката. У представљању примењене методологије теренског рада, критички се осврнула на улогу истраживача и конвенционалних етнолингвистичких идеолошких матрица. Преиспитују се и улога и утицај истраживача и идеолошких матрица истраживачког интервјуа на садржај и форму одговора саговорника.

Студија има два основна проблема и фокуса истраживања од којих се први односи на систематско и минуциозно истраживање језичких средстава, дискурзивних стратегија и идеолошких позиција које саговорници из Чипа користе у конструкцији свог етничког идентитета; а други на покушај да се укаже на тачке укрштања и међусобног утицаја јавних дискурса који се генеришу у мађарској друштвеној историји, праву и јавној сфери са дискурсима о етничком идентитету и замени језика код припадника говорне заједнице из Чипа. Осветљена је социолингвистичка ситуација најстаријих представника чипске говорне заједнице који пролазе процес замене језика и представљена је хетероглосичност њиховог дискурса идентитета; указано је на тачке пресецања и међусобног утицаја мађарске јавне сфере и јавног дискурса у историји, политици и друштву са заменом језика и дискурсом идентитета припадника чипске говорне заједнице; указано је како се бројна лингвистичка средства, као нпр. наративи личног искуства, деиктици, импликатуре, прекључивање кодова, управни говор, дискурзивне стратегије и др., користе у конструкцији етничког идентитета; афирмисани су и оригинални теоријски појмови, као што је поменути концепт „колективног наратива”. Примењена анализа дискурса етничког идентитета чипске говорне заједнице може се користити и као модел за анализу дискурса других говорних заједница.

Најважнији научни резултат обављених теренских истраживања Срба у Мађарској је свакако докторска дисертација Марије Илић, али и зна-

чајно теренско и, касније, аналитичко искуство. У питању је, пре свега еволуција теренске методе и њене анализе у распону од десет година: етички императив наметнут у раду са малобројним заједницама који је од истраживача захтевао да сними све што саговорник жели да каже, а не само грађу у домену првобитно упитником планиране „традицијске културе”. Следећи аналитички корак, корак ближи западном концепту антрополошке лингвистике, било је усвајање истраживачке аутореференцијалности, затим заштита приватног идентитета саговорника која је даље отворила питања цензуре и аутоцензуре објављеног научног текста. Неки од радова, настали на теренској грађи из Мађарске, уклопили су се у паралелна балканолошка интересовања и тероријски концепт „скривених мањина”, односно интерес за бугарску дијаспору (Сикимић 2007а, 2009) и неке румунофоне заједнице као што су Бањаши (Сикимић 2007).

Реституција истраживаној заједници

Завршетком послова на Дигиталном архиву Балканолошког института и његовој мултимедијалној бази података отвара се могућност за креирање сличних архива (које у некој форми поседују и различите културне институције Срба у Мађарској) који се могу међусобно повезивати. Такво свеобухватно архивирање би, на неки начин, омогућило и својеврсни повратак првобитно постављеном циљу теренског рада међу Србима у Мађарској: обједињавање података о „традицијској” (али и савременој) култури на неки други – различит од првобитно замишљеног, али свакако далеко приступачнији начин.

Снимљени и архивирани корпус разговора решава и нека од питања која Младена Прелић, антрополог с великим теренским искуством у Мађарској, отвара у једном новијем раду (Prelić 2009): очекивање припадника групе да истраживач утиче на њихов статус и да их представи у позитивном светлу. Истраживачка етика забрањује злоупотребу теренске грађе, а коначан објављен резултат истраживања ни на који начин не сме да угрожава или вређа истраживану заједницу. Истраживана заједница често перципира етнологију односно антропологију на конзервативан начин па може доћи до забуне и неразумевања и у комуникацији са образованим људима. Младена Прелић указује и на потребу давања стручне помоћи и ангажмана од стране истраживача, а архивирање неке „традицијске културе” и њених промена на језику саме заједнице (без обзира на његов тренутни социолингвистички статус) – један је од могућих путева научне реституције свакој истраживачкој заједници.

ЛИТЕРАТУРА

- Илић 2003 – Marija Ilić: Чипска свадба у казивању Јелене Николић, *Етнографија Срба у Мађарској* 4, Budapest: Magyar Néprajzi Társaság, 49–78.
- Ilić 2003 – Marija Ilić: Terenski rad u Mađarskoj, *Lingvističke aktuelnosti* 10, Beograd [http://www.asusilc.net/aktuelnosti\)?p=356](http://www.asusilc.net/aktuelnosti?p=356)
- Илић 2005 – Марија Илић: Ка етнолингвистичком речнику чипских Срба – модели етнолингвистичког дискурса у етнодијалекатском тексту, *Положај и идентитет српске мањине у југоисточној и централној Европи*. (В. Становчић, ур.), Београд: САНУ, 315–339.
- Илић 2005А – Марија Илић: Фолклорни текст у процесу заборављања, *Гласник Етнографског института САНУ LIII*, Београд: Етнографски институт САНУ, 321–335.
- Илић 2006 – Марија Илић: Социјални простор у фолклорним анегдотама – наративи Саве Сокића из Медине, *Етнографија Срба у Мађарској* 5, Будимпешта: Мађарско етнографско друштво, 77–100.
- Илић 2007 – Марија Илић: Фолклорна анегдота: између мемората и фабулата – теренска истраживања Срба у Медини (Мађарска), *Гласник Етнографског института САНУ* 55/1, Београд: Етнографски институт САНУ, 217–232.
- Илић 2008 – Марија Илић: Когда „они” становятся „мы” а когда „они”? Устный дискурс сербов из Венгрии. *Etnolingwistyka. Problemy języka i kultury* 20. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskie, 349–366. (Zbornik radova sa konferencije „Swój – obcy (inny) w językach i kulturach słowiańskich. Problem tożsamości grupowej w Europie” u Lublinie, oktobar 2006).
- Ilić 2008 – Marija Ilić: *Oral History: From Autobiographical to „Collective” Narrative – Serb Oral Discourse on the Expulsion of Germans from Hungary, Grenzüberschreitungen. Traditionen und Identitäten in Südosteuropa*. Festschrift für Gabriella Schubert (Dahmen, W., Himstedt-Vaid, P., Ressel, G. ur.), Wiesbaden: Harrasowitz Verlag, 189–203.
- Илић 2009 – Марија Илић: Динамика језичке и социјалне промене: о мањинским језицима у Мађарској с посебним освртом на српски језик, *Јужнословенски филолог* XLV, Београд, 331–357.
- Ilić 2010 – Marija Ilić: *Those were all Serbian villages by the Danube: The Concept of Space in Collective Narratives of the Serbs in Hungary, Habsburg vs. Ottoman Legacies in the Balkans. Language and Religion to the North and to the South of the Danube River* (Christian Voss, ed.), Verlag Otto Sagner: München, Berlin, 265–289.
- Илић 2010А – Марија Илић: *Усмени дискурс Срба из Чипа у Мађарској: између колективног и индивидуалног*, Београд: Филолошки факултет, 2010. (одбрањена докторска теза)
- Илић 2010Б – Марија Илић: Метапрагматички дискурс Срба из Мађарске: ауторитет стандарда и контактни варијетет, *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику LIII*, Нови Сад, 177–193.
- Илић 2010В – Марија Илић: Дијаспора и дијаспорична свест: анализа усменог дискурса Срба из Чипа у Мађарској, *Гласник Етнографског института САНУ LVIII/2*, Београд, 147–162.
- Илић 2010Г – Марија Илић: Наративи личног искуства и међуетнички бракови међу Србима у Мађарској, *Антропологија* 10/3, Beograd, 99–120.
- Ilić 2010D – Marija Ilić: Ideologija nostalgije u etnolingvističkom intervjuu, *Етнологишко-антрополошке свеске* 15/4, Београд, 65–75.

- Милорадовић 2010 – Софија Милорадовић: Глотофагија и процеси језичке интеграције: српска мањина у Мађарској и Румунији, *Зборник радова Филозофског факулета*. Посебно издање посвећено проф. др Милосаву Вукићевићу, Косовска Митровица, 277–283.
- Прелић 2008 – Младена Прелић: *(Н)и овде (н)и тамо: етнички идентитет Срба у Мађарској на крају XX века*, Посебна издања 64, Београд: Етнографски институт САНУ.
- Prelić 2009 – Mladena Prelić, Istraživanje etničkih manjina, lična iskustva i dileme, *Antropologija* 9, Beograd, 41–54.
- Sikimić 2003 – Biljana Sikimić: Terenska istraživanja u Medini, Mađarska, *Lingvističke aktuelnosti* 10, Beograd 2003, <http://www.asusilc.net/aktuelnosti?p=355>
- Сикимић 2004 – Биљана Сикимић: Актуелна теренска истраживања дијаспоре: Срби у Мађарској, *Теме* 2, Ниш, 847–858.
- Сикимић 2004А – Биљана Сикимић: Срби на Чепелској ади, етнолингвистички поглед, *Етнографија Срба у Мађарској* 4, Будимпешта 2003 (2004), 34–48.
- Сикимић 2007 – Биљана Сикимић: Две мањине: Срби и Бањаши у Мађарској, *Етнографија Срба у Мађарској* 5, Будимпешта 2006 [2007], 101–112.
- Сикимић 2007А – Биљана Сикимић: *Бугари као скривена мањина, Българските острови на Балканите*, Софија, 11–22.
- Sikimić 2009 – Biljana Sikimić: Being 'Hidden' within a Minority. The Adoption of Bulgarians into the Ethnic Group of Serbs in Hungary, (Hidden) Minorities. Language and Ethnic Identity between Central Europe and the Balkans (Ch. Prmitzer, K-J. Hermanik, E. Staudinger, eds), Lit Verlag GmbH & Co. KG, Wien, 189–200.
- Стефановић-Бановић 2009 – Милеса Стефановић-Бановић: Ускршњи обичаји – слике из сећања Срба у Мађарској. Грађа и коментари, *Гласник Етнографског института САНУ LVII/1*, 269–286.

Јелена Јовановић

Музиколошки институт САНУ, Београд

СРПСКА ЕТНОМУЗИКОЛОГИЈА И МУЗИЧКА ТРАДИЦИЈА СРБА У МАЂАРСКОЈ: СТАЊЕ И ПЕРСПЕКТИВЕ¹

Сажетак: Осим свеобухватних етномузиколошких истраживања вокалних, вокално-инструменталних и инструменталних мелодија Срба у Мађарској, која је спровео Тихомир Вујичић, систематска теренска испитивања српске музичке традиције на овом терену нису вршена. Од посебног је интереса чињеница о дуготрајном присуству Срба у овим крајевима. Неопходна су нова теренска истраживања, са циљем упознавања са данашњим стањем и уочавања могућих видова промене. Потребно је урадити библиографију радова који садрже макар и податке о музичкој традицији Срба у Мађарској, свеобухватан попис постојећих нотних и звучних записа, као и дигитализацију звучне грађе. Значајним сегментом рада може се сматрати подршка практичном приступу забележеној грађи и њеној ревитализацији на самом терену.

Кључне речи: Срби у Мађарској, етномузиколошка истраживања, Тихомир Вујичић, теренски рад, библиографија, ревитализација традиционалне музике.

О особинама музичке традиције Срба у Мађарској први је, у првој половини XX века, писао велики мађарски композитор и етномузиколог Бела Барток.² Он је своје закључке засновао делимично и на садржају сопствених теренских снимака са српском грађом из два села са простора Баната који данас припада Румунији.³ Српско музичко наслеђе је проучавао у склопу својих компаративних истраживања мађарске традиције и традиција суседних народа.⁴

¹ Овај рад је настао као део пројекта *Идентитети српске музике од локалних до глобалних оквира: традиције, промене, изазови* (177004), који финансира Министарство просвете и науке РС.

² О овом сегменту Бартоковог етномузиколошког рада видети: Benjamin Suchoff, Béla Bartók and Serbo-Croatian Folk Music, *The Musical Quarterly*, Vol. LVIII, No 4, G. Schirmer / New York / London, October, 1972; Драгослав Девић, Бела Барток и југословенска народна музика, *Нови звук* 6, Београд 1995, 17-36; Нице Фрациле, Трагом Беле Бартока III – записи Беле Бартока са банатских простора, *Зборник Матице српске за сценске уметности и музику* 16-17, Нови Сад 1995, 53-76.

³ Béla Bartók and Albert B. Lord, *Serbo-Croatian Folk Songs, Texts and Transcriptions of Seventy-Five Folk Songs From the Milman Parry Collection and a Morphology of Serbo-Croatian Folk Melodies*, Columbia University Press, New York 1951; Béla Bartók, *Yugoslav Folk Music*, Vol. 1-4, New York, State University of New York Press, 1978.

⁴ Јелена Јовановић, Маргиналије Миодрага Васиљевића о студији Беле Бартока „Морфологија српско-хрватских народних вокалних мелодија”, *Музикологија*, 6, Београд 2006, 365–393; Сања Радиновић, Бела Барток у развоју формалне аналитике српских вокалних облика, у: *Ис-*

Систематска истраживања српске музичке баштине у Мађарској спроведена су касније, и то од стране знаменитог етномузиколога, композитора и свестраног музичара Тихомира Вујичића (1929–1975),⁵ тако да највећи извор данашњих сазнања представљају његове две свеобухватне збирке народних мелодија, издате у Будимпешти 1957. и 1978. године.⁶ Наредни значајан резултат систематских истраживања, у којима је музика посматрана у контексту плесних структура, остварен је тек почетком XXI века, у делу етнокореолога Ласла Фелфелдија (László Felföldi).⁷

О мелодијама које припадају специфичним жанровима у оквиру српске музичке традиције у Мађарској, етномузиколошке радове објавила је Јелена (Глигоријевић) Јовановић,⁸ док је информативне осврте на Бартоков и Вујичићев приступ етномузиколошкој грађи дао Габор Ередич.⁹ Поред тога, није познато да се још неко професионално бавио, или да се данас бави, истраживањима овог дела српске музичке националне баштине.¹⁰

Наставак етномузиколошког рада на проучавању традиције Срба у Мађарској морао би бити заснован на састављању етномузиколошке библиографије до сада постојећих радова посвећених овој проблематици. Заједнички напори истраживача из различитих хуманистичких дисциплина дали би комплетну библиографију која би била најрелевантнија основа за даља (пре свега, основна) истраживања. За етномузикологе су од велике важности и прилози чије теме нису етномузиколошке, већ историјске, етнографске и друге, али у којима се могу наћи подаци о традиционалном певању или свирању. У том погледу, часопис *Етнографија Срба у Мађарској*

торија и мистерија музике, у част Роксанде Пејовић, Музиколошке студије – монографије, Свеска 2/2006, Факултет музичке уметности, Београд, 291-292.

⁵ Осврти колега и поштовалаца Тихомира Вујичића на његов живот и рад могу се видети у: „*Nem biccenteké igent a pusztulásnak*”, *Vujicsics Tihamér emlékére, összeállította Gratza Lajos, Balassi kiadó, Budapest, 2007.*

⁶ Поред две обимне збирке, *Naše pesme*, sastavio Tihomir Vujičić, Zeneműkiadó vállalat Budapest 1957. и *Muzičke tradicije Južnih Slovena u Mađarskoj*, Preduzeće za izdavanje udžbenika, Budimpešta 1978, Вујичић је објавио и поједине радове, бавећи се с подједнаком посвећеношћу традицијама различитих група Јужних Словена; нпр. О muzici bunjevačkih svatova, *Etnografija Južnih Slavena u Mađarskoj*, I, 1975, 145-148.

⁷ Поред најобимнијег дела, *Плесне традиције Срба у Поморишју*, издање Самоуправе Срба у Мађарској, Будимпешта 2003, Фелфелди је објавио и низ етнокореолошких радова који се одnose на народне плесове Срба у јужној Мађарској.

⁸ Ј. Глигоријевић, Певање сентандрејских ноћних стражара, *Српске народне новине*, нова серија, II, 52/53, Будимпешта 1992, 11; Ј. Јовановић, Неколико до сада необјављених српских песама годишњег циклуса из Мохача, у: *Друштвене науке о Србима у Мађарској*, Научни скупови САНУ, књ. CI, Одељење друштвених наука, књ. 22. Самоуправа Срба у Мађарској, Будимпешта, 2003, 135–144.

⁹ Г. Ередич, Музичка оставштина Тихомира Вујичића, *Етнографија Срба у Мађарској*, 2, Будимпешта 1999, 167-172; Исти, Сакупљачки рад Беле Бартока 1912. године међу банатским Србима, *Етнографија Срба у Мађарској*, 3, Будимпешта 2001, 9-14.

¹⁰ У овом контексту, биће од посебне важности и резултати компаративних истраживања српске и мађарске музичке традиције (в. радове Эрне Кираља (Király Ernő), нпр. *Zajedničke crte i uzajamne veze srpskohrvatske i mađarske narodne muzike*, Рад XIII конгреса СФЈ у Дојрану 1966. године, Скопје 1968, 443-459, као и радове Анико Бодор (Bodor Anikó), нпр. необјављени магистарски рад *Zajednički elementi u srpskom i mađarskom muzičkom folkloru*, Fakultet muzičke umetnosti u Beogradu, 1984, MR/1.

доноси значајне изворе. Реч је о радовима у којима налазимо само помене места и улоге песме и свирке у одређеном контексту (о божићним, ивањским и свадбеним обичајима),¹¹ или наведене текстове песама (о предбожићним, божићним и погребним обичајима),¹² или, додуше ретко, приложене ноте (играчких мелодија, или песама о Божићу, о лазарицама и додолама).¹³ За етномузикологе су од посебног интереса прилози са детаљнијим описима и коментарима одређених појава везаних за музичку традицију.¹⁴

Од посебног је значаја могућност коришћења снимљене звучне грађе – теренски снимци Тихомира Вујичића и других истраживача.¹⁵ Једна од активности новооснованог Српског института могао би бити пројекат дигитализације и каталогизације постојећих снимака, у чему би учешће могле узети институције у Мађарској и у Србији. Наредни корак могао би да буде публикавање тонских снимака, што би значајно допунило сазнања о српској баштини у Мађарској. У складу је са савременим издавачким стандардима да објављени нотни записи буду документовани снимцима на основу којих су начињени, и да ове две врсте података заједно чине незаобилазан део етномузиколошке документације.¹⁶ Издавачки подухват Удружења „Вујичић” – издавање компакт диска са снимцима Бартока из 1912. године¹⁷ изузетно је вредан. Уз већ стечено искуство, тим путем се може наставити, и радити на публикавању Вујичићевих снимака. Они би били дуго очекивани прозор у један звучни свет који ћемо, верујем, и данас препознати као свој.

Као што је већ речено, дуготрајна, предана и свеобухватна теренска истраживања Тихомира Вујичића у селима и у градовима Мађарске резултирала су двама збиркама. За науку изузетно вредно дело, уједно за сада и једино дело те врсте, јесте његова књига *Музичке традиције Јужних Словена у Мађарској*. Публикација обједињује пажљиво пробран материјал који је сакупио сам Вујичић, али и други мелографи који су уступили своје записе ради публикавања у заједничкој збирци.

¹¹ На пример: Марија Киш, Годишњи празници код Срба у Бати, *Етнографија Срба у Мађарској*, Будимпешта 1997, 13-23.

¹² На пример: Đuro Šarošac, *Groblja, pogrebni običaji i nadgrobni spomenici Hrvata, Srba i Slovenaca u Mađarskoj*, Krónika, Pécs 1996-2003, 109-131.

¹³ Марија Киш, Божићни обичаји код Срба у Помазу, *Етнографија Јужних Словена у Мађарској* I, Budimpešta 1975, 38; *Дешчанске свеске* 10, 11; Боривој Рус, „Одлазе нам лепи стари обичаји” – Лазарева субота – Лазарице – Врбица, *Етнографија Срба у Мађарској*, 3, Будимпешта 2001, 68-77; Ерне Елерјеши, Додола, *Етнографија Срба у Мађарској*, 5, Будимпешта 2006, 31-50.

¹⁴ Видети прилог Душана Дрљаче, Гусле, гуслари и гусларска друштва међу српским иселењацима у САД, *Етнографија Срба у Мађарској* 3, Будимпешта 2001, 90-97.

¹⁵ Неколико снимака певања и свирања из Сентандреје налази се у Архиву Музиколошког института САНУ. Реч је о магнетофонској траци под бројем 348. На њој се налазе снимци тамбурашког оркестра и групног певања уз оркестар; садржај чине игре (кола) и песме, углавном градске провенијенције.

¹⁶ На важност оваквог подухвата у једном од својих радова указује и Габор Ередич, иначе сарадник на издавању једног компакт диска са теренским снимцима традиције хрватске мањине у Мађарској.

¹⁷ Компакт диск *Serb Folk Music Collected by Béla Bartók – Early Wax Cylinder Recordings from the Banat Region 1912*, Vujicsics Association 2004.

Збирка обухвата вокалну, вокално-инструменталну и инструменталну традицију неколико група житеља Мађарске јужнословенског порекла. Грађа је класификована према одликама говора њених носилаца, на четири групе, четири, како их је Вујичић именовано, *варијетета*: словеначки (А), примурски кајкавски (В), чакавски (С) и штокавски (D). Збирци су придружена два опсежна уводна текста: један на српском, а други на мађарском језику, и доносе основне информације о публикованој грађи. Текст на српском даје коментаре о времену насељавања Јужних Словена на простор данашње Мађарске и образлаже карактеристике појединих *варијетета*. Текст на мађарском садржи сажету етномузиколошку студију, са подацима о жанровима и о елементима мелопоетске анализе (версификацији, тонским низовима, штимовима инструмената и другом). Ова студија, колико је познато, све до данас није објављена и на српском језику. У збирци се налазе и краћи текстови на српском: о градској музичкој традицији и о „песмама народа Југославије”.¹⁸

Посматрајући музичку традицију Срба у склопу *штокавског варијетета*, Вујичић је дао њену генералну карактеризацију, важећу и за сва будућа истраживања ове врсте – да она „представља практично огранак војвођанско-славонског стила”. Вујичић исправно запажа: „Многе се песме старијега кова по стилу и карактеру директно надовезују на одговарајуће примерке из Војводине и Славоније.” (Vujičić 1978: 8). Сагледавши особине музичке традиције Срба на широком простору, од Барање на западу, околне Будимпеште на северу и регионима Панчева, Вршца и Темишвара на истоку, Вујичић је практично први (српски) етномузиколог који експлицитно указује на присутност јединственог музичког идиома Срба на овом простору (Vujičić 1978: 15). Реч је о јединственом културном простору на којем панонски Срби, заједно са другим групама јужнословенског становништва, од времена интензивних досељавања с краја XVII века, али и раније, деле заједничке историјске и друштвене прилике. На том простору је, како бисмо данашњом терминологијом аргументовано могли рећи, формиран карактеристичан музички дијалекат Срба староседелаца ових крајева.

Нотни записи из ове изузетно богате Вујичићеве збирке, уз ауторове коментаре, пружају поуздано сведочанство о физиономији ове традиције у време њеног бележења. Данас, на жалост, изостаје увид у њено стање на терену у каснијем периоду, закључно са савременим добом. У том смислу, неопходна су нова теренска испитивања у истим местима која је Вујичић већ раније био посетио, како би се стекла слика о константама и променама у традицији, и о највиталнијим жанровима који су, хипотетички, одржани до данас. Идеално би било теренска истраживања организовати као интердисциплинарна. Интервјуи са казивачима различитих генерација могли би дати увид у хронологију промена у току друге половине XX и почетком XXI века. Од посебног значаја била би испитивања могућих утицаја на српску традицију, како од стране музичке културе већинског, мађарског становништва (нарочито с обзиром на Вујичићеву опаску да је управо *штокавски варијетет* претрпео сразмерно најмање мађарског

¹⁸ Tihomir Vujičić, *n. d.* 1978, 301-303, 339.

утицаја)¹⁹ тако и међусобних утицаја традиција појединих група Јужних Словена. Новија сазнања о музичком наслеђу Срба у Мађарској омогућила би његово компаративно сагледавање Срба у односу на традицију у суседним панонским областима. Најзад, Вујичић је у својој студији антиципирао још један аспект етномузиколошког рада у будућности, за који добру основу даје чињеница о релативно дуготрајном континуираном присуству Срба на овом терену: елементи српске и јужнословенске музичке традиције могу се успешно сагледати и у дијахронијској димензији.

Незаобилазни део ангажовања етномузиколога морао би бити архивски рад. Плодотворно би могло бити и трагање путем појединих објављених радова.²⁰

Овом приликом потребно је посветити дужну пажњу и другој, мање познатој Вујичићевој збирци, под насловом *Наше песме*, објављеној читавих 20 година пре *Музичких традиција Јужних Словена*. Ова збирка представља резултат научног рада, али и једне друге врсте прегалаштва, чији значај у свом раду истиче и Габор Ередич. Како Вујичић у Предговору збирке наглашава, њена намена је да, као једна врста песмарице, пружи солидну и достојну основу за практичан рад различитих фолклорних ансамбала и солиста, како би се продужило време опстанка традиционалних мелодија у живој извођачкој пракси. Мелодије је сам Вујичић тако приредио да се могу лако применити у извођачким програмима. Аутор се у овој збирци исказао и као инвентиван аранжер појединих народних мелодија. Чињеница да су оне нашле своје место и у касније издатој збирци показује колики је значај сам Вујичић придавао могућностима практичне примене његових транскрипција, то јест, важности да се помогне очување традиционалних мелодија на терену на којем су настале и на којем им прети нестанак. Идеално би било када би се то могло спровести у оквиру свесне и планиране *стратегије традиционализације* о којој пише Младена Прелић, као о „употреби одређених сегмената традицијске културе у циљу очувања своје културе и идентитета”.²¹

С обзиром на све претходно речено, сматрам да би се етномузиколошки рад везан за традицију Срба у Мађарској могао одвијати у оквиру следећих активности:

1. Рад на попису научних и стручних текстова посвећених музичкој традицији Срба у Мађарској, али и свих радова из сродних научних дисциплина у којима има података који су од интереса за етномузикологе.
2. Рад на попису свих постојећих нотних и звучних записа.
3. Рад на преводу на српски језик и објављивању Вујичићеве уводне студије за збирку *Музичке традиције Јужних Словена у Мађарској* (Будимпешта, 1978).

¹⁹ Tihomir Vujičić, *n. d.* 1978, 11.

²⁰ На пример: Јожеф Хала, Јанош Јанко и етнографија помашких Срба, *Етнографија Срба у Мађарској*, 3, Будимпешта 2001, 16-27.

²¹ Младена Прелић, Идентитет и култура националне мањине и народна традиција: неке дилеме на примеру Срба у Мађарској, *Етнографија Срба у Мађарској* 5, Будимпешта 2006, 63-76.

4. Етномузиколошки теренски рад у насељима у којима је још могуће забележити грађу. Формирање тема о појединим аспектима проблематике музичке традиције Срба на овом терену.

5. Рад на дигитализацији, каталогизацији и објављивању Вујичићеве звучне грађе. Издања треба да буду пропраћена двојезичним или тројезичним стручним коментарима.

6. Следити пут који је сам Тихомир Вујичић зацртао – омогућити услове у којима би, кроз живу извођачку праксу, традиционалне мелодије Срба у Мађарској наставиле свој живот и у данашњим условима. То се може остварити радом образовних и културних институција, уз едукацију коју би могли пружити и етномузиколози са практичним, извођачким искуством.

БИБЛИОГРАФИЈА

Bartók, Béla and LORD, Albert B.

Serbo-Croatian Folk Songs, Texts and Transcriptions of Seventy-Five Folk Songs From the Milman Parry Collection and a Morphology of Serbo-Croatian Folk Melodies, Columbia University Press, New York.

Bartók, Béla

1978. *Yugoslav Folk Music*, Vol. 1-4, New York, State University of New York Press.

Bodor, Anikó

Zajednički elementi u srpskom i mađarskom muzičkom folkloru, poslediplomski rad, Fakultet muzičke umetnosti u Beogradu, MR/1.

Vujčić, Tihomir

1957. *Naše pesme*, Zeneműkiadó vállalat Budapest.

1975. О музички бунјевачких сватова, *Etnografija Južnih Slavena u Mađarskoj*, I, 1975, 145-148.

1978. *Muzičke tradicije Južnih Slovena u Mađarskoj*, Preduzeće za izdavanje udžbenika, Budimpešta.

Gratz Lajos (yp.)

„*Nem biccentek igent a pusztulásnak*”, *Vujicsics Tihamér emlékére*, összeállította, Balassi kiadó, Budapest.

Девих, Драгослав

1995. Бела Барток и југословенска народна музика, *Нови звук* 6, Београд, 17-36.

Дрљача, Душан

2001. Гусле, гуслари и гусларска друштва међу српским исељеницима у САД, *Етнографија Срба у Мађарској* 3, Будимпешта, 90-97.

Еперјеши, Ерне

2006. Додола, *Етнографија Срба у Мађарској*, 5, Будимпешта, 31-50.

Ередич, Габор

1999. Музичка оставштина Тихомира Вујичића, *Етнографија Срба у Мађарској*, 2, Будимпешта, 167-172.

2001. Сакупљачки рад Беле Бартока 1912. године међу банатским Србима, *Етнографија Срба у Мађарској*, 3, Будимпешта, 9-14.

Јовановић (Глигоријевић), Јелена

1992. Певање сентандрејских ноћних стражара, *Српске народне новине*, нова серија, II, 52/53, Будимпешта, 11.

2003. Неколико до сада необјављених српских песама годишњег циклуса из Мохача, у: *Друштвене науке о Србима у Мађарској*, Научни скупови САНУ, књ. С1, Одељење друштвених наука, књ. 22. Самоуправа Срба у Мађарској, Будимпешта, 135–144.
2006. Маргиналије Миодрага Васиљевића о студији Беле Бартока „Морфологија српско-хрватских народних вокалних мелодија”, *Музикологија*, 6, Београд, 365–393.
- Király, Ernő
Zajedničke crte i uzajamne veze srpskohrvatske i mađarske narodne muzike, Рад XIII-ог конгреса СФЈ у Дојрану 1966. године, Скопје, 443-459.
- Киш, Марија
1975. Божићни обичаји код Срба у Помазу, *Etnografija Južnih Slavena u Mađarskoj I*, Будимпешта 38
1997. Годишњи празници код Срба у Бати, *Етнографија Срба у Мађарској I*, Будимпешта, 13-23.
- Прелић, Младена
Идентитет и култура националне мањине и народна традиција: неке дилеме на примеру Срба у Мађарској, *Етнографија Срба у Мађарској 5*, Будимпешта, 63-76.
- Радиновић, Сања
Бела Барток у развоју формалне аналитике српских вокалних облика, у: *Историја и мистерија музике*, у част Роксанде Пејовић, Музиколошке студије – монографије, Свеска 2, Факултет музичке уметности, Београд, 291-292.
- Рус, Боривој
2001. Одлазе нам лепа стари обичаји – Лазарева субота – Лазарице – Врбица, *Етнографија Срба у Мађарској*, 3, Будимпешта, 68-77.
Serb Folk Music Collected by Béla Bartók – Early Wax Cylinder Recordings from the Banat Region 1912, Vujicsics Association 2004.
- Suchoff, Benjamin
1972. Béla Bartók and Serbo-Croatian Folk Music, *The Musical Quarterly*, Vol. LVIII, No 4, G. Schirmer / New York (London).
- Фелфелди, Ласло
2003. *Плесне традиције Срба у Поморшју*, издање Самоуправе Срба у Мађарској, Будимпешта.
- Фрациле, Нице
Трагом Беле Бартока III – записи Беле Бартока са банатских простора, *Зборник Матице српске за сценске уметности и музику 16-17*, Нови Сад, 53-76.
- Хала, Јожеф
2001. Јанош Јанко и етнографија помашких Срба, *Етнографија Срба у Мађарској 3*, Будимпешта 16-27.
- Šarošac, Đuro
1996–2003. *Groblja, pogrebni običaji i nadgrobni spomenici Hrvata, Srba i Slovenaca u Mađarskoj*, Krónika, Pécs, 109-131.

Тамбураши Васа Станкић и Никица Башић из Сентандреје, око 1940. године
(из архива пројекта *Слика и памћење*, Рег. бр.: 20130705SAN01016)

Коста Вуковић

Музеј Српске православне епархије будимске, Сентандреја

ОСНОВНИ ПРИСТУП И ЦИЉЕВИ ПРОЈЕКТА
 „СЛИКА И ПАМЋЕЊЕ – ПРОГРАМ ЕВИДЕНТИРАЊА,
 ДИГИТАЛИЗАЦИЈЕ И ОБРАДЕ СТАРИХ И АРХИВСКИХ
 ФОТОГРАФИЈА О СРБИМА У МАЂАРСКОЈ”

(саопштење)

Сажетак: Основни циљ пројекта је сакупљање, дигитализација, обрада и презентација старих и архивских фотографија о Србима у Мађарској. Пројекат је замишљен на тај начин да се уз процес сакупљања и дигитализације фотографија истовремено одвија и процес снимања и архивирања разних података из живота Срба у Мађарској у XIX и XX веку. Користећи методу сакупљања и дигитализације старих фотографија са истовременим снимањем тзв. „усмене историје” могуће је сачувати повезане податке али у исти мах и сабрати документациони фонд широког тематског спектра.

Кључне речи: дигитализација, фотографије, документациони фонд, Срби, Мађарска, друга половина XIX века, XX век

Један фотографски снимак, стицајем разних фактора, истовремено може да послужи као извор више значајних и тематски разгранатих информација из области материјалног и нематеријалног, културног и опште историјског наслеђа одређене, шире или уже, друштвене заједнице. Сваки фотографски запис рађен је са намером да подсећа и да нас суочава са једним сегментом стварности. Међутим, фотографски снимци редовно садрже и више информација него што је аутор или наручилац фотографије првобитно био планирао, а са друге стране, како време одмиче, зависно од различитих животних и историјских прилика, виђење и тумачење фотописа може да се мења и да поприма одређене наслаге историје. Под извесним условима стари фотографски запис може да добије значајно место и у формирању одређеног сегмента колективне меморије једне друштвене или националне заједнице. Старе и архивске фотографије представљају важан, а често и примарни извор за проучавање различитих области друштвених и посебно историјских наука и чине један особени сегмент опште и националне културне баштине.

Старе фотографије су вишеструко угрожене. С једне стране, постоји опасност за постепено физичко пропадање или нестајање, а са друге стране, суочавамо се са чињеницом да се постепено препуштају забораву основне информације које се везују за фотографију или које тумаче сам фото-

графски снимак. Чак и у случају породичних архива постоји изразита опасност да се поједини подаци заувек изгубе и да се одређене информације за будућа поколења преносе селективно и непотпуно. Документарна вредност фотографије у великој мери зависи од тога да ли су сачуване и на одговарајући начин архивирани релевантне информације у вези са тим фотографским записом.

Богато материјално и нематеријално културно наслеђе Срба у Мађарској проучавано је на основу различитих истраживачких предиспозиција, међутим, треба истаћи да старе и архивске фотографије о Србима у Мађарској до сада нису биле предмет систематског истраживања или музејског трезорирања. Фотографије су често коришћене као илустративни и помоћни материјал приликом разних студија и у многим публикацијама, али одговарајуће снимање и архивирање тих фотографија, уз истовремено снимање свих приступачних и релевантних података, није рађено. Фотографије су често послужиле и као „помоћно средство” приликом етнографских истраживања, бележења животних прича, односно снимања тзв. „усмене историје” у вези са Србима у Мађарској.

Полазећи од значаја и угрожености старих фотографија и од потребе да се приступи систематском сакупљању и дигитализацији, дефинисан је пројекат под називом „Слика и памћење – програм евидентирања, дигитализације и обраде старих и архивских фотографија о Србима у Мађарској”, који треба да се реализује у сарадњи Музеја Српске православне епархије будимске у Сентандреји и Српског института у Будимпешти. Као што произилази из наслова, у окосници пројекта налази се евидентирање и дигитализација старих и архивских фотографија, међутим, пројекат је замишљен на тај начин да се уз процес сакупљања и дигитализације, по могућности, истовремено одвија и архивирање разних, пре свега усмено добијених, података у вези са животом и историјом Срба у Мађарској. Начин снимања и уношења података у документарну базу зависиће у великој мери од казивача, од његове обавештености, знања, меморије и спремности да изнесе своја сећања на разне догађаје, обичаје, друштвене или породичне прилике. Подаци ће бити унети највећим делом на основу усмених саопштења и забележених података, директно на картон фотографије, односно, без снимања аудио записа. Међутим, у случају да је фотографија евидентирана и скенирана уз истовремено снимање класичног интервјуа и снимања тзв. „усмене историје”, аудио запис треба да постане интегрални део тако настале документационе базе.

Повезујући методу сакупљања и дигитализације старих фотографија са истовременим снимањем тзв. „усмене историје” могуће је сачувати повезане податке али у исти мах и сабрати документациони фонд широког тематског спектра. Наиме, у току реализације пројекта документациони фонд настаје у интеракцији три основна фактора, а то су: интервјуисана особа као усмени извор, фотографија као визуелни извор и истраживач који на основу утврђених критеријума анимира један посебан комуникативни систем између фото-записа и интервјуисане особе. Према томе, пројекат подразумева не само просту дигитализацију и декодирање само основних података са фотографије као историјског извора, већ и могућност

да фотографија истовремено постане и илустрација одређеног сегмента „усмене историје”.

У процесу сакупљања и евидентирања фото-записа, треба извршити селекцију фотографских снимака који су затечени у личним и породичним архивама или су из тих архива понуђени, односно треба изабрати оне фотографије које поседују изразиту документарну вредност у односу на историју и културу српске заједнице у Мађарској. (Постоји могућност да понуђена фотографија сама по себи није повезана са прошлошћу Срба у Мађарској, међутим, ако је она важна у контексту самог казивача, на пример важна за његов животни пут, или је повезана са темом самог интервјуа, у том случају фотографију треба уврстити у корпус.) Најстарије фотографије, које су рађене још у XIX веку, од посебног су значаја за овај пројекат. Те фотографије биће у великој мери уврштене у основну базу пројекта. Међутим, у случају фото-записа новијег датума, насталих све ближе другој половини XX века, треба ће се извршити већа селекција међу понуђеним фотографијама, односно, изабрати само оне фотографије које најбоље илуструју или тумаче одређени догађај, објекат или приказују неку личност. (У случају фото-записа из друге половине XX века не треба изабрати превише фотографија о истој особи или о истом догађају, треба скенирати оне фотографије које су најбоље успеле и које на најпотпунији начин документују догађај или фотографисане особе.)

У случају фоторафија из XIX и са почетка XX века, биће потребан посебан напор. Наиме, до одређених података код тих фотографија могуће је доћи само у том случају ако је интервјуисана особа добила или преузела основне податке од претходне генерације или од својих најближих сродника. Записи на полеђини тих најстаријих фотографија често су и најпоузданији и највреднији подаци, због чега ће требати да се обрати посебна пажња на обраду и на проучавање тих записа. Пројекат подразумева обавезно скенирање и полеђине фотографије уколико она садржи неки запис или другу информацију, као и препис тих записа у описни део картона фотографије. Код најстаријих фотографија биће потребно проучити и одговарајућу архивску грађу, пре свега матичне књиге, а по могућности и сачувану породичну архиву, да би на тај начин дошли до нових података, преконтролисали несигурне информације добијене од казивача, или, на пример, извршили тачније датирање фото-записа. Наравно у описној рубрици картона фотографије биће посебно назначено који су подаци добијени од казивача усменим путем, а који су подаци добијени путем архивских истраживања и који су архивски извори тачно коришћени.

Полазећи од основне праксе музејског инвентарисања, скенирана фотографија као и аудио снимак (уколико је рађен) архивирају се на основу посебно успостављеног система и уз помоћ софтвера за архивирање и претраживање података који је рађен специјално за потребе овог пројекта. Интегрални елементи тог софтвера су фондови који се креирају приликом сакупљања посебних целина, снимања интервјуа или уношењем одређених збирки фотографија, док су унутар фонда груписани картони самих дигитализованих фотографија. Картон фотографије садржи следеће рубрике: регистрациони број, назив фотографије, година и место настанка

фотографског снимка, аутор фотографије, димензије и материјал фотографије, извор података, датум и место уноса, – а осим тих одредница, овде су и рубрике које олакшавају манипулацију и претрагу унутар базе података, као што су: основна тема, кључне речи, дупликат, варијанта. У рубрику „кључне речи” могуће је унети и ознаке (звезде) које упућују на значај фото-записа у односу на сабрану грађу у целини, као што је могуће унети и речи које указују на одређену појаву из области нематеријалног културног наслеђа Срба у Мађарској. Посебно је важна и рубрика помоћу које можемо на самој фотографији издвојити или назначити одређени детаљ, особу или предмет, као што је посебно важно и поље за уношење додатних података. Врста и опсег унетог текста у тој рубрици за додатне описе зависиће, пре свега, од обима добијених информација и од потребе да се унесу додатни архивски, библиографски или други подаци. (Предвиђено је да се у ову рубрику, која има неограничену површину, унесе и резиме аудио снимка, а по потреби и интегрални препис аудио записа.) На картону дигитализоване фотографије постоји и линк који отвара версо страну фотографије ако је она снимљена, као и линк помоћу којег можемо отворити аудио запис у случају да је снимљен у том фонду. Са картона фотографије могуће је отворити и линк, односно, посебну рубрику у којој се налазе основни подаци фонда. У описном делу те рубрике треба назначити главне карактеристике и евентуалне специфичности фонда, унети додатне информације о казивачу, као и, на пример, навести да ли је било још значајних фото записа који нису унети у фонд. У рубрику треба унети податке који се односе на све фотографије унутар фонда као и оне податке који ће олакшати посао будућим истраживачима и корисницима грађе која је сабрана у склопу пројекта „Слика и памћење”.

Пројекат „Слика и памћење” конципиран је у складу са „Картом о заштити дигиталног наслеђа” коју је издао УНЕСКО 2003. године. У складу са тим принципима у каснијој фази пројекта биће потребно сачинити и план за презентацију сабране грађе. Постоје разни видови и могућности за презентацију, од разних тематских издања у дигиталној и у штампаној форми (на пример монографије појединих насеља или монографије тематског карактера) до презентације целог пројекта путем интернета на посебном сајту.

Сакупљање, дигитализација и обрада старих фотографија о Србима у Мађарској треба да се одвија уз помоћ локалних сарадника и уз подршку целе заједнице. Намера овог кратког описа била је да скрене пажњу на полазне идеје и на основне циљеве пројекта. На самом почетку нашег рада, у склопу припреме и разраде пројекта, специјално за наше потребе, израђен је и софтвер, чији је аутор Александар Козић из Будимпеште, родом из Медине, коме и овом приликом изражавамо дужну захвалност.

Золтан Бада

Српски институт, Будимпешта

БИБЛИОГРАФИЈА ЕТНОГРАФИЈЕ СРБА У МАЂАРСКОЈ Смернице за остваривање једног научног пројекта

Сажетак: Аутор овог елабората, библиотекар с вокацијом библиографа, описује све оне методолошке кораке, путем којих Српски институт у Будимпешти жели да оствари један несвакидашњи пројекат. Будућа библиографија би требало да представља свеобухватно издање са грађом из области етнографских истраживања и разних описа народног живота и обичаја Срба у Мађарској од самих почетака развоја етнологије, етнографије и фолклора (од средине XVIII века) – па до наших дана.

Кључне речи: етнографска истраживања, стручна литература, библиографија, Срби, Мађарска

1. Циљ пројекта

Према оценама стручњака етнологска, етнографска и фолклорна баштина Срба у Мађарској је веома богата. О томе сведоче многи писани радови, чији су аутори већ од средине XVIII века будно пратили и описивали моменте из живота и обичаја српског народа, вредних шире пажње. Још пре званичног оснивања Етнографског друштва Угарске (односно Мађарске, 1889) и покретања његовог званичног гласила *Ethnographia* (1890), први значајнији написи били су обелодањени у дневним и недељним новинама – махом на мађарском и немачком језику, те повремено и у штампанима Срба у Угарској. После више деценија, у задњем кварталу XX века радови с тематиком народних обичаја, материјалног и духовног блага Срба били су објављени у две веома значајне серије зборника радова (*Етнографија Јужних Словена у Мађарској; Етнографија Срба у Мађарској*), те у другим актуелним тематским издањима. Може се рећи, стручна литература је већ сада веома обимна, али с обзиром на то да тренутно нема ниједне систематизоване и свеобухватне библиографије свих досадашњих научних радова (на оба језика и писма), логично се намеће следеће питање: како даље?

Српски институт у Будимпешти је елаборирао следеће методолошке кораке:

– континуирано пратити сву доступну стручну литературу и сакупљати податке о примарним изворима, научним синтезама и о свим другим релевантним издањима из области етнологије, етнографије, фолклора, социјалне антропологије, етномузикологије, дијалектологије и свих осталих научних дисциплина које се баве истраживањем целокупне културне баштине и етничког идентитета Срба у Мађарској;

- забележити, класификовати, темељно анализирати и обрадити све информације у једну електронску базу података;
- путем краћих саопштења периодично упознавати научну јавност о напредовању истраживачког рада, те објавити мање тематске јединице библиографских ставки;
- коначно, уредити и објавити једну свеобухватну библиографију, која ће у себи садржати смишљено уграђене, незаобилазно и неизоставно важне ставке из корпуса раније издатих ретроспективних, текућих и кумулативних библиографија.

Све у свему, циљ овог научног пројекта је да се уз помоћ раније објављених научних дела сагледају сви досадашњи истраживачки резултати (укључујући и граничне и сродне научне области), да би се могле идентификовати све оне празнине, које постоје у досадашњим сазнањима и још представљају тзв. беле мрље. Оне ће бити путокази, на шта треба ставити главни нагласак приликом организовања будућих научно-истраживачких подухвата.

2. Периодизација истраживања

Да би дошли до што потпуније и целовитије збирке већ каталогизираних радова, неминовно је одредити хронологију разних периода етнологије Срба у Мађарској. Главне временске етапе (епохе) би биле следеће:

- од средине XVIII века до 1918. године;
- од 1919. до 1972. године;
- од 1973. до 2010. године.

Прва епоха је још тзв. ембрионални период етнологије и етнографије. То је оно време, када су први написи били објављени искључиво у дневној и недељној штампи, те у малобројној научној периодици (види: ПРИЛОГ бр. 1). Након оснивања Етнографског друштва Угарске (Мађарске) 1889. године и почетком рада њених народносних секција, почиње други период, у којем етнографско истраживање поприма институционални облик. Споменућемо, да је председник Српске секције био Федор Николић, док су задатке референата обављали Оскар Ашбот (Asbóth Oszkár), Антоније Хаџић (Hadzsics Antal) и Стеван Поповић (Popovics István).

Ако бацимо поглед на другу и трећу епоху, јасно се види да су њихови временски оквири увелико били условљени периодизацијом од стране историјске науке. У јесен 1918. године завршава се Први светски рат и долази до распада хиљадугодишње сентиштванске Краљевине Угарске. То је уједно био и крај рада народносних секција унутар Етнографског друштва. У следећим деценијама историје XX века следиће такви догађаји, који ће имати велики утицај не само на судбину народа и мањина Мађарске, већ и на судбину људи ширег централно-источно-европског региона. Но, чак и у најтежим временима у историји Мађарске увек је било етнографских истраживања и ново презентованих научних достигнућа.

Тек у задњем, трећем периоду доћи ће један нови и нагли успон на плану систематских етнографских истраживања народности у Мађарској. Предуслов за то било је оснивање Народносне стручне комисије Етнографског друштва 1972. године, а годину дана касније и Народносног стручног одељења. Потом, од 1975. године следи једна серија од седам научних скупова у Бекешчаби (одржаваних у петогодишњим интервалима), а почињу излазити из штампе две веома значајне едиције стручне периодике: *Етнографија Јужних Словена у Мађарској* (1975–1993, 10 томова) и *Етнографија Срба у Мађарској* (1997–2006, 5 томова) (види: ПРИЛОГ бр. 2).

3. Неке основне карактеристике научних дела о етнологији, етнографији и фолклору Срба у Мађарској

Треба истакнути, да рана етнографска запажања нису била довољно систематска. Углавном, нагласак је стављен на народне умотворине, фолклор, док је релативно мање пажње било посвећено материјалној култури, народним веровањима и социологији. Било је уочљиво да недостају дела, која би сумирале сва дотадашња истраживања, а биле би потребне и научне синтезе о етнографији Срба како у појединим насељима, тако и на државном нивоу Мађарске.¹ Захваљујући сарадњи између Етнографског института САНУ и сродне институције при Мађарској академији наука, од 1990. године покренуто је више научних пројеката. Један део тих студија био је објављен у 4. и 5. броју периодичног издања *Етнографије Срба у Мађарској*.² У досада издатих пет бројева ове едиције био је презентирани укупно 61 рад и 8 приказа.³ Већина радова се односила на календарске и верске обичаје (Божић, Ускрс, Духови и славе), затим на обреде и ритуале везане за Видовдан, Ивањданске ватре, плетење ивањданског венца и ивањданске обичаје, до доле, потом следи богата збирка народних веровања међу Србима, и коначно, ту су и они радови који обрађују језичке дијалекте и етнички идентитет српских заједница у појединим насељима.⁴ Ово кратко сумирање уједно је и нека врста путоказа и благе сугестије стручњацима, да утврде и одреде које научне области треба још истраживати.

4. Оперативни послови приликом градње будуће библиографије

Полазиште истраживачког рада ће чинити научна остварења тзв. основне литературе, те дела која се налазе у фуснотама (белешкама) и у пропратној стручној литератури. Постоји један принципијелни договор с библиотекарком Етнографског Института САНУ, госпођом Биљаном Ву-

¹ РУС, Борислав: *Етнографија Срба у Мађарској*. 30 година. In: РУС, Борислав (уредник): *Етнографије Срба у Мађарској 5. : Етнологишке студије из живота Срба у Мађарској = Magyarországi szerbek néprajza 5. : Néprajzi tanulmányok a magyarországi szerbek hagyományos kultúrájából*. Будимпешта: Мађарско етнографско друштво у Будимпешти [et al.], 2006., стр. 22.

² Исто, стр. 22, 23.

³ У међувремену, 2011. године изашао је из штампе и 6. број *Етнографије Срба у Мађарској*. (Напомена аутора)

⁴ Види дело у белешци бр. 1, стр. 23.

ковић-Миленковић да сва грађа на српском језику, која је уврштена у оквиру 1-ог, 2-ог и 3-ег хронолошког периода – без обзира да ли је настала из пера аутора из Мађарске или аутора из матичне државе Србије – буде у домену партнерске институције у Београду (види: ПРИЛОГ бр. 1 и 2). С друге стране, аутор овог кратког елабората и Српски институт у Будимпешти водиће бригу о грађи мађарске језичке провенијенције за сва три хронолошка раздобља (види: ПРИЛОГ бр. 1 и 3).

Класификација материјала – како би народ рекао – „доћи ће сама по себи” у току рада. Већ се сада предвиђа једна диференцијација по типовима докумената грађе, по литерарним врстама (жанровима) и по садржају написа. Раније настале библиографије, монографска дела, зборници предавања са научних скупова, студије и мања тематска дела у разним периодичним издањима, те аналитичка обрада свих ових споменутих написа чиниће посебне одељке у оквиру садржаја будуће библиографије. Класификацију и разврставање на основу садржаја, односно теме свих прикупљених радова диктираће нам методологије свих оних научних дисциплина које су се током времена диференцирале из оквира етнологије, етнографије и фолклора, али заједно чине тзв. *main stream* истраживања данашњице. Предвиђено је и то да свака библиографска јединица добије једну краћу анотацију, која ће садржати превод наслова (са мађарског на српски и са српског на мађарски језик, односно са неког страног језика на мађарски и српски), потом један краћи опис садржаја, и на крају тзв. *сигла*, тј. скраћеница официјелних назива оних библиотека и стручних установа, у којима се чува одређена научна грађа (види: ПРИЛОГ бр. 4).

Планирано је да свака хронолошка етапа чини једну целину за један том сакупљене грађе, и да томови будуће библиографије буду објављени како у традиционалној штампаној форми, тако и у дигитализованом облику – прво на сајту Српског института, а потом на CD-ROM-у. С обзиром на то да ће материјали бити презентовани и у електронској верзији на сајту Српског института у Будимпешти (прецизније речено: у бази података), етапне збирке сакупљених материјала моћи ће се континуирано допуњавати и исправљати. Израда библиографије би трајала неколико година. Свака календарска година би имала своје записане оперативне планове, разрађену логистику и временске рокове за реализацију.

На крају, ако узмемо у обзир методолошке поступке савремене библиотекарске струке, будуће издање ће бити:

1. по садржини грађе: специјална библиографија
2. по обухвату грађе: селективна библиографија
3. по врсти обухваћених публикација: библиографија типа некњижевне грађе (посебно)
4. по облику: самостална и секундарна библиографија
5. по врсти извора: примарна и секундарна библиографија
6. по хронолошком критеријуму: текућа, ретроспективна и перспективна библиографија

7. по географско-језичкој припадности: завичајна, регионална и међународна библиографија

8. по предмету обраде, као и по начину распореда библиографских јединица: стручна библиографија

9. по карактеру описа: регистрациона – индикативна библиографија.⁵

ПРИЛОГ бр. 1

Дневне и недељне новине из XIX века, у којима су објављене прве етнографске публикације

А) Новине на мађарском језику

(већином из Будима и Пеште, а од 1873. године из уједињене Будимпеште):

A Családi Kör,
Az Ország Tükre,
Delejtű (Temesvár (Темишвар),
Fővárosi Lapok,
Hazánk,
Hazánk s a Külföld,
Hölgyfutár,
Igazmondó,
Koszorú,
Magyar Gazdasszonyok Hetilapja,
Magyar Sajtó,
Magyarország és a Nagyvilág,
Magyarország Képekben,
Nővilág,
Pesti Napló,
Szépirodalmi Figyelő,
Szépirodalmi Közlöny,
Vasárnapi Újság,
Tudományos gyűjtemény

Б) Новине на српском језику

Браник (Нови Сад),
Даница (Нови Сад),
Летопис Матице српске (Пешта, од 1864: Нови Сад),
Застава (Нови Сад),
Српски Дневник (Нови Сад)
 ... и многа друга периодична издања.

⁵ ВРАНЕШ, Александра: *Основи библиографије*. Београд : Народна библиотека Србије, 2001, 20-23. стр.

Од периодике потоњих времена предмет истраживања биће следећи стручни часописи:

- Acta Ethnographica* (Budapest / Будимпешта)
Artes Populares (Budapest / Будимпешта)
Budapesti Szemle (Budapest / Будимпешта)
Documentatio Ethnographica (Budapest / Будимпешта)
Dissertationes Ethnographiae (Budapest / Будимпешта)
Ethnographia, Ethnographia-Népelet, Népelet (Budapest / Будимпешта)
Folia Ethnographica (Budapest / Будимпешта)
Index Ethnographicus (Budapest / Будимпешта)
Magyar Tudományos Akadémia Értesítője (Budapest / Будимпешта)
Néprajzi Dokumentáció (Budapest / Будимпешта)
Néprajzi Értesítő : A Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályának Értesítője (Budapest / Будимпешта)
Néprajzi Hírek : A Magyar Néprajzi Társaság tájékoztatója (Budapest / Будимпешта)
Néprajzi Közlemények (Budapest / Будимпешта)
Népi Kultúra – Népi Társadalom (Budapest / Будимпешта)
Néprajz és Nyelvtudomány : Acta Universitatis Szegediensis, Sectio Ethnographica et Linguistica (Szeged / Сегедин)
 ... и остала релевантна научна периодична издања.

ПРИЛОГ бр. 2

Стручна периодика из области етнологије, етнографије и фолклора Јужних Словена, односно Срба у Мађарској

A) Етнографије Јужних Словена у Мађарској, број 1-10 (1975–1993)

- Balassa M. Iván – Dekić, Marko (urednici): *Etnografija Južnih Slavena u Mađarskoj = Етнографија Јужних Словена у Мађарској = Etnografija Južnih Slovanov na Madžarskem = A magyarországi délszlávok néprajza*, I. – Budimpešta : Mađarsko etnografsko društvo; Demokratički savez Južnih Slovena [...], 1975. – 159 p.
- Balassa M. Iván – Dekić, Marko (urednici): *Etnografija Južnih Slavena u Mađarskoj = Етнографија Јужних Словена у Мађарској = Etnografija Južnih Slovanov na Madžarskem (Studije) = A magyarországi délszlávok néprajza (Tanulmányok)*, 2. – Budimpešta : Demokratički savez Južnih Slovena u Mađarskoj; Poduzeće za izdavanje udžbenika, 1977. – 217 p.
- Kiss Mária – Mandić, Marin (urednici): *Etnografija Južnih Slavena u Mađarskoj = Етнографија Јужних Словена у Мађарској = Etnografija Južnih Slovanov na Madžarskem (Studije) = A magyarországi délszlávok néprajza (Tanulmányok)*, 3. – Budimpešta : Demokratički savez Južnih Slovena u Mađarskoj; Poduzeće za izdavanje udžbenika, 1979. – 178 p.
- Kiss Mária (urednik): *Etnografija Južnih Slavena u Mađarskoj = Етнографија Јужних Словена у Мађарској = Etnografija Južnih Slovanov na Madžarskem (Studije) = A magyarországi délszlávok néprajza (Tanulmányok)*, 4. – Budimpešta : Demokratički savez Južnih Slovena u Mađarskoj; Poduzeće za izdavanje udžbenika, 1982. – 251 p.

- Kiss Mária (urednik): *Etnografija Južnih Slavena u Mađarskoj = Etnografija Јужних Словена у Мађарској = Etnografija Južnih Slovanov na Madžarskem (Studije) = A magyarországi délszlávok néprajza (Tanulmányok)*, 5. – Budimpešta : Demokratski savez Južnih Slovena u Mađarskoj; Poduzeće za izdavanje udžbenika, 1982. – 199 p.
- Kiss Mária (urednik): *Etnografija Južnih Slavena u Mađarskoj = Etnografija Јужних Словена у Мађарској = Etnografija Južnih Slovanov na Madžarskem (Studije) = A magyarországi délszlávok néprajza (Tanulmányok)*, 6. – Budimpešta : Demokratski savez Južnih Slovena u Mađarskoj; Poduzeće za izdavanje udžbenika, 1984. – 158 p.
- Kiss Mária (urednik): *Etnografija Južnih Slavena u Mađarskoj = Etnografija Јужних Словена у Мађарској = Etnografija Južnih Slovanov na Madžarskem (Studije) = A magyarországi délszlávok néprajza (Tanulmányok)*, 7. – Budimpešta : Demokratski savez Južnih Slovena u Mađarskoj; Poduzeće za izdavanje udžbenika, 1985. – 252 p.
- Kiss Mária (urednik): *Etnografija Južnih Slavena u Mađarskoj = Etnografija Јужних Словена у Мађарској = Etnografija Južnih Slovanov na Madžarskem (Studije) = A magyarországi délszlávok néprajza (Tanulmányok)*, 8. – Budimpešta : Demokratski savez Južnih Slovena u Mađarskoj; Tankönyvkiadó, 1987. – 220 p.
- Franković, Đuro (urednik): *Etnografija Južnih Slavena u Mađarskoj = Etnografija Јужних Словена у Мађарској = Etnografija Južnih Slovanov na Madžarskem = A magyarországi délszlávok néprajza*, 10. – Budapest : Magyar Néprajzi Társaság; Salgótarján : Mikszáth Kiadó, 1993. – 216 p.

Б) Етнографије Срба у Мађарској, број 1-5 (1997–2006)

- Рус, Борислав (уредник): *Етнографија Срба у Мађарској 1 : Етнолошке студије из живота Срба у Мађарској = Magyarországi szerbek néprajza 1. : Néprajzi tanulmányok a magyarországi szerbek hagyományos kultúrájából*. – Будимпешта : Мађарско етнографско друштво; Самоуправа Срба у Мађарској, 1997. – 104 стр.
- Рус, Борислав (уредник): *Етнографија Срба у Мађарској 2 : Етнолошке студије из живота Срба у Мађарској = Magyarországi szerbek néprajza 2. : Néprajzi tanulmányok a magyarországi szerbek hagyományos kultúrájából*. – Будимпешта : Мађарско етнографско друштво у Будимпешти; Самоуправа Срба у Мађарској; Српска самоуправа у Будимпешти, 1999. – 174 стр.
- Рус, Борислав (уредник): *Етнографија Срба у Мађарској 3 : Етнолошке студије из живота Срба у Мађарској = Magyarországi szerbek néprajza 3. : Néprajzi tanulmányok a magyarországi szerbek hagyományos kultúrájából*. – Будимпешта : Мађарско етнографско друштво у Будимпешти; Самоуправа Срба у Мађарској; Српска самоуправа у Будимпешти, 2001. – 146 стр.
- Рус, Борислав (уредник): *Етнографија Срба у Мађарској 4 : Етнолошке студије из живота Срба у Мађарској = Magyarországi szerbek néprajza 4. : Néprajzi tanulmányok a magyarországi szerbek hagyományos kultúrájából*. – Будимпешта : Мађарско етнографско друштво у Будимпешти, 2003. – 214 стр.
- Рус, Борислав (уредник): *Етнографија Срба у Мађарској 5 : Етнолошке студије из живота Срба у Мађарској = Magyarországi szerbek néprajza 5. : Néprajzi tanulmányok a magyarországi szerbek hagyományos kultúrájából*. – Будимпешта : Мађарско етнографско друштво у Будимпешти [et al.], 2006. – 231 стр.

ПРИЛОГ бр. 3
 Библиографска издања на мађарском језику
 с релевантним подацима о Србима

- Bodor Antal – Gazda István: *Magyarország honismereti irodalma, 1527–1944.* – Budapest : Könyvért, 1984 [1987]. – IX, 482 p.
 [ПРЕВОД НАСЛОВА: *Завичајна литература Мађарске, 1527–1944.*; СИГЛА: OSZK, ОИК]
- Sándor István (szerk.): *A magyar néprajztudomány bibliográfiája, 1850–1870 : tanulmányok és adatok a Kárpát-medence etnográfijához.* – Budapest : Akadémiai Kiadó, 1977. – 1165, [2] p.
 [ПРЕВОД НАСЛОВА: *Библиографија мађарске етнографије, 1850–1870 : студије и подаци за етнографију Карпатског басена*; СИГЛА: OSZK]
- Cserbák András (felelős szerkesztő): *Magyar néprajzi bibliográfia*, 1989. – Budapest : Néprajzi Múzeum, 1991. – 168 p.
 [ПРЕВОД НАСЛОВА: *Мађарска етнографска библиографија*, 1989. АНОТАЦИЈА: Делсзлвок = Јужни Словени, види: 92. стр.; СИГЛА: OSZK]
- Cserbák András (felelős szerkesztő): *Magyar néprajzi bibliográfia*, 1990 : (Az 1990-es év publikációinak számbavétele, kiegészítve az előző évek anyagával). – Budapest : Néprajzi Múzeum, 1992. – 192 p.
 [ПРЕВОД НАСЛОВА: *Мађарска етнографска библиографија*, 1990. АНОТАЦИЈА: Делсзлвок = Јужни Словени, види: 94-95. стр.; СИГЛА: OSZK]
- Cserbák András (felelős szerkesztő): *Magyar néprajzi bibliográfia*, 1991/1992 : (Az 1991/92-es évek publikációinak számbavétele, kiegészítve az előző évek anyagával). – Budapest : Néprajzi Múzeum, 1993. – 319 p.
 [ПРЕВОД НАСЛОВА: *Мађарска етнографска библиографија*, 1991/1992. АНОТАЦИЈА: Делсзлвок = Јужни Словени, види: 151-155. стр.; СИГЛА: OSZK]
- Nagy Réka (szerkesztette): *Magyar néprajzi bibliográfia : Bibliography of Hungarian Ethnography*, 1997–1998. – Budapest : Néprajzi Múzeum; Magyar Néprajzi Társaság, 2001. – 266 p.
 [ПРЕВОД НАСЛОВА: *Мађарска етнографска библиографија*, 1997–1998. АНОТАЦИЈА: Szerbek = Срби, види: 62. стр.; СИГЛА: OSZK]
- Mészáros Borbála (szerkesztette): *Magyar néprajzi bibliográfia : Bibliography of Hungarian Ethnography*, 2003–2004. – Budapest : Néprajzi Múzeum; Magyar Néprajzi Társaság, 2008. – 312 p.
 [ПРЕВОД НАСЛОВА: *Мађарска етнографска библиографија*, 2003–2004. АНОТАЦИЈА: Szerbek = Срби, види: 89-90. стр.; СИГЛА: OSZK]

ПРИЛОГ бр. 4

Скраћенице назива научно-истраживачких институција (сигле)

А) Називи научних институција у Мађарској и Србији

- ЕИ САНУ – Етнографски институт Српске академије наука и уметности (Београд) = A Szerb Tudományos és Művészeti Akadémia Néprajzi Intézete (Belgrád)
 MNM – Magyar Néprajzi Múzeum (Budapest) = Етнографски музеј Мађарске (Будимпешта)
 MNT – Magyar Néprajzi Társaság (Budapest) = Етнографско друштво Мађарске (Будимпешта)
 СИ – Српски институт (Будимпешта) = Szerb Intézet (Budapest)

Б) Називи стручних библиотека у Мађарској и Србији

- БМС – Библиотека Матице српске (Нови Сад) = A Szerb Matica [или: Matica srpska] Könyvtára (Újvidék)
 НБС – Народна Библиотека Србије (Београд) = Szerb Nemzeti Könyvtár (Belgrád)
 ELTE-КК – Eötvös Lóránd Tudomány Egyetem Központi Könyvtára (Budapest) = Централна библиотека Универзитета „Лоранд Етвеш” (Будимпешта)
 FSZEK – Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár (Budapest) = Библиотека града Будимпеште „Ервин Сабо”
 НН-К – Nagyományok Háza – Könyvtár (Budapest) = Библиотека Дома традиција (Будимпешта)
 MNM-К – Magyar Néprajzi Múzeum Könyvtára (Budapest) = Библиотека Мађарског етнографског музеја (Будимпешта)
 МТА-К – A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára (Budapest) = Библиотека Академије наука Мађарске (Будимпешта)
 ОИК – Országos Idegennyelvű Könyvtár (Budapest) = Земаљска библиотека за стране језике (Будимпешта)
 OSZK – Országos Széchényi Könyvtár (Budapest) = Национална библиотека „Сечењи” (Будимпешта)
 SZÖ-К – Szerb Önkormányzati Könyvtár (Budapest) = Библиотека Српске самоуправе (Будимпешта)

ТИНОМИР ВУЈИЋИЋ

MUZIČKE TRADICIJE
JUŽNIH SLOVENA U MAĐARSKOJ

NOSIO SI SOBOM BREME
NEISPEVANIH MELODIJA,
NEDOREČENIH REČI,
NENAPISANIH MISLI.

Ана Ковачова

Истраживачки институт Словака у Мађарској, Бекешчаба

РЕЗУЛТАТИ И ИСКУСТВА ЕТНОГРАФСКИХ ИСТРАЖИВАЊА СЛОВАКА У МАЂАРСКОЈ

Сажетак: На иницијативу словачких интелектуалаца из Бекешчабе, Савез Словака у Мађарској је 1990. године основао у овом граду Истраживачки институт Словака у Мађарској (*Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku*). Ова установа била је прва из редова научних установа националних мањина у земљи. Од 2001. године Истраживачки институт припада Земаљској самоуправи Словака, чиме је загарантовано његово буџетско финансирање. Истраживачки институт је установа за интердисциплинарна друштвена истраживања. Најважније области истраживања су историја, културна антропологија, социологија, етнографија, педагогија и социолингвистика. Сарадници овог интердисциплинарног друштвено-истраживачког центра проучавају традицију, историју, културну историју и актуелно стање језика Словака у Мађарској у протеклих 300 година, а осим тога анализирају оне друштене процесе који се тичу тренутног мањинског статуса Словака у Мађарској, пре свега црквеног и друштвеног живота, националног и етничког идентитета; проучавају још историју и културну историју оних региона у Мађарској, који су настањени словачким живљем. У оквиру делатности овог Института, велики значај има етнографски програм, који се у великој мери остварује кроз рад етнографских кампова. Ови кампови организују се од 1977. сваке или сваке друге године у словачким насељима, а учесници имају задатак да обрађују различите аспекте етнографског наслеђа у одговарајућој средини. У овом тексту детаљно су описани организација, активности као и презентација резултата кампова кроз различите публикације, од завичајних студија до већих анализа и синтеза народне културе Словака у Мађарској.

Кључне речи: Словаци у Мађарској, Истраживачки институт Словака у Мађарској, етнографски програм, етнографски кампови.

Увод

На иницијативу словачких интелектуалаца из Бекешчабе, Савез Словака у Мађарској (на словачком: *Zväz Slovákov v Maďarsku*) је 1990. године основао Истраживачки институт Словака у Мађарској (на словачком: *Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku*). Ова истраживачка радионица је била прва из редова народносних научних установа у земљи.

Циљеве и планове института, чије је седиште у Бекешчаби, осмислили су оснивачи. Циљеве, задатке и правила функционисања у оснивачком листу и правилнику рада утврдило је председништво Земаљске самоуправе

Словака (на словачком: *Celoštátna slovenská samospráva v Maďarsku*). Од 2001. године Истраживачки институт припада Земаљској самоуправи Словака, и тиме су загарантована новчана средства из буџета, којима се финансира његово деловање.

Делатност Истраживачког института

Истраживачки институт је установа за интердисциплинарна друштвена истраживања. Најважније области истраживања су историја, културна антропологија, социологија, етнографија, педагогија и социоллингвистика. Сарадници овог интердисциплинарног друштвено-истраживачког центра проучавају традицију, историју, културну историју и актуелно стање језика Словака у Мађарској у временском интервалу од 300 година уназад, а осим тога анализирају оне друштвене процесе који дотичу статус Словака у Мађарској, пре свега црквени и друштвени живот, национални и етнички идентитет; проучавају још историју и културну историју оних региона у Мађарској који су настањени словачким живљем.

У наша истраживања и у разне научне делатности неретко се укључују и словачки истраживачи ван границе Мађарске (тј. из Словачке, Војводине, Румуније). Осим основних истраживачких послова и издавачке делатности трудимо се да пружимо стручну помоћ народносним школама у којима се настава одвија на словачком језику. Рад педагога, школских ученика и културних делатника увелико потпомажу и издања нашег института. То су томови едиције локалне (тј. завичајне) историје под насловом *Cabianska-, Sarvašská- a Komlóšska čítanka* (српски превод наслова: *Читанка из Бекеишчабе, Комлоша и Сарваша*).

Наше истраживачке резултате редовно презентирамо у нашим издањима. До 2011. године било је објављено округло 50 издања, што доказује веома богат и вишеслојан научни рад Истраживачког института и систематску обраду свих народних вредности словачке националности. Настојимо да путем конкурса редовно стекнемо неопходна материјална средства, којим финансирамо научна истраживања, издавачку делатност, конференције, такмичење ђака из разних научних области, као и сазивање етнографских кампова.

Етнографски кампови

Осим програма из области историје, историје културе и лингвистике, једну од важних стубова научне делатности Института представља етнографски програм, а у оквиру тог програма сазивање етнографских кампова. Истраживање народних традиција народности у Мађарској започето је након годишњег сусрета етнографа, који се увек одржавао у другом граду Мађарске, овај пут у Ђули 1961. године, а иницирано је од стране Етнографског друштва Мађарске (мађарски назив друштва: *Magyar Néprajzi Társaság*). На подстицај овог друштва из штампе су почела да излазе издања едиције *Етнографија народности у Мађарској* (на мађарском језику:

Magyarországi Nemzetiségek Néprajza) – на јужнословенским језицима, од-
носно на немачком, румунском и словачком језику.

Ондреј Крупа, истраживач фолклора Словака у Мађарској, Ана Ђивичанова, кандидат етнографске науке, и Штефан Лами, народни просветитељ заједно су 1974. године у оквиру Демократског савеза Словака у Мађарској (на словачком: *Demokratický zväz Slovákov v Maďarsku*) основали Етнографску и завичајну секцију. (Једно време Ондреј Крупа је био и председник ове секције). Ови стручњаци су иницирали етнографске кампове, који су сваке године били организовани у насељима са словачким становништвом.

Словачки кампови у Мађарској се организују од 1977. године. Први етнографски камп у жупанији Ноград био је организован од стране Етнографске и Завичајне секције. У временском раздобљу 1977–1991. године под покровитељством Демократског савеза Словака у Мађарској и под руководством етнографа Ондреја Крупе сваке године је организован сакупљачки табор на терену, укупно 14 пута у 34 насеља, где живи и словачко становништво. Избор је првенствено био усмерен на она насеља која су за истраживаче, а и за шири круг стручњака, била мање позната, у којима је о традиционалној култури и њеним вредностима било мало информативног материјала и где је било могућности за истраживање дубљих слојева словачке културе. Два јубиларна истраживачка подухвата – 20. и 30. по реду – одвијала су се у Бекешчаби. Од 1991. године кампове организује Истраживачки институт Словака у Мађарској. Етнографско истраживање у свим случајевима се одвија на словачком језику. Разумевање књижевног (словачког) језика за даваоце информација није представљало неку нарочиту препреку, у једном природном окружењу информатори су говорили свој језик, тј. дијалекат, који је карактеристичан за њихово насеље – све у свему, употребљавали су свој (локални) матерњи језик.

У етнографским камповима, који се организују двогодишње и то обично у јуну, у нашим данима се одвијају колективна интердисциплинарна истраживања. Године 2008. било је објављено издање под насловом *30 rokov vo výskumných táboroch. Jubilejné spomienky na prácu v teréne* (српски превод наслова: *30 година у истраживачким камповима. Јубиларни осврт на теренске радове*), у којем су биле приказани три деценије прошлости етнокампова и резултати истраживања. Издање би могли назвати и хроником колективног етнографског сакупљачког рада, јер поред стручних резултата, хронолошког редоследа кампова и кроз стручне програме појединих етнокампова ова књига садржи богату библиографију и фотоматеријал, а презентира оне студије и издања која обрађују резултате кампова.

Као што је речено, од 1991. године кампове организује Истраживачки институт Словака у Мађарској. Циљ кампова с једне стране има научни карактер (сакупљачки рад на терену, обрада материјала и њихово објављивање у облику студија), а с друге стране присуство стручњака може дати свој допринос духовној култури и сачувању традиција дотичног насеља.

У односу на ово морамо споменути да Истраживачки институт Словака у Мађарској, као научна радионица за своје прво колективно признање може захвалити управо организовању етнографских кампова, јер је

Словачко етнографско друштво, које делује при Академији наука Словачке (официјелни назив: Slovenská akadémia vied (SAV), Bratislava), 2004. године сарадницима Института у Бекешчаби доделило своју годишњу награду за уложене напоре у перманентном организовању етнографских кампова.

Истраживања која су организована од стране Института, одвијају се у различитим местима где живе Словаци. Кампови, који се од 2006. године организују двогодишње, омогућавају да упоређујемо и редовно пратимо динамику етнокултуралних процеса појединих изолованих заједница Словака у којима се још говори словачки језик. Већ се десило да смо у појединим насељима у више наврата организовали кампове. Поред етнографског и језичког карактера истраживања, укључене су и друге науке, као на пример социологија, социолингвистика и историја културе. Било је истраживања и на пољу народносног образовања, народног просвећивања и историје црквених заједница, као и на пољу етномузикологије и друштвене географије. Промена околности, недостатак локалног запошљавања, укидање мањинских школа у појединим насељима и формирање окружних школских центара, све неповољнија старосна структура мањинског становништва, доминација већинског језика – све скупа неповољно делује на културу, на употребу језика и на етницитет у оквиру појединих насеља. Изградњом система мањинских самоуправа и институција током последњих деценија, јачање идентитета, вођење бриге о духовној и материјалној култури народа у значајној мери су ојачали мањински локални идентитет и неговање локалних традиција. Научници су настојали разоткрити ове чињенице, промене: своја истраживања су првенствено усмерили на тренутно стање, на приказивање етнокултуралне ситуације данашњих Словака у Мађарској, на праћење народне културе у континуитету времена и промена.

Такви стручни скупови, као на пример камп из 2011. године у насељу Шари (које од 1961. године егзистира у оквиру градића Дабаш), пружају изванредну прилику да се прикажу искуства и резултати етнографских кампова. Интердисциплинарно истраживање пружа конкретан пример и за образовање, и то је добра прилика да проширимо наша сазнања и да стекнемо нове информације, које могу послужити „као контекст” у писању студија и научних публикација.

Године 2011. за мото колективног истраживачког кампа изабрала сам речи Јарослава Чукана, једног од шефова катедре Универзитета у Њитри (на словачком: Katedra manažmentu kultúry a turizmu FF UKF, Nitra) и честог учесника наших кампова: „*Култура у средини једне етничке мањине у сваком случају је непоновљива, јединствена*”. Мислимо да смо током истраживања пронашли још постојеће елементе, делове народне културе и традиције Словака у Мађарској. Радује нас да су још од почетака и стручњаци из Словачке показали велико интересовање за карактеристичну културу Словака у Мађарској, тим више што се традиционална култура словачке мањине након настањивања формирала у сасвим другим економским, историјским и социо-економским условима, па се због тога она разликује од данашње културе у матичној држави.

Циљ последњег етнографског кампа, организованог у месту Шари, био је бележење варијаната словачког језика, породичних имена локалних словачких породица, топонима (тј. географских назива) имена општине, као и истраживање традиционалне црквене културе. Неколико истраживача је посветило пажњу проблематици пословне комуникације и друштвених односа, док су други истраживали трансформацију идентитета становништва насеља, односно догађаје везане за пресељавање појединих словачких породица у насеље Калинково код Братиславе у оквирима чехословачко-мађарске размене становништва, спроведене 1947. године.

Учествовање веома добро образованих стручњака, пристиглих из Словачке, у раду кампова у великој мери даје свој допринос, тако да истраживачке резултате можемо обрадити и обелоданити још квалитетније. Методолошки савети стручњака из Словачке којима су помагали наш рад у камповима, као и наше студије и самостална издања, недвојбено су тематски, садржајно и стручно обогатили све научне гране.

За 32 године обавили смо истраживања у 50 насеља; у почетку сваке године, а од 2006. – услед скучених материјалних извора и мањих могућности на конкурсима – тек сваке друге године смо могли организовати кампове. Чувајући етнографски карактер кампа, у интердисциплинарним истраживањима су учествовали и представници других научних дисциплина, представници научних института академија из Словачке и Мађарске, представници институција високог образовања, као и млади студенти и домаћи сакупљачи-аматери. До сада је у истраживачким пословима учествовало 288 особа. Многи од њих раде у научним институтима у Словачкој, односно они су сарадници универзитетских и високошколских катедри. У сваком истраживачком кампу обично је присуствовала 25-30 истраживача, који су истраживања обављали у насељима са словачким становништвом између осталог у жупанијама Ноград, Весприм, Комаром, Пешта, Бекеш и Чонград, те у планинским регионима Матра и Бик (мађарски називи топонима: *Mátra*, *Bükk-hegység*) – првенствено под стручним руководством и управљањем етнографа Ондреја Крупе, Ане Ђивичанове и представником млађе генерације Јураја Андоа. Истраживачи су радили на пољу следећих тема: традиционални начин живота, употреба језика, двојезичност, промене етничког идентитета, форме народног грађевинарства, народни обичаји, породичне традиције, народна ношња, ризница народних песама, народна уметност, црквена култура насеља, начин живота, друштвене везе и заједнички живот становништва, традиционалне дечје игре, народни обичаји везани за календаре, народна веровања, живот удружења и црквене заједнице, контакти између удружења и самоуправа, обичаји везани за рођење и сахрану, делатност занатлија у интернетничком окружењу, миграција, пресељење, веза становништва са главним градом, узајамни однос између привређивања и близине главног града, дејства урбанизације на примеру градова Сарваш и Бекешчабе. Своје резултате су презентовали у издањима у Словачкој и у научном годишњаку *Етнографија Словака у Мађарској* (на словачком језику: *Národopis Slovákov v Maďarsku*).

Организовање кампова

У изабраним насељима, неком конкретном етнографском сакупљачком раду увек претходи један припремни рад. На радним састанцима састављају се програми истраживања, одвија се договор о стручним садржајима, као и сабирање и анализирање већ постојећег стручног материјала о насељу, а у другом кораку следи истраживање насеља. Настојимо одредити, које ће бити кључне теме (на пр. народно грађевинарство, ризница народних песама, народни обичаји везани за значајне датуме), на ком нивоу се говори словачки језик, или ко су били у датом насељу виђенији, познатији словачки становници. Настојимо утврдити и шта је било специфична и необична, типична карактеристика за локално словачко народносно становништво и насеље. У месној словачкој самоуправи, у градоначелничком уреду интересујемо се за оне особе, које би могле бити могући информатори. Према нашем искуству, генерација изнад 60 година старости још говори локални дијалекат словачког језика, а располаже и с веома богатим материјалом информација. „Oral history” као метода истраживања је исто важна, јер доживљена и испричана историја, односно чување традиција такође може бити богат изворни материјал. Затим замолимо координатора у датом насељу да недељу дана уочи почетка кампа обзнани локалном становништву, односно истакне плакат на словачком и мађарском језику да у насеље долазе етнографи и истраживачи, па зато моле помоћ и сарадњу од стране становника. Претходно настојимо да упознамо потенцијалне информаторе, и током првог дана у облику предавања гостима и истраживачима приказујемо духовну и материјалну културу села. Први дан кампа почиње отварањем, односно приказивањем прошлости и карактеристичних особености насеља у облику предавања. На предавању је присутан и (градо)начелник насеља. Помоћу ових предавања истраживачи долазе до важних података и знања, а све то ће им током следећих дана увелико олакшати сакупљачки рад. Сваки истраживач добија мапу улица и листу имена информатора (с датумом њиховог рођења). Са конкретним тематским целинама групе од по 2-3 особе или истраживачи појединачно обилазе породичне домове. Наша искуства су позитивна. Становништво села нас радо прима, и за време кампа представи се локални хор народних песама, евентуално ансамбл народног плеса или организују изложбу о предметима локалне материјалне културе. Ови кампови су веома корисни и за иностране истраживаче, јер осим сакупљачког рада они могу упознати словачко становништво датог региона, језичког острва и насеља, као и традиције и вредности одабраног села. На овај начин камп не само за учеснике, већ и за информаторе представља једно добро искуство и пријатан доживљај. Сваке вечери држимо стручне договоре, реферишемо о истраживању и информаторима, а последњег дана кампа пред локалним функционерима и становницима села заједнички вреднујемо и саопштавамо закључак о раду и резултатима пето-шестодневног кампа.

Свакој народносној самоуправи је у интересу да што више сазна о традицијама, о прошлости, о народној и црквеној култури свога насеља. Постоји велико интересовање за сакупљачке кампове, порастао је „захтев

и иницијатива одоздо”, и током године у више наврата нас потраже с молбом, да следећом приликом управо њихово насеље (на пр. Шари, Тардошбања, Легенд) буде домаћин етнографског кампа.

Ослањајући се на резултате кампова и пратећи модел *Словачког етнографског атласа*, наше сакупљене резултате финализирали смо у издању *Атлас народне културе Словака у Мађарској* (словачки наслов видети у литератури). Издање, које је изашло из штампе 1996. године и које садржи значајан број мапа, у великој мери проширује квантитет до сада објављених публикација из области словачке и мађарске народне културе. Циљ објављивања ове мапе био је да сабере досадашње податке о култури и културној традицији Словака у Мађарској. У уводној студији Ана Ђивичанова, која је веома познати стручњак у научним круговима Мађарске и Словачке, дала је опис традиционалне културе Словака у Мађарској и представила је концепцију уређивања овог атласа. За финализирање ове књиге методолошку помоћ је дао Етнографски институт Академије наука Словачке. Књига приказује и анализира народни живот у 23 насеља, главне карактеристике и скоро 300 годишњи развој те културе.

Сматрамо веома значајним кораком то што смо од 2009. године резултате истраживања сумирали и у самосталним томовима. Резултат нашег првог настојања био је једно издање на интернету, које смо објавили 2010. године под насловом *Резултати међународног етнографског кампа у Пилишцентласло*. Циљ интердисциплинарног истраживачког рада у 2009. години био је истраживање историје, културе, језика, етнографије и друштвених токова Словака у месту Пилишцентласло (мађарски: Pilisszentlászló; словачки: Senváclav). Издање садржи 11 студија и 6 краћих приказа, као и опширну библиографију историје насеља. Етнографски капм и електронско издање су остварени уз подршку фондације *International Visegrad Fund*.

Крајем 2011. године успели смо објавити резултате кампа у Шарију, у посебном издању, а носи наслов *Студије из научне радионице о култури и начину живота места Дабаш-Шари* (на словачком језику: *Materiálové príspevky ku kultúre a spôsobi života v Dabaši-Sáre*). Књигу смо издали уз материјалну помоћ руководиоца Фондације „Шандор Векерле” (на мађарском језику: *Wekerle Sándor Alapkezelő*).

Зборник, који презентира искуства и резултате сакупљачког рада, у свом садржају има двадесет студија. Ова збирка приказује и уводна предавања која су се чула на свечаном отварању кампа. Текстови су тематски веома шаролики. Један део текстова говори о традиционалној народној култури, а други део обрађује народно-црквени живот или друштвене обичаје и форме контаката становништва. Студија једног ауторског пара из Словачке усмерава пажњу на исељавање, реемиграцију словачког становништва. Било је и таквих аутора, који су обрађивали карактеристични словачки дијалекат у Шарију, а анализирали су и визуелне форме начина изражавања.

Ева Крековичова (Eva Krekovičová), етномузеолог из Словачке истраживала је народне и сакралне песме становника Шарија, док су истраживачи са Универзитета „Константин Филозоф” из Њитре изабрали тему интерлокалне везе и етнички идентитет словачког становништва овог

насеља, као и анализу дејства утицаја акултурационих и асимилаторских чинлаца на словачку мањину. Један домаћи етнограф анализирао је садржинске и функционалне елементе народно-плесачких традиција Словака у Шарију, други су пак истраживали свакодневни живот и породичне обичаје, односно анализирали сусрете локалног становништа за време друштвених догађаја и могућности пословања са главним градом. У једној заједничкој публикацији три аутора су се фокусирали на истраживање и анализирање неслужбених имена и надимака становништва у Шарију. (Главна тежишта ове студије чини материјал о живим именима.) Такође, објавили смо по једну студију у вези са презименима словачког порекла у Дабаш-Шарију, као и о топонимији (о географским називима) из овог насеља. Један студент у свом напису бавио се питањем наставе словачког језика.

Етнографски кампови су одиграли веома важну улогу јер је о народној култури Словака у Мађарској било објављено више студија и издања. Без претензије на целовитост, споменућемо неколико важнијих публикација (у хронолошком редоследу година у којима су објављене):

БИБЛИОГРАФИЈА

- Divičanová, Anna (za vidanie zodpovedá = felelős kiadó): *Atlas ľudovej kultúry Slovákov v Maďarsku : (Stav súčasnej existencie a poznania) = A magyarországi szlovákok népi kultúrájának atlasza : (A mai ismeretek és gyakorlat alapján)*. – Békésska Čaba : Slovenský výskumný ústav; Békéscsaba : Szlovák Kutatóintézet, 1996. – 125. p., I-VI., + 430 térkép [СРПСКИ ПРЕВОД НАСЛОВА: *Атлас народне културе Словака у Мађарској*]
- Krupa, Ondrej: *Kalendárne obyčaje, I. : Jeseň, predvianočné obdobie*. – Békésska Čaba : Slovenský výskumný ústav, 1996. – 332 p.
[Календарски обичаји, I : Јесен, раздобље пред Божић]
- Krupa, Ondrej: *Kalendárne obyčaje, II. : Vianoce – Nový rok – Tri krále*. – Békésska Čaba : Slovenský výskumný ústav, 1997. – 312 p.
[Календарски обичаји, II : Божић – Нова година – Три краља]
- Krupa, Ondrej (zostavil, napísal a redigoval = összeállította, írta, szerkesztette): *Pamätné ľudové domy, zbierky, dedinské múzeá slovenských obcí v Maďarsku = Tájházak, gyűjtemények, falumúzeumok a magyarországi szlovák településeken*. – Békésska Čaba : Slovenský výskumný ústav v Békésskej Čabe; Békéscsaba : Szlovák Kutatóintézet (Békéscsaba), 1997. – 140 p.
[Завичајне куће, збирке, сеоски музеји у словачким насељима Мађарске]
- Krupa, Ondrej: *Kalendárne obyčaje, III. : Predjarie – Jar – Leto – Dni v týždni*. – Békésska Čaba : Autor; Slovenský výskumný ústav, 1998. – 357 p.
[Календарски обичаји, III : Период пре пролећа – Пролеће – Лето – Дани у недељи]
- Divičanová, Anna: *Jazyk, kultúra, spoločensvo : Etnokultúrne zmeny na slovenských jazykových ostrovoch v Maďarsku*. – Békésska Čaba : Slovenský výskumný ústav Zväzu Slovákov v Maďarsku Békésska Čaba; Budapešť : Zväz Slovákov v Maďarsku, 1999. – 335 p.
[Језик, култура, заједница : етнокултурне промене код језичких острва Словака у Мађарској]

- Čukan, Jaroslav: *Donozemské reflexie na nerolnícké zamestnania*. – Nitra : FIF Univerzita Konštantína Filozófa, 2001. – 231 p.
 [Рефлексије на не-сељачка занимања у Јужној панонској низији]
- Divičanová, Anna: *Dimenzie národnostného bytia a kultúry*. – Békešská Čaba : Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku, 2002. – 533 p.
 [Димензије народносног битисања и културе]
- Krupa, Ondrej – Richter Pál (výber a príprava na vydanie = válogatta és szerkesztette): *Spevy našich Slovákov v Maďarsku : Výber zo zbierky Ondreja Krupu : [Kniha bola uverejnená z príležitosti 70. narodenín Ondreja Krupu] = A hazai szlovákok éneke : válogatás Krupa András gyűjtéséből : [a könyv Krupa András 70. születésnapja alkalmából jelent meg]*. – Békésska Čaba : Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku; Békéscsaba : Magyarországi Szlovákok Kutatóintézete, 2004. – 498 p.
 [Певање домаћих Словака : избор из збирке Ондреја Крупе : [књига је објављена поводом 70-тог рођендана Ондреја Крупе]
- Šusteková, Ivana: *Tradičné zamestnania Slovákov na Dolnej zemi*. – Békešská Čaba : Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku; Nitra : Katedra manažmenta kultúry a turizma, FF UKV v Nitre, 2008. – 201 p.
 [Традиционална занимања Словака у јужном делу Панонске низије]
- Žiláková, Mária: *Ludové liečenie Slovákov v Maďarsku : Kniha víchádza z príležitosti okrúhleho životného jubilea autorki*. – Nadlak : Vydavateľstvo Ivan Kraško, 2009. – 462 p. – (Edícia Knižnica Dolnozemskeho Slováka)
 [Народно лечење код Словака у Мађарској]
- Divičanová, Anna – Kováčová, Anna (Eds.): *Cirkevná kultúra Slovákov v Maďarsku = A magyarországi szlovákok egyházi kultúrája*. – Békešská Čaba : Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku = Békéscsaba : Magyarországi Szlovákok Kutatóintézete, 2011. – 314 p. – (Otázky vývoja kultúry – A kultúrafejlődés kérdései; II.)
 [Црквена култура Словака у Мађарској]
- Kováčová, Anna – Tušková, Tünde – Uhrinová, Alžbeta (zostavili): *Materiálne príspevky ku kultúre a spôsobu života v Dabaši-Šáre*. – Békešská Čaba : Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku, 2011. – 274 p.
 [Студије из научне радионице за културу насеља и начина живота у Дабаш-Шари]

Публикација у електронском формату:

- Hornoková-Uhrinová, Alžbeta (Ed.): *Z výsledkov medzinárodného výskumného tábora v Senváclave : Správa o činnosti v interdisciplinárnom výskumnom tábore (Senváclav 14.-19. jún 2009)*. – Békešská Čaba : Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku, 2010. – 325 p.
 [О резултатима међународног истраживачког кампа у Пилишсентласлу. Истраживачки извештај о извршеном послу у кампу интердисциплинарног истраживања. Пилишсентласло, 14-18. јуни 2009.]
 [Извор: <http://vusm.slovaci.hu> (види: Pilisszentlászló / Senváclav)]

Надамо се да ће и будући етнографски и интердисциплинарни кампови такође донети богате резултате, и да ће традиционална народна и црквена култура из региона са словачким становништвом пружити још више материјала вредних за истраживаче из Мађарске и Словачке. Истраживање на пољу словачких језичких острва представља карактеристичан и неопходан профил Истраживачког института Словака у Мађарској.

Коришћена литература

Gyivicsán Anna: *A nemzetiségi lét és kultúra dimenziói, I-II.* – Békéscsaba : Magyarországi Szlovákok Kutatóintézete, 2003. – 388 + 296 p.

[*Димензије народносног живота и културе – мађарска верзија*]

Krekovičová, Eva – Krupa, Ondrej – Ando, Jura] (zost.): *30 rokov vo výskumných táboroch : jubilejné spomienky na práci v teréne.* – Békešská Čaba : Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku, 2008. – 150 p.

[*30 година у истраживачким камповима : Јубиларни осврт на теренске радове*]

(Са мађарског на српски језик превео: Золтан Бада)

ПРИКАЗИ

Борислав Рус
 Самоуправа Срба у Будимпешти, Будимпешта

ДВА ЧАСОПИСА ИЗ ЕДИЦИЈЕ ПОСВЕЋЕНЕ ЕТНОГРАФИЈИ И
 ЕТНОЛОГИЈИ НАЦИОНАЛНИХ МАЊИНА У МАЂАРСКОЈ:
 ЕТНОГРАФИЈА ЈУЖНИХ СЛОВЕНА У МАЂАРСКОЈ (1975–1993)
 И ЕТНОГРАФИЈА СРБА У МАЂАРСКОЈ (1997–)¹

Етнолошка истраживања и етнографска документација која се односи на културу и традицију заједнице Срба у Мађарској у историјској и савременој перспективи од вишеструког су значаја за саму заједницу, за њен културни и етнички идентитет, за ауторефлексију с једне и афирмацију у широј средини с друге стране. Континуитету истраживања свакако доприноси и могућност систематског и редовног објављивања истраживачких резултата. У том смислу од великог значаја је било, још пре неколико деценија, покретање едиције специјализоване управо за ову област, и то у четири серије, од којих је свака била посвећена посебној народности у Мађарској. Њено покретање предложили су угледни мађарски етнологзи Ђула Ортутаи (Ortutay Gyula) и Иван Балаша (Balassa Iván). Захваљујући томе, поводом Прве међународне конференције о етнографији народности одржане 1975. године у Бекешчаби, представљени су први бројеви ових издања – Етнографије Немаца, Словака, Румуна и Јужних Словена у Мађарској. Од тада су се ове серије, публиковане на матерњим језицима, сваке године редовно објављивале у издању Народносне секције Мађарског етнографског друштва основане 1968. године. За ове публикације показано је константно интересовање како разних установа и стручњака, тако и шире публике, посебно припадника самих народности. Тако је између 1975. и 1993. објављено више од 60 свезака, од тога 10 свезака *Етнографије Јужних Словена у Мађарској*.

Велике промене у политичкој, економској и друштвеној сфери, које су крајем 80-их и почетком 90-их година захватиле Источну Европу, па дакле и Мађарску, утицале су и на политику према мањинама. *Закон о правима националних и етничких мањина*, усвојен у Мађарској 1993, признао је и таксативно навео 13 народности, а уместо збирне формулације „Јужни Словени” посебно су признати Срби, Хрвати и Словенци, на шта су утицала и политичка догађања и промене у бившој Југославији. Ове промене су ставиле Народносну секцију Мађарског етнографског друштва пред нове задатке, услед чега је промењена и структура издања о етнографијама појединих народности. За новопризнате бројчано мале народности (Бугаре, Грке, Јермене, Пољаке, Русине и Украјинце) покренута је нова заједничка серија, а такође посебно и за Роме. Заједничка серија *Етнографија Јужних Словена у Мађарској*, у којој је између 1975. и 1993. објављено 10 свезака, престала је да излази, а уместо ње се појављују посебне серије за Хрвате,

¹ Претходна верзија овог прилога објављена је у *Етнографији Срба у Мађарској* 5 (2006): 21-26.

Србе и Словенце. Хрватска серија се, слично словачкој, румунској и ромској, објављује годишње, а српска и словеначка у договору са њиховим представницима наизменично, дакле за сваку народност двогодишње.

Главни уредник целокупне едиције остао је др Ерне Еперјеш, који је преузео ову дужност још 1993. године, док је уредник новог српског издања *Етнографије Срба у Мађарској* постао Борислав Рус. Прве четири свеске *Етнографије Срба у Мађарској* објављиване су двогодишње, као што је било предвиђено – 1997, 1999, 2001 и 2003, а пета и шеста из финансијских разлога тек 2006. односно 2011. године.

Овде наводимо једну оцену стања, како етнографског наслеђа Срба у Мађарској тако и начина на који су му етнологзи и етнографи приступали, која је дата управо поводом покретања едиције *Етнографија Срба у Мађарској* 1997. године:

„Према општој оцени стручњака, етнографска баштина Срба у Мађарској је веома богата. Од XV века у Угарску се масовно насељавао не само сеоски, ратарско-сточарски српски живаљ, већ и српско племство, свештенство и грађанство, носећи са собом своју међусобно испреплетену материјалну, духовну, језичку и засебну верску културу са етнографски пребогатих балканских простора. Специфичну црту српске народности свакако чини дуго сачувана језичка култура (...), као и посебна вера са црквено-народном организацијом која је погодовала формирању мноштва измешаних верских и народних обичаја. Поред свега тога, ипак морамо закључити да је знатна улога грађанског слоја и релативно рана урбанизација допринела и релативно брзом и масовном напуштању традиционалног народног живота, нарочито материјалне културе и губљењу архаичних етнографских слојева. Насилна хомогенизација друштва и нагла урбанизација после Другог светског рата до данашњег дана скоро су збрисале и последње остатке традиционалног народног живота и културе. Полазећи од тога да Срби у Мађарској пре свега представљају националну заједницу са сопственом историјом и тзв. вишом културом, а не само етничку групу чија се посебност оцртава искључиво у традиционалним облицима народне културе, друштвене науке, према нашој оцени, нису обратиле пажњу на етнографију Срба у Мађарској у мери у којој је било потребно да се о овој теми стекне целовита слика како за ужу струку тако и за ширу публику. Рана етнографска запажања нису малобројна међутим су узгредна и нису довољно систематска, односно аналитична. Каснија систематска, научна истраживања су пре свега била концентрисана на календарске и друге, пре свега верске обичаје, и народне умотворине (народне песме - текст) односно фолклор (народне песме и игре), док је релативно мање пажње посвећено другим областима народног живота (нпр. свакодневни живот, економија, становање, обичаји уз рад), материјалној култури (нпр. ношња, тканине, употербни предмети, стамбени услови), и народним веровањима, сујеверју итд. Такође недостаје систематизација досадашњих истраживања и једна синтеза етнографије Срба у појединим насељима и у целој Мађарској. Почетком 90-их година у центру пажње српске народности нашли су се политички догађаји, а мање се заједница бавила питањима културе, науке па тако и унапређењем етнографских

истраживања. Међутим, захваљујући истраживачима из института Српске академије наука и уметности начете су и сасвим нове теме у складу са савременим животом српске заједнице и савременим трендовима у науци, као што су и комплексна културно-антрополошка истраживања која користе и социолошке методе, изучавање идентитета, карактеристике живота и свести савремене заједнице и праћење њихових промена, евентуално развоја. У свему томе је нажалост приметна мања присутност припадника српске народности у Мађарској, а већа активност истраживача из Србије и мађарских стручњака, односно хрватских етнолога из Мађарске који су своје радове објавили пре свега у периоду постојања јединствене јужнословенске заједнице (Ластих 1997/8).

Овакво стање се свакако одражава и на садржаје сvesака *Етнографије Срба у Мађарској*. Детаљнији преглед садржаја сvesака, броја радова, аутора и тема даје следећу слику:

У серији *Етнографија Срба у Мађарској*, у првом броју, поред цитираниог предговора, објављено је 6 студија и представљена је једна књига; у другом броју 9 студија и приказ једне књиге; у трећем броју 13 студија и приказ једне књиге; у четвртм 13 студија и 1 приказ; у петом броју 3 пригодна прилога поводом тридесетогодишњице покретања етнографских серија на језицима мањина у Мађарској, 16 студија и 2 приказа; у шестом 17 студија и 5 приказа. Уз два некролога (посвећена Ивану Балаши и Тихомиру Вујичићу) то је укупно 91 прилог у периоду од 14 година.

Када се узму у обзир сви ови прилози, међу ауторима из Мађарске који не припадају српској заједници налазе се: Ерне Еперјеш (5 прилога), Габор Ередич (2 прилога), Марија Киш (1 прилог), Мишо Мандић (5 прилога), Атила Марфи (1 прилог), Атила Палади Ковач (1 прилог), Золтан Г. Сабо (1 прилог), Ласло Фелфелди (2 прилога), Иштван Удвари (1 прилог), Ђуро Франковић (9 прилога), Јошеф Хала (1 прилог), Ђуро Шарошац (1 прилог), Ласло Шашвари (2 прилога). Укупно се јавља 13 имена, са 32 прилога.

Аутори – припадници заједнице Срба из Мађарске су: Јован Божић (1 прилог), Цвета Вуковић (3 прилога), Снежана Дошић (1 прилог), Милан Дујмов (1 прилог), Станислава Ђенеш Екбауер (1 прилог), Пера Ластих (1 прилог), Боровој Рус (5 прилога), Бојана Симић (2 прилога), Предраг Степановић (2 прилога), Димитрије Стефановић (2 прилога), Борислав Рус (2 прилога), Данило Урошевић (1 прилог), Мира Џорлев (1 прилог), укупно 13 имена и 23 прилога.

Уз то, као аутор прилога јавља се и угледни члан српске заједнице у Румунији, Стеван Бугарски (2 прилога).

Аутори из матице су: Живојин Гавриловић (1 прилог), Душан Дрљача (8 радова), Душан Дрљача и Милина Ивановић Баришић (1 прилог), Бојан Жикић (1 прилог), Марија Илић (3 прилога), Јован Јерков (1 прилог), Петар В. Крестић (1 прилог), Татјана Новаковић (1 прилог), Мирјана Павловић и Мирослава Лукић-Крстановић (2 прилога), Мирјана Павловић (1 прилог), Јован Пејин (1 прилог), Младена Прелић (6 прилога), Радомир Д. Ракић (1 прилог), Софија Ракић-Милорадовић (2 прилога), Биљана Сикимић (2 прилога), Милеса Стефановић-Бановић (2 прилога), укупно 16 аутора и 34 прилога.

Може се констатовати да се појављује укупно 43 различита имена, као и да у првој и последњој групи преовлађују научници, док су у другој аутори, уз научнике, већином културни и просветни радници међу Србима у Мађарској. У шестом броју, објављени су и прилози две талентоване ученице Српске гимназије у Будимпешти. Највише сарадника је из матичне земље, па је и број њихових прилога највећи. Укупно гледано, највише радова односи се на обичаје, календарске као што су Божић, Ускрс, Духови, Видовдан, Ивањдан, крсна слава, обичаје животног циклуса (рецимо, свадбе), затим и на обредне поворке (додоле), а такође и на веровања међу Србима у Мађарској и музичко и играчко традицијско наслеђе. Истакнуту групу чине и радови који се баве етничким и језичким идентитетом и говором локаних српских заједница.

У суштини мора се констатовати да је целокупан рад на едицији Етнографија Срба у Мађарској резултат добро осмишљеног, координираног, заједничког рада: Мађарског етнографског друштва и његове мањинске секције, односно Етнографског института, као и других института САНУ – Балканолошког, и Института за српски језик. С друге стране, мора се констатовати да је у позадини једна малобројна српска заједница с јаким идентитетом која још увек чува своју културу, али у којој за изучавање етнографије не постоји одговарајући подмладак. Та околност отежава посао уредника и главног уредника едиције.

Може се слободно тврдити да објављивање серије о етнографији народности у Мађарској представља јединствену појаву у целој Европи. Мађарско етнографско друштво овом едицијом доприноси широј афирмацији културе и идентитета народности, које у Мађарској већ вековима живе заједно са већинским народом. Даље у прилогу доносимо библиографију две едиције о којима је било речи – *Етнографија Јужних Словена*, са навођењем радова који се односе (и) на Србе у Мађарској, и *Етнографија Срба у Мађарској*, са навођењем свих објављених радова.

ЛИТЕРАТУРА

- Ластих, Пера. 1997. „Предговор”, *Етнографија Срба у Мађарској* 1: 7-12.
 Рус, Борислав. 2006. „Етнографија Срба у Мађарској – 30. година”, *Етнографија Срба у Мађарској* 5: 21-25.

БИБЛИОГРАФИЈА ЧАСОПИСА ЕТНОГРАФИЈА ЈУЖНИХ СЛОВЕНА
и ЕТНОГРАФИЈА СРБА У МАЂАРСКОЈ²

1. ETNOGRAFIJA Južnih Slavena u Mađarskoj = Етнографија Јужних Словена у Мађарској = Etnografija Južnih Slovanov na Madžarskem = A magyarországi délszlávok néprajza 1 / glavni urednik Iván M. Balassa. – Budimpešta : Mađarsko etnografsko društvo, Demokratski savez Južnih Slavena u Mađarskoj, 1975. – 159 стр. : илустр.

Резимеи на мађарском и немачком језику уз сваки рад. – Литература.

Из садржаја: Божићни обичаји код Срба у Помазу / Марија Киш, стр. 27 илустр.; Verovanja i običaji u vezi s Barbarinim danom / Ernó Eperjessy, стр. 51; Duhovski običaj Bunjevaca, Šokaca i Srba u našem dijelu Bačke / Stjepan Velin, стр. 81 : илустр.;

ISBN 963 01 0109 2

2. ETNOGRAFIJA Južnih Slavena u Mađarskoj = Етнографија Јужних Словена у Мађарској = Etnografija Južnih Slovanov na Madžarskem = A magyarországi délszlávok néprajza 2 / glavni urednik Iván Balassa. – Budimpešta : Mađarsko etnografsko društvo, Demokratski savez Južnih Slavena u Mađarskoj, 1977. – 217 стр. : илустр.

Резимеи на мађарском и немачком језику уз сваки рад – Литература.

Из садржаја: Južni Sloveni u Madžarskoj / Đuro Šarošac, стр. 7; Свадебни обичаји у Ловри / Јелена Маринов, стр. 79 : илустр.; Српске народне песме југоисточног Алфелда / Игор Грин, стр. 92 : илустр.;

ISBN 963 17 2833 1

3. ETNOGRAFIJA Južnih Slavena u Mađarskoj = Етнографија Јужних Словена у Мађарској = Etnografija Južnih Slovanov na Madžarskem = A magyarországi délszlávok néprajza 3 / glavni urednik Iván Balassa; urednici Marija Kiss, Marin Mandić. – Budimpešta : Demokratski savez Južnih Slavena u Mađarskoj, 1979. – 178 стр. : илустр.

Резимеи на мађарском и немачком језику уз сваки рад. – Литература.

Из садржаја: Gyula Ortutay (1910-1978) / Mišo Mandić, стр. 7; Između Istoka i Zapada / Gyula Ortutay, стр. 9; Etnografija Južnih Slavena u Mađarskoj u pogledu novijih istraživanja / László Kósa, стр. 21; Српске народне песме југоисточног Алфелда / Игор Грин, стр. 34;

ISBN 963 17 3901 5

ISSN 0134-045x

4. ETNOGRAFIJA Južnih Slavena u Mađarskoj = Етнографија Јужних Словена у Мађарској = Etnografija Južnih Slovanov na Madžarskem = A magyarországi délszlávok néprajza 4 / glavni urednik Iván Balassa, urednik Marija Kiss. – Budimpešta : Demokratski savez Južnih Slavena u Mađarskoj, 1982. – 251 стр. : илустр.

Резимеи на мађарском и немачком језику уз сваки рад. – Литература.

² Библиографију урадила Биљана Миленковић-Вуковић. Део до 2005. године објављен је претходно у: Миленковић-Вуковић, Биљана 2005. Библиографија изабраних радова о Србима у Мађарској, Румунији, Хрватској, Словенији, Македонији и Албанији. Положај и идентитет српске мањине у југоисточној и централној Европи, ур. Војислав Становчић. Београд : САНУ. Стр. 443-496 (библиографске јединице 38-51 се односе на часописе Етнографија Јужних Славена у Мађарској и Срба у Мађарској, стр. 453- 458).

Из садржаја: Bakrorezi Martina Engelbrehta o odevanju graničara u Vojnoj krajini prve polovine XVIII veka (s posebnim osvrtom na Potisje) / Desanka Nikolić, стр. 27 : илустр.; Из историјата етнографског истраживања Срба и Хрвата у околини Будима / Марија Киш, стр. 43; Narodna medicina u Bosni i Hercegovini / Radmila Fabijanić, стр. 51 : илустр.; Prikazi i vesti : Tihomir Vujičić *Muzičke tradicije Južnih Slovena u Mađarskoj* / Marija Kiss, стр. 241
ISSN 0134-045x

5. ETNOGRAFIJA Južnih Slavena u Mađarskoj = Етнографија Јужних Словена у Мађарској = Etnografija Južnih Slovanov na Madžarskem = A magyarországi délszlávok néprajza 5 / urednik Marija Kiss. – Budimpešta : Demokratski savez Južnih Slavena u Mađarskoj, 1982. – 199 стр. : илустр.

Резимеи на мађарском и немачком језику уз сваки рад. – Литература.

Из садржаја: Из историје етнографског истраживања Срба и Хрвата будимске околице (2.) / Марија Киш, стр. 7
ISSN 0134-045x

6. ETNOGRAFIJA Južnih Slavena u Mađarskoj = Етнографија Јужних Словена у Мађарској = Etnografija Južnih Slovanov na Madžarskem = A magyarországi délszlávok néprajza 6 / urednik Marija Kiss. – Budimpešta : Demokratski savez Južnih Slavena u Mađarskoj, 1984. – 158 стр. : илустр.

Резимеи на мађарском и немачком језику уз сваки рад. – Литература.

Из садржаја: Интернетничке везе мађарског обичаја „palázolás” / Марија Киш, стр. 67

7. ETNOGRAFIJA Južnih Slavena u Mađarskoj = Етнографија Јужних Словена у Мађарској = Etnografija Južnih Slovanov na Madžarskem = A magyarországi délszlávok néprajza 7 / urednik Marija Kiss. – Budimpešta : Demokratski savez Južnih Slavena u Mađarskoj, 1985. – 252 стр. : илустр.

Резимеи на мађарском и немачком језику уз сваки рад. – Литература.

Из садржаја: Дешчански бродотељачи / Антал Јухас, стр. 68 : илустр.; Umivanje u zoru (podaci uz zabranu jednog svadbenog običaja i njegova komparativnoga ispitivanja) / Károly Jung, стр. 171; Komparatistički esej i prevodi srpskohrvatskih narodnih pesama o Hunyadiju s kraja XIX veka / Magdalena Veselinović – Šulc, стр. 193
ISSN 0134-045x

8. ETNOGRAFIJA Južnih Slavena u Mađarskoj = Етнографија Јужних Словена у Мађарској = Etnografija Južnih Slovanov na Madžarskem = A magyarországi délszlávok néprajza 8 / glavni urednik Zoltán Újváry; urednik Marija Kiss. – Budimpešta : Demokratski savez Južnih Slavena u Mađarskoj, 1987. – 220 стр. : илустр.

Резимеи на мађарском и немачком језику уз сваки рад. – Литература.

Из садржаја: Јужнословенске и мађарске паралеле једног оријенталног елемента / Марија Киш, стр. 63;
ISSN 0134-045x, ISBN 963 18 0260 x

9. ETNOGRAFIJA Južnih Slavena u Mađarskoj = Етнографија Јужних Словена у Мађарској = Etnografija Južnih Slovanov na Madžarskem = A magyarországi délszlávok néprajza 9 / glavni urednik Zoltán Újváry; urednik i sakupljač Đuro Franković. – Budimpešta : Demokratski savez Južnih Slavena u Mađarskoj, 1990. – 195 стр. : илустр.

Резиме на мађарском и немачком језику на крају рада. – Литература.

Садржај: Mitska bića podravskih Hrvata / Đuro Franković

ISBN 963 18 2553 1

10. ЕТНОГРАФИЈА Јужних Славена у Мађарској = Етнографија Јужних Словена у Мађарској = Etnografija Južnih Slovanov na Mađarskemu = A magyarországi délszlávok néprajza 10 / главни уредник Ernest Eperjessy; уредник Đuro Franković. – Будимпешта : Мађарско етнографско друштво, 1993. – 216 стр. : илустр.

Резиме на мађарском и немачком језику на крају рада. – Литература. – Напомене о казивачима. – Тумач мање познатих ријечи.

Садржај: „Да су гране до неба” : [збирка архаичних молитава и духовних пјесама Хрвата, Срба и Словенаца] / Ђуро Франковић

ISBN 963 7929 21 5

11. ЕТНОГРАФИЈА Срба у Мађарској 1 = Magyarországi szerbek néprajza 1. / уредник Борислав Рус. – Будимпешта : Мађарско етнографско друштво, Самоуправа Срба у Мађарској; Budapest : Magyar Néprajzi Társaság, Szerb Országos Önkormányzat, 1997. – 104 стр. : илустр.

Делом наставак публикације: Етнографија Јужних Славена у Мађарској. - Етнолошке студије из живота Срба у Мађарској. - Резимеи на мађарском и енглеском језику на крају сваког рада.

Садржај: Предговор / Пера Ластих, стр. 7; Годишњи празници код Срба у Бати / Марија Киш, стр. 13; Савремена српска заједница у Мађарској и њен етнички идентитет / Младена Прелић, стр. 24; О играма Срба у Поморишју / Ласло Фелфелди, стр. 43 : описи плесова; Традиција и промене у обичајима ружичала код помашких Срба / Эрне Еперјеш, стр. 70 : илустр.; Тодори, Свети Тиодор, Тодорови коњи / Ђуро Франковић, стр. 81; Српски надгробни споменици – натписи / Ђуро Шарошац, стр. 91 : илустр.; Приказ књиге : Младена Прелић *Срби у селу Ловри у Мађарској током 20. века* / Борислав Рус, стр. 101.

ISSN 1418-3374

12. ЕТНОГРАФИЈА Срба у Мађарској 2 = Magyarországi szerbek néprajza 2 / главни уредник Эрне Еперјеш, уредник Борислав Рус. - Будимпешта : Мађарско етнографско друштво, Самоуправа Срба у Мађарској, Српска самоуправа; Budapest : Magyar Néprajzi Társaság, Szerb Országos Önkormányzat, Szerb Fővárosi Önkormányzat, 1999. – 174 стр. : илустр.

Делом наставак публикације: Етнографија Јужних Славена у Мађарској. - Етнолошке студије из живота Срба у Мађарској. - Резимеи на мађарском и енглеском језику на крају сваког рада.

Садржај: Улога ковача у народној традицији Срба и његове интернетичке везе / Ђуро Франковић, стр. 7; Обнова светосавских прослава код Срба у Будимпешти / Младена Прелић, стр. 42; Свадебни обичаји у Дески / Боривој Рус, стр. 57 : илустр.; Матице Српске православне цркве у Помазу (1752-1895) / Бојана Симић, стр. 75; Предбожићни обичаји у Бачкој и Банату / Снежана Дошић, стр. 96 : илустр.; Српско-мађарски бракови у Будимпешти и околини / Младена Прелић, стр. 106; Казивање Софије Миодроговић рођене Мирковић из Липове у Барањи / Ђуро Франковић, стр. 114; Истакнути српски интелектуалци изван матичне земље / Душан Дрљача, стр. 152; СЕЋАЊЕ Ин мемориам

– Тихомир Вујичић / Эрне Еперјеши, стр. 161, 1 слика у оквиру текста; Музичка остав-
 штина Тихомира Вујичића / Габор Ередич, стр. 167; Приказ књиге: Николај Велимировић
 и Љубомир Ранковић *Српске славе и обичаји* / Јован Божић, стр. 174.

ISBN 0324-3001

ISSN 1418-3374

13. ЕТНОГРАФИЈА Срба у Мађарској 3 = Magyarországi szerbek néprajza 3 / главни
 уредник Эрне Еперјеши, уредник Борислав Рус. - Будимпешта : Мађарско етнографско
 друштво, Самоуправа Срба у Мађарској, Српска самоуправа; Budapest : Magyar Néprajzi
 Társaság, Szerb Országos Önkormányzat, Szerb Fővárosi Önkormányzat, 2001. – 146 стр. :
 илустр.

Делом наставак публикације: Етнографија Јужних Словена у Мађарској. - Етноло-
 шке студије из живота Срба у Мађарској. - Резимеи на мађарском и енглеском језику на
 крају сваког рада.

Садржај: Сакупљачки рад Беле Бартока 1912. године међу банатским Србима /
 Габор Ередич, стр. 9; Јанош Јанко о етнографији помашких Срба / Жеф Хала, стр. 16 :
 илустр., 1 слика у оквиру текста; Преглед етнолошких проучавања и теренских истра-
 живања српске етничке заједнице у Батањи (Battonya) / Мирослава Лукић-Крстановић,
 Мирјана Павловић, стр. 28 : илустр.; Извештај о дијалектолошком истраживању говора
 Батање / Софија Ракић, стр. 43; О говору Деске / Софија Ракић, стр. 52; „Одлазе нам ста-
 ри лепи обичаји” : Лазарева субота – Лазарице – Врбица / Боровој Рус, стр. 68 : илустр.;
 Подаци за историју српске заједнице у Стоном Београду / Ласло Шашвари, стр. 78 : илу-
 стр.; Гусле, гуслари и гусларска друштва међу српским исељеницима у Сједињеним
 Америчким Државама / Душан Дрљача, стр. 90 : илустр.; Матерњи језик код Срба у
 Мађарској као симбол етничког идентитета / Младена Прелић, стр. 98; Етнокултурне
 карактеристике Мађара у источној Бачкој / Бојан Жикић, стр. 108; Мочење – топљење
 конопље у Срба у Батањи тридесетих година / Јован Јерков, стр. 118; Српски обичаји и
 предања о нечистој сили у казивањима Миладинке Клаић рођене 1907. године у Мечки
 (Erdősmecske) у жупанији Барањи / Ђуро Франковић, стр. 124; Пучка медицина, зашти-
 та од урока, бајалице и бајања, божићни обичаји те веровања у казивањима Данице
 Церанић рођене Зундановић (1884. у Мађарбоји) из Шумберка (Somberek) у Барањи /
 Ђуро Франковић, стр. 137; Приказ књиге : *Аутобиографске белешке јереја Светозара С.
 Ластућа* / Младена Прелић, стр. 144.

ISBN 0324-3001

ISSN 1418-3374

14. ЕТНОГРАФИЈА Срба у Мађарској 4 = Magyarországi szerbek néprajza 4 / Глав-
 ни уредник Эрне Еперјеши, уредник Борислав Рус. - Будимпешта : Мађарско етнограф-
 ско друштво; Budapest : Magyar Néprajzi Társaság, 2003. – 214 стр. : илустр.

Делом наставак публикације: Етнографија Јужних Словена у Мађарској. - Етноло-
 шке студије из живота Срба у Мађарској. - Резимеи на мађарском и енглеском језику на
 крају сваког рада.

Садржај: Ивањско цвеће – ивањски венац : ивањдански обичаји Срба у околини
 Будима / Эрне Еперјеши, стр. 7 : илустр.; Видовдан у народним обичајима и веровањима
 Срба / Душан Дрљача, Милина Баришић, стр. 24; Срби на Чепелској ади, етнолингви-
 стички поглед / Биљана Сикимић, стр. 34 : илустр.; Чипска свадба у казивању Јелене
 Љубе Николић / Марија Илић, стр. 49 : илустр.; Из микротопонимије Чипа / Димитрије

Е. Стефановић, стр. 79; Божићни обичаји Срба у Багањи : прелиминарни резултати теренских истраживања / Мирослава Лукић-Крстановић, Мирјана Павловић, стр. 85 : илустр.; Васкрсни обичаји Срба у Десци / Боривој Рус, стр. 99 : илустр.; Да се зна ко смо / Бојана Симић, стр. 107; Пречани и Шумадинци – прилог историји односа у првој половини XIX века / Петар В. Крстић, стр. 117; Подаци из историје Срба у Барањи у XIX-XX веку / Сабо Г. Золтан, стр. 129; Подаци из народног живота Срба и Буњеваца Жупаније Бачке у доба Марије Терезије / Иштван Удвари, стр. 144; Животна прича Омерке Марјановић рођ. Радић из Медине / Ђуро Франковић, стр. 176; Моје детињство / казивање Милорада Пејина опганта из Мађарске, стр. 191; О едицији „Етнографија Срба у Мађарској” / Душан Дрљача, стр. 209; Поводом смрти Ивана Балаше (Balassa Iván) / Эрне Еперјеш, стр. 213.

ISBN 0324-3001

ISSN 1418-3374

15. ЕТНОГРАФИЈА Срба у Мађарској 5 = Magyarországi szerbek néprajza 5. / главни уредник Эрне Еперјеш, уредник Борислав Рус. - Будимпешта : Мађарско етнографско друштво = Budapest : Magyar Néprajzi Társaság, 2006. – 231 стр. : илустр.

Делом наставак публикације: Етнографија Јужних Словена у Мађарској. - Етнологске студије из живота Срба у Мађарској. - Резимеи на мађарском и енглеском језику на крају сваког рада.

Садржај: 30 година етнографског истраживања националних мањина у Мађарској: предговор / Атила Палади-Ковач, стр. 9; Поштовани читаоче! / Эрне Еперјеш, стр. 15; Етнографија Срба у Мађарској – 30 година / Борислав Рус, стр. 21; Етнографија Срба у Мађарској 4. 2003 / Душан Дрљача, стр. 27 : илустр.; Додола : подаци уз обичаје дозивања кише Срба и Хрвата у Мађарској / Эрне Еперјеш, стр. 31 : илустр.; Ускршњи обичаји Срба у Батањи / Мирјана Павловић, стр. 51 : илустр.; Идентитет и култура националне мањине и народна традиција: неке дилеме на примеру Срба у Мађарској / Младена Прелић, стр. 63 : илустр.; Социјални простор у фолклорним анегдотама – наративи Саве Сокића из Медине / Марија Илић, стр. 77 : илустр.; Две мањине : Срби и Роми/Бејаш у мађарској Барањи / Биљана Сикимић, стр. 101 : илустр.; Један спис о српској цркви у Коморану крајем XIX века / Димитрије Е. Стефановић, стр. 113 : илустр.; Срби и српске породице у Будиму, некад.... / Радомир Д. Ракић, стр. 127 : илустр.; Подаци из жетвених обичаја Срба из Деске на крају XIX века / Боривој Рус, стр. 141 : илустр.; Српска вероисповедна школа у Батосеку (архивски узорак) / Цвета Вуковић, стр. 149; Шумберачка српска вероисповедна школа у раздобљу дуализма / Цвета Вуковић, стр. 155 : илустр.; Неки демографски подаци из манастира Грабовац за прву половину XX века / Живојин Гавриловић, стр. 163 : илустр.; Српске земљорадничке задруге у Барањи у доба дуализма / Атила Марфи, стр. 169 : илустр.; Животна прича Анђелке Пејић из Мохача / Ђура Франковић, стр. 183; Стари буњевачки обичај: Материце и Оци / Мишо Мандић, стр. 191 : илустр.; Рад запрежним оруђем / Мишо Мандић, стр. 205 : илустр.; Занати који су изумрли на северу Бачке / Мишо Мандић, стр. 217; Приказ књиге: Рецензија: Ранђел-Раша Анђелковић, ПУТНИКОВО, 1924-2004 / Душан Дрљача, стр. 227.

ISSN 1418-3374

16. ЕТНОГРАФИЈА Срба у Мађарској 6 = Magyarországi szerbek néprajza 6 / главни уредник Эрне Еперјеш, уредник Борислав Рус. - Будимпешта : Етнографски музеј = Budapest : Néprajzi Múzeum, 2011. – 280 стр. : илустр.

Делом наставак публикације: Етнографија Јужних Словена у Мађарској. - Етнологичке студије из живота Срба у Мађарској. - Резимеи на мађарском и енглеском језику на крају сваког рада.

Садржај: Крсна слава у Батањи / Станислава Ђенеш Екбауер, стр. 7 : илустр.; „Где је Србин ту је слава”: Прослава крсне славе – Свечарство у Десци – / Боровој Рус, стр. 22 : илустр.; Божићни обичаји у Сантову / Мира Џорлев, стр. 29 : илустр.; Породична икона светог Трифуна: лична исповест / Душан Дрљача, стр. 40 : илустр.; Богови у крошњи дрвећа / Ђуро Франковић, стр. 49 : илустр.; Свети Никола алоперсонаж Велесов / Ђуро Франковић, стр. 58; Жетва и дужијанца у Чавољу / Мишо Мандић, стр. 81 : илустр.; *Сад од наши деца ми се радујемо да колико матерњег језика скупу и научу:* чипска говорна заједница и процес замене језика / Марија Илић, стр. 98 : илустр.; Свакодневни живот Срба у Угарској на основу записа у рукописима Сентандрејске збирке / Милеса Стефановић-Бановић, стр. 121; Подунавски Срби / Ласло Шашвари, стр. 135 : илустр.; Православне породице Фелдвара у 18. и 19. Веку / Милан Дујмов, стр. 144 : илустр.; Моји преци, оптанти из Доње Нане / Татјана Новаковић, стр. 180 : илустр.; Срби у Табану / Данило Урошевић, стр. 187 : илустр.; Ђаци о српским народним обичајима / Цвета Вуковић, стр. 209 : илустр.; Истрајавање у завичајном идентитету: Секељи (Сукуљици) из Ердеља у Војловици код Београда (1873-2008) / Душан Дрљача, стр. 223 : илустр.; Дидин салаш / др Мишо Мандић, стр. 242 : илустр.; О говору Буњеваца у селу Чавољу у Мађарској / Предраг Степановић, стр. 257; Приказ књига: Етнографија Срба у Мађарској 5, 2006 / Душан Дрљача, стр. 262; Прилог проучавању порекла и прошлости Срба у Мађарској : (Александар Бачко, *Из прошлости сентандрејских породица*, Зборник за српску етнографију и историју 3, Београд 2009, меки повез 1-247.) / Милеса Стефановић-Бановић, стр. 267; Приказ збирке о Табану : (Данило Урошевић, *Чаробни будимски Табан*, Самоуправа Будимграда, Самоуправа Срба у Мађарској, Српска самоуправа у Будимпешти, Будимпешта 2010) / Предраг Степановић, стр. 271; О српском селу којег више нема : (Милан Дујмов, *Срби у Батосеку. Подаци из прошлости*, Будимпешта 2009) / Стеван Бугарски, стр. 273; Писање и дописивање сантовачког летописа (Драгомир Дујмов, *Сантовачки летопис са допуном*, Задужбина Јакова Игњатовића, Српска самоуправа у Будимпешти, Будимпешта 2010) / Стеван Бугарски, стр. 277.

ISSN 1418-3374

Золтан Бада
 Српски институт, Будимпешта

ПОВОДОМ СТОТЕ ГОДИШЊИЦЕ ИЗЛАЖЕЊА ЈЕДНЕ КЊИГЕ О СРБИМА У УГАРСКОЈ

JUGA Elemér: *A magyar szent korona országában élő szerbek.*
 Budapest : [Nemzetiségi Ismertető Könyvtár], 1913. – 288, [2] p., 6 t. –
 (Nemzetiségi Ismertető Könyvtár; 4.)

Писати о прошлости Срба у Угарској, односно о историјату веза српског с већинским мађарским народом до 1918. године увек је био озбиљан подухват с великим стручним изазовима. Нарочито није то лак задатак за тзв. кризна времена, као што су била 1913. године, када су се у ширем југоисточном суседству Аустро-Угарске Монархије током Другог балканског рата одвијале судбоносне војне операције, и када је након убедљивих војних успеха Србија иступила на међународну сцену као „Пијемонт” будућег (територијалног) уједињења јужнословенских народа у југоисточном и средњоевропском геополитичком простору. Због нерешивог националног питања у оквирима Аустро-Угарске (у ужем смислу: и у Краљевини Угарској), у парламентарном и политичком животу било је свакодневних државно-правних и страначко-политичких напетости. Оновремени сведоци свих догађаја у прве две деценије XX века суочили су се с таквом општом сликом епохе и дијагнозом целог друштва, које су могле бити анализирани из више аспеката – а понајвише са национално обојеним приступом стварности. Међутим, услед недостатка флексибилности и добре воље најодговорнијих политичких кругова угарске државе, горућа питања у животу ове мултинационалне и мултиконфесионалне државе нису могла бити ваљано решена. Однос већинског мађарског народа према осталим не-мађарским народима и етничким скупинама перманентно је био на дневном реду у политичком и духовном животу сентиштванске краљевине. Књига Велимира Југе (1890-1944)¹ спада у ред оних издања, о којима аналитичари чак и након једног века морају писати са критичким ставом и нијансираним мислима, чак и онда када књига, генерално речено, може да добије похвалне речи.

¹ О детаљима живота и делатности аутора приказиване књиге види: Радосављевић, О. М.: Југа, Велимир. У: Попов, Чедомир (гл. уред.): *Српски биографски речник. 4. том, II-Ка*. Нови Сад: Матица српска, 2009., стр. 750-751. Његова два најзначајнија рада су настала у годинама уочи Првог светског рата. То су: *Az aldunai mélyisik és a délmagyarországi szerbek*. Budapest: [s.n.], 1912., 97 p. (Студија из области антропо-географије). Друго дело је изашло из штампе годину дана касније, као 4. књига једне значајне едиције (опширније податке погледати белешку бр. 5) чија је тема приказивање Српства у земљама угарске свете круне. Оригинални мађарски наслов дела се види на почетку овог чланка. Треће, већ знатно слабије дело је један кратак преглед, односно хронолошка збирка догађаја из историје Срба (*A szerbek története dióhéjban*. Újvidék : Hirschenhauser és Pillischer Ny., 1919, 32 p. Друго издање ове свешнице објављено је 1920. године.).

Треба нагласити, да је један знатан део интелектуалних кругова Мађара био мишљења да су еманципација не-мађарских народа и њихова жеља за национално-територијалном аутономијом, а потом и жеља за територијалним осамостаљењем избиле на површину политичког живота, јер је једна нова генерација интелектуалаца из редова Румуна, Словака, Хрвата, Срба и осталих народности почела да шири „*опасне и лажне политичке идеје и ставове*” о државно-правним и политичким питањима везаним за суживот тих народа с Мађарима, од којег ће увелико зависити и даља судбина земље. Наиме, ови споменути не-мађарски интелектуалци су желели придобити шире масе за своје ставове, наглашавајући „да су ови народи већ знатно раније били присутни и настањени у Карпатском басену, стога немају само Угари (Мађари) ексклузивно право на статус водећих државотворних чинилаца у Угарској Краљевини, него и сви остали народи, који ту живе већ више векова.” Да би онемогућили даље ширење оваквих „*деструктивних*” идеја, опасних за територијални интегритет и целокупност Угарске Краљевине, од стране водећих кругова угарске државе искристалисала су се два опречна политичка решења.²

На основу прве опције није потребно ништа друго чинити, него „*путем државног просвећивања скренути пажњу целе јавности на неодрживост оваквих ставова из пропагандне делатности народносних интелектуалаца, па ако у арсеналу ових лидера народности не буде више довољно нових, ваљаних и убедљивих аргумената, онда ће временом њихова борбеност спласнути и више неће моћи да траже оне захтеве и права, за која су дуже време перманентно агитовали.*” Као резултат споменутих догађања, на прелазу из XIX у XX век, у друштву се током више година водила серија критичких и жустрих дебата из области тзв. *историјског права*, која је својим великим волуменом ауторских дела видно била присутна у тадашњој стручној литератури историјске науке и у публицистици обе стране – и Мађара и не-мађарских народа.³

Према другој концепцији, Угарска Краљевина има ту своју важну историјску и културну мисију да „*ваљано користећи етничку шароликост државе, треба да изнедри, односно да едукује нове интелектуалце из редова народности, који ће бити беспоговорно лојални угарској држави*”. Према замислима руководећих слојева угарске државне политике „*те личности ће бити представници оне нове водеће гарнитуре, који ће у предстојећим годинама у сфери привреде и трговине бити главни модератори, односно моторна снага у остваривању економске експанзије према ширим регионима Балкана*”. Треба нагласити да је ова нова народносна политика тек у првим годинама XX века почела уочавати у не-мађарским народима оне националне колективитете, чији су свакодневни живот, друштвени статус и мањински положај политички представници и остали обичан пук већинске мађарске нације и морали подробније да упознају.⁴

² О народносној политици епохе погледати следећи рад познатог мађарског академика Ференца Глаца: Nemzetiségi könyvtár. In: GLATZ Ferenc (összeáll., szerk.): *Magyarok a Kárpát-medencében*. 2. kiad. Budapest: Pallas Lap- és Könyvkiadó Vállalat, 1989., 209.

³ Исто

⁴ Исто. Овде ћемо споменути да су према подацима пописа становништва из 1910. године,

У духу једне нове политичке смернице почетком 1913. године кренуло је у своју пропагандну мисију 9 издања из едиције *Библиотека за упознавање народности* (на мађарском језику: *Nemzetiségi Ismertető Könyvtár*). По редним бројевима унутар серије то су биле књиге: о Русинима, о Немцима у Јужној Угарској, о Немцима у Задунављу, о Сасима у Трансилванији, о Сасима у региону Сепеш, о Словацима, о Србима у земљама угарске свете круне, о Румунима у Угарској, те о Карашевцима у жупанији Крашо-Серењ.⁵ На нивоу тадашње стручне литературе из области познавања државног система и народописа, ова издања су на плану приказивања појединих народности презентирала кратак преглед њихове историјске прошлости, затим опис њихове територијалне области (региона), верски живот, економску делатност и привређивање, те су дала живописне описе народних ношњи, типологију кућа и грађевина на селу, народне обичаје и делатност из области народне културе. Сва издања су била богато илустрована фотографијама које су тада биле главна атракција из области масовне визуелне културе. Главни уредник ове едиције Орест Сабо (Szabó Oreszt, 1867-1939) у својој посвети тадашњем премијеру, грофу Иштвану Тиси (Tisza István, 1861-1918) рекао је следеће: „Ова библиотека је за свој главни циљ поставила решавање националног питања (...) с оном смерницом (...) да све народности у Угарској буду представљене у духу мађарских националних интереса – било да се то деси у атмосфери братства, са знацима лојалности и поштовања – или напротив, у околностима недостатка пријатељских осећања и присуства повећане тензије.”⁶ После више деценија познати историчар и вишегодињи председник Академије наука Мађарске Ференц Глац (Glazt Ferenc) у једној својој анализи нагласио је да „ови томови предстаљају описе не-мађарских народа са квалитативно сасвим новим текстовима, чији ниво ни данас не морамо сматрати превазиђеним. Народности се приказују на сасвим другачији начин, који већ значи потпуно разилажење с тоном раније стручне литературе која је све не-мађарске народе приказивала искључиво кроз сочиво унутрашњо-политичких тензија и сукоба.”⁷

у целокупној популацији Угарске државе Мађари са 54,56% имали тек релативну већину – Напомена аутора.

⁵ У овој едицији, светлост дана су угледале следеће књиге: Szabó Oreszt: *A magyar oroszokról : ruthének*. Budapest: [s.n.], [1913]., 300 p. - (Nemzetiségi Ismertető Könyvtár; 1.); Czirbusz Géza: *A délmagyarországi németek*. Budapest: Nemzetiségi Ismertető Könyvtár, 1913., 207 p. - (Nemzetiségi Ismertető Könyvtár; 2/1.), Kolligátum 1.; Nitsch, Mathes: *A dunántúli németiség*. [Budapest]: Nemzetiségi Ismertető Könyvtár, [1913]., 102 p. - (Nemzetiségi Ismertető Könyvtár; 2/1.), Kolligátum 2.; Neugeboren Emil: *Az erdélyi szászok*. Budapest: Nemzetiségi Ismertető Könyvtár, 1913., 128 p. - (Nemzetiségi Ismertető Könyvtár; 2/2.), Kolligátum 1.; Bruckner Győző: *A szepesi szász nép*. Budapest: Nemzetiségi Ismertető Könyvtár, 1913., 172 p. - (Nemzetiségi Ismertető Könyvtár; 2/2.), Kolligátum 2.; Pechány Adolf: *A tótokról*. Budapest : [s.n.], 1913., 282 p. - (Nemzetiségi Ismertető Könyvtár; 3.); Juga Velimir: *A magyar szent korona országában élő szerbek*. Budapest : Nemzetiségi Ismertető Könyvtár, 1913., 288 p. - (Nemzetiségi Ismertető Könyvtár; 4.); Moldován Gergely: *A magyarországi románok*. Budapest: Nemzetiségi Ismertető Könyvtár, 1913., 562 p. - (Nemzetiségi Ismertető Könyvtár; 5-6.); *A krassószörényi krassovánok*. [Budapest]: [Nemzetiségi Ismertető Könyvtár], 1913., 196 p. - (Nemzetiségi Ismertető Könyvtár; 7.)

⁶ Погледати белешку бр. 2.

⁷ Погледати белешку бр. 2.

У овом тексту, пригодног присећања, није на одмет споменути и чињеницу да су до краја Првог светског рата о Србима у Угарској била објављена свега два дужа издања етнолошке, односно етнографске тематике од стране аутора српског порекла, односно припадника српске мањине у Угарској. Услед историјских и друштвено-политичких околности у оба случаја аутор је своје дело по наруџби написао на мађарском језику! Писац првог дела, који већ има и епитет једне добре, солидне синтезе, био је Антоније Хаџић⁸ (1834–1916, код Мађара познат као Hadzsics Antal), док се друго дело повезује са именом Велимира Југе.⁹ Оба дела су значајна, јер су својим садржајем, прецизним подацима и стилем излагања најважнијих чињеница могла чак и обичним мађарским читаоцима дати једну уверљиву слику о Србима настањеним у Краљевини Угарској. Ова два дела су била веома призната у оној епохи, када су етнологија, етнографија и фолклор стасавали у ред веома важних и незаобилазних друштвених наука.

Када ову књигу узме у руке читалац, који је етнолог, етнограф или фолклориста, а уже подручје његовог интересовања су Срби из Угарске, за њега ће најважнија бити следећа поглавља:

II Места становања Срба и њихово бројчано стање, 30-39. стр.

III Телесне и душевне карактеристике Срба, 40-69. стр.

IV Религија. Круг годишњих празника, 70-111. стр.

V Народни обичаји, 112-155. стр.

VI Кућа (Дом) и његова околина, 156-176. стр.¹⁰

Осим тога аутор је веома детаљно описао економију Срба, организациону структуру и имовину Српске православне цркве на тлу Угарске, јавно образовање и културни живот, те политичка настојања Срба. Велимир Југа је на крају нагласио да су, упркос значајним променама након два балканска рата и пословичној тежњи за остваривањем аутономних питања битних за њихов живот, Срби у Угарској ипак „непоколебљиво лојални грађани Краљевине.”

Дело Велимира Југе је било цитирано и у стручним написима из области етнографије и фолклора. У серији часописа *Етнографија Јужних Словена у Мађарској* ову књигу су користила четири аутора¹¹, док су се

⁸ Hadzsics Antal: A délmagyarországi szerbek. In: *Az Osztrák-Magyar Monarchia Írásban és Képen : 7. kötet (Magyarország II.)*. Budapest: M. Kir. Államnyomda, 1891., 616-653.

⁹ Погледати белешку бр. 1. Требамо рећи и то да, иако је Тихомир Ђорђевић, као први србијански научник, такође писао о Србима у Угарској, бораваћи међу њима још пре избијања Првог светског рата, његови написи биће објављени доцније, тек 1923. године – Напомена писца ових редова.

¹⁰ На мађарском наслови споменутих поглавља су: II. A szerbek lakóhelye és száma, 30-39. p.; III. A szerbek testi és lelki tulajdonságai, 40-69. p.; IV. Vallás. Évi ünnepkör, 70-111. p.; V. Népszokások, 112-155. p.; VI. A ház és környéke, 156-176. p.

¹¹ Šarošac, Đuro: Južni Slaveni u Mađarskoj. У: *Етнографија Јужних Словена у Мађарској* (Будимпешта), 1977. бр. 2. стр. 7-36. (у фуснотама: стр. 12. (четири пута); у списку литературе: стр. 28.); Franković, Đuro: Vile kod Hrvata u Podravini. У: *Етнографија Јужних Словена у Мађарској* (Будимпешта), 1982. бр. 4. стр. 167-184. (у списку литературе: стр. 180.); Киш, Марија: Из историје етнографског истраживања Срба и Хрвата будимске околице (2.). У: *Етнографија Јужних Словена у Мађарској* (Будимпешта), 1982. бр. 5. стр. 7-19. (у фуснотама: стр. 8.; у списку

у едицији *Етнографија Срба у Мађарској* на ово дело позивала два истраживача.¹²

На крају да закључимо: права вредност књиге Велимира Југе се не огледа у томе што је то сасвим ново поимање ствари, с осетним тоном мађарског утицаја и креирања мишљења читалаца, него пре свега у оним етнолошким, етнографским и фолклорним описима којима стичемо више информација о свакодневном животу српског становништва. Ово дело је примерно, како у погледу структуре, тако и у погледу методологије, јер читаоцима презентира оптимални водич кроз народни живот Срба. У држави у којој су током XIX и почетком XX века у гласним вербалним дуелима парламентарне свакодневнице мањине биле третиране и оцењиване углавном с великом дозом сумње, било је заиста потребно да се прикаже једна другачија слика о Србима, која ће с једне стране бити лишена прадрасуда, а с друге стране изазвати искрено и отворено интересовање. Људска нарав, антрополошке карактеристике, свакодневне форме живота, фолклорно наслеђе српског народа и након једног века за сваког читаоца могу да представљају примамљиво и занимљиво штиво коме се вреди више пута враћати.

литературе: стр. 16.); Jung, Károly: Umivanje u zoru : (Podaci uz zabranu jednog svadbenog običaja i njegovog komparativnog ispitivanja). У: *Етнографија Јужних Словена у Мађарској* (Будимпешта), 1985. бр. 7. стр. 171-191. (у фуснотама: стр. 178.; у списку литературе: стр. 186.)

¹² Фелфелди, Ласло: О играма Срба у Поморишју. У: *Етнографија Срба у Мађарској* (Будимпешта), 1997. бр. 1. стр. 43-67. (у фуснотама: стр. 49, 60, 61.; у списку литературе: стр. 63.); Еперјеш, Ерне: Додола. У: *Етнографија Срба у Мађарској* (Будимпешта), 2006. бр. 5. стр. 31-50. (у списку литературе: стр. 49.)

Етнологија Срба у Мађарској: стање и перспективе

Будимпешта, 19–20. новембар 2010.

НАУЧНИ СКУП ЕТНОЛОГИЈА СРБА У МАЂАРСКОЈ: СТАЊЕ И ПЕРСПЕКТИВЕ

Библиотека сала Самоуправе Срба у Мађарској
и Српске самоуправе у Будимпешти
Будимпешта, ул. Микше Фалка бр. 3 II спрат

19-20. новембар 2010.

Организатор:

Српски институт – Будимпешта
у сарадњи са
Етнографским институтом Српске академије наука и уметности
и Народном секцијом Мађарског етнографског друштва

Програмски одбор:

проф. др Душан Дрљача
проф. др Драгана Радојичић
др Эрне Еперјеш
мр Коста Вуковић
Пера Ластих (секретар)

ПРОГРАМ

Петак 19. новембар

9:30 – Регистрација учесника

10:00 – Отварање скупа, поздравне речи

- ◆ **Љубомир Алексов**, председник ССМ
- ◆ **Антон Паулик**, представник Министарства за управу и правосуђе
- ◆ **Шандор Хорват**, председник Народне секције Мађарског етнографског друштва
- ◆ **Драгана Радојичић**, директор ЕИ САНУ

10:30 – 11:45 Општи поглед на етнологију Срба у Мађарској

- ◆ **Пера Ластих (Будимпешта)**, *Етнолошка истраживања Срба у Мађарској и Српски институт у Будимпешти*
- ◆ **Марија Киш (Будимпешта)**, *50 година истраживања етнографије Срба у Мађарској*
- ◆ **Душан Дрљача (Београд)**, *Новија синтетичка дела о Србима у Мађарској*

- ◆ **Ђуро Шарошац (Мохач)**, *Сећање на оснивање „јужнословенског базичног музеја” у Мохачу и сакупљање народног блага међу Србима у Мађарској*
- ◆ **Ђуро Франковић (Печуј)**, *Митска бића у веровању Срба у Мађарској (истраживање нематеријалне културе Срба у Мађарској)*

[Пауза 15’]

12:00 – 12:30 Регионална и локална истраживања

- ◆ **Боривој Рус (Деска)**, *Етнографска истраживања међу Србима у Десци и Дешчанске свеске*

12:30 – 13:30 Етнографски институт САНУ – рад на проблематици Срба у Мађарској и могућности сарадње:

- ◆ **Драгана Радојичић (Београд)**, *Етнографски институт САНУ и сарадња са Српским институтом*
- ◆ **Младена Прелић (Београд)**, *Срби у Будимпешти и околини: истраживања Етнографског института САНУ*
- ◆ **Мирослава Лукић-Крстановић и Мирјана Павловић (Београд)**, *Етнологска истраживања Срба у Батањи: рад Етнографског института САНУ*
- ◆ **Милеса Стефановић-Бановић (Београд)**, *Значај и могућности етнологских истраживања на основу архивских извора Епархије будимске*

[13:30 – 14:30 Ручак-закуска, на истом месту]

14:30 – 15:00 Додирне тачке: Етнолингвистика и етномузикологија

- ◆ **Биљана Сикимић (Београд)**, *Преглед теренских истраживања Срба у Мађарској обављених у оквиру Балканолошког института САНУ, Београд (2001–2010)*
- ◆ **Јелена Јовановић (Београд)**, *Српска етномузикологија и музичка традиција Срба у Мађарској: стање и перспективе*

15:00 – 15:35 Презентације

- ◆ **Коста Вуковић (Сентандреја)**, *Пројекат „Слика и памћење”*
- ◆ **Борислав Рус (Будимпешта)**, *Едиција „Етнографија Срба у Мађарској”*
- ◆ **Золтан Бада (Будимпешта)**, *Библиографија етнографије Срба у Мађарској: смернице за реализацију једног научног пројекта*

15:35 – 15:50 Путокази

- ♦ **Ана Ковачова (Бекешчаба),** *Методи и резултати етнографских истраживања код Словака у Мађарској*

[Пауза 10’]

16:00 – 16:45 Дискусија

[Пауза 15’]

17:00 – 17:30 Пројекција филма о Србима у Мађарској (**Предраг Лончарски, Аурел Киш: Помашки дивани**)

Пратећи програм – *Изложба издања Етнографског института САНУ и радова о Србима у Мађарској из библиотеке Института, као и српских етнографских издања у Мађарској / аутор изложбе Биљана Миленковић-Вуковић у сарадњи са Централном српском библиотеком у Мађарској при Самоуправи Срба у Мађарској*

[18:30 – 20:00 Вечера за учеснике скупа]

Субота, 20. новембар

9:00– регистрација учесника Округлог стола

9:30 – 12:00 Округли сто

Могући правци и теме даљих етнолошких истраживања Срба у Мађарској

Модератори: Пера Ластић, Младена Прелић

12:00 – 12:15 Завршна реч

[12:15 – 13:00 ручак – закуска, на истом месту]

Пратећи програм – Обележавање Дана Сеобе (19. новембра 1690. године канцеларија Будимске коморе је издала дозволу избеглим Србима да се населе у Сентандреји.) – Полазак брода са дунавског пристаништа „Вигадо” у 13:30, пристизање у Сентандреју на пристаниште код кафане „Корнер” – центар око 15:00. Пригодни музички и литерарни програм у Сентандреји у музичкој школи „Тихомир Вујичић”. Промоција новореставрираног портрета Катарине Догали, рад Катарине Ивановић. Повратак из Сентандреје бродом, долазак у Будимпешту око 18:30. На броду забавни фолклорни програм, музика. Вечера за учеснике из иностранства око 19:30.)

Д А Н С Е О Б Е

На лађи GYÖR

која ће бродити Дунавом од Будимпеште до Сентандреје и назад.
Полазак из Будимпеште са пристаништа код **Vigadó-a**
(код „Жуте куће“) на пештанској страни. Повратак на исти док.

Време: 20. новембар 2010. (субота)

Полазак у 13.30 сати. Долазак у Сентандреју око 15.00.
Полазак из Сентандреје око 17.30. Повратак у Будимпешту око 18.30.

На лађи наступају КУД „Табан“ и ансамбл „Село“.

У Сентандреји у **Музичкој школи „Тихомир Вујичић“** пригодни програм.
(Сентандреја, Дунакорзо бр. 16)

Концерт „Вокална лирика“
аутора **Вере Миланковић** (клавир) и **Илеане Милић** (сопран).

Новорестаурирани **портрет Катарине Догали**,
рад Катарине Ивановић (Веспрем, 1811 – Стони Београд, 1882)
представиће кустос Музеја Будимске епархије **Коста Вуковић**.

Приступ бесплатан.

Организатори:

Српска самоуправа у Будимпешти у сарадњи са Српским институтом,
Српским културним клубом у Будимпешти
Српском самоуправом у Сентандреји

Остварење програма је помогла Државна фондација
за националне и етничке мањине у Мађарској

ИЗВЕШТАЈ О РАДУ ОКРУГЛОГ СТОЛА

*Могући правци и теме даљих етнoлошких истраживања
Срба у Мађарској*

Пошто је првог дана рада на научном скупу направљен колико је било могуће систематски пресек и критички поглед на оно што је до 2010. године урађено у погледу етнoлошких и сродних истраживања, у суботу 20. новембра на Округлом столу покренута је дискусија о планирању, потребама и могућностима будућег рада, чији би организатор био Српски институт из Будимпеште. У раду Округлог стола учествовало је 14 дискусаната, од којих је већина – Ђуро Шарошац, Душан Дрљача, Драгана Радојичић, Биљана Сикимић, Мирослава Лукић-Крстановић, Јелена Јовановић, Коста Вуковић, Борислав Рус, Золтан Бада – учествовала и на научном скупу, а придружили су им се доцент Александар Урком, лингвиста са Катедре за славистику Универзитета „Лорант Етвеш” из Будимпеште, Биљана Миленковић-Вуковић, библиотекар и Марија Ђокић, секретар пројеката Етнографског института САНУ, Београд, а Пера Ластих и Младена Прелић су били модератори. Као основни оквир дискусије постављене су потенцијалне истраживачке теме и пројекти, као и приоритети у пословима, али такође и организација рада самог Српског института, односно стручна и логистичка подршка других партнерских институција, и потенцијални извори финансирања. Велики део дискусије бавио се једним од предуслова сваког будућег истраживања – питањем евидентирања већ постојеће грађе, као и принципима на којима би била постављена база података која ће настати теренским истраживањима у организацији Српског института.

С обзиром на то да Српски институт не може бити, због одређених ограничења финансијске природе, структуриран као научна установа, са запосленим научним сарадницима, замишљено је да он функционише као организационо језгро које би остваривало пројекте у сарадњи са другим научним установама и појединцима. Кад је реч о координацији будућих послова, примећено је да у истраживачки рад на одређеном нивоу и под руководством стручњака, после одговарајуће обуке треба укључивати и припаднике саме заједнице. У намери да осмисле платформу будуће сарадње, сарадници и руководиоци Етнографског института САНУ детаљније су говорили о актуелном начину организације рада у Институту, као и начину финансирања и вредновања пројеката од стране надлежног Министарства. Детаљно су изложена и искуства кустоса Музеја Епархије будимске у Сентандреји у погледу концепције, начина финансирања и сарадње са партнерима (пројекат филолошког истраживања епитафа српског сентандрејског Саборног гробља, у сарадњи са Институтом за српски језик САНУ и пројекта „Слика и памћење”, о чијем је концепту и методологији већ било речи претходног дана).

Поред института САНУ и Музеја Епархије будимске, чији су сарадници узели учешћа на скупу, као потенцијалне партнерске институције поменути

су и нпр. Архив Србије, Матица српска, Катедра за филологију Универзитета „Лорант Етвеш” из Будимпеште, чиме се ова листа не исцрпљује.

Већина дискутаната говорила је о стварању база података као једном од неопходних корака у раду Српског института – како о евидентирању већ постојећих фондова (етнолошких, али и дијалектолошких и етнолингвистичких, музејских, библиотечких, приватних), тако и о циљаном стварању база података наменским прикупљањем одређених информација. Много се говорило о неопходности дигитализације већ постојеће грађе, при чему је указано на њене предности, али и ограничења. С обзиром да нема гаранције колико је тај начин чувања поуздан и дуготрајан, потребно је чувати грађу и у другим форматима, односно применити унакрсно чување података. Истакнуто је, међутим, и да дигитална форма има многе предности што се тиче манипулације подацима, доступности и брзине приступа и претраживања, а посебно могућности „укрштања” и различитих истраживања уз помоћ нових технологија. Уз то, неопходна је свакако заштита грађе од злоупотреба разних врста, неовлашћеног приступа или коришћења података, као и заштита ауторских права и заштита саговорника са којима се раде интервјуи, што се све мора ригорозно спроводити. Питање писменог пристанка саговорника који ће бити сниман, односно заштита личности и приватности саговорника – требало би да се усклади са праксом и законодавством у Мађарској / ЕУ.

Изнесен је позитиван пример дигитализације спроведене у Музиколошком институту САНУ, који је финансирао Министарство културе и информисања Србије. Изнета су и добра искуства из Музеја у Сентандреји, који је за ове послове имао подршку Централноевропског универзитета као и неких фондација. При томе је примећено да се у струци тренутно микрофилм сматра основним носиоцем информација – међутим, за микрофилмовање грађе коју су они успели да дигитализују потребна су средства за која процењују да их није могуће обезбедити.

У погледу евидентирања већ постојеће грађе и умрежавања информација о њима, закључено је да би требало послати упитнике музејима и другим установама где се претпоставља да може да постоји грађа везана за Србе у Мађарској. Од огромног значаја би било и да се прикупи грађа настала у етнолингвистичким и дијалектолошким интервјуима, јер су теме о којима се разговарало са саговорницима на локалу веома често везане за етнологију или у сваком случају корисне као подаци и за етнологска истраживања. Из истог разлога разматран је и пројекат „Слика и памћење” односно неке дилеме у његовој изради, као што су – где и по ком критеријуму поставити границу између старе и савремене фотографије, на који начин би требало уврстити и савремену грађу – што изискује прилагођавање музеолошког упитника који не препознаје савремену фотографију, како диверсификовати питања с обзиром на саговорнике, која питања укључити која би била интересантна и из аспекта етнологије, као и на који начин укључити етнологе у процес рада на терену. С обзиром на врло позитивна искуства, од стране етнолингвиста предложено је да се за интервјуисање, бар у једној мери користи и видео-камера.

Предложено је да библиографија, чија је израда већ отпочела у сарадњи библиотекара ЕИ САНУ и СИ, обухвати и приватне фондове, који, како је запажено, понекад садрже и ретке и вредне, некад и уникатне књиге које не постоје у библиотекама. Постављено је и питање шта све улази у корпус етнографске грађе која треба да буде евидентирана, а у случају библиографије, она би требало да обухвата и магистарске радове и докторске тезе везане за заједницу Срба у Мађарској. Речено је и да би Срби у Мађарској, поред етнографске и етнолошке библиографије, заслуживали и једну потпуну библиографију научних истраживања која се односе на ову заједницу. С обзиром да је од изузетног значаја да извори буду доступни, предложено је и скенирање старих и ретких извора, њихово публикување (нпр. за XVIII век и за прву половину XX века), као и преводње најзначајније грађе са мађарског, почевши од најстарије.

Један од предлога је био и да се базе које ће се наменски стварати организују по насељима, а да се као модел искористи упитник који је настао за потребе израде Етнолошког атласа Југославије. Дискутантанти су разматрали предности и мане ове идеје, а констатовано је да се нека искуства могу користити, односно да су упитници корисни поготово ако се као истраживачи – сакупљачи буду укључивали и аматери, с тим да се упитници свакако морају прилагодити специфичностима групе која се истражује. Предност припадника заједнице као сакупљача ових информација виђена је и у томе што се ради о билингвалним особама.

Предложено је и да се дође до приватних фото, видео, аудио записа, и да се и они укључе у евиденцију, односно у базу података.

Допринос дискусији су дали и лингвисти, најпре разговором на тему могућности које даје корпусна лингвистика, посебно могућности укључивања у узорак говорног, а не само писаног језика, као и укључивања говора Срба у Мађарској у српски национални корпус. Ово повлачи и стручно питање транскрипта говорног језика, о чему ће се говорити на лингвистичком скупу који је следећи у плану.¹ Предложено је, као релативно једноставан и достижан циљ, а користан рецимо за наставу српског језика, да се направе дијалектолошки узорци говора Срба у Мађарској, који би били шире доступни, на интернету. Лингвистичке биографије и усмене историје могле би да постану обавезан део будућих истраживања, с обзиром на њихов значај. Међутим, што се тиче лингвистике, има веома много тема које би могле да се истражују, а као једна од важнијих наведена је, на пример, интерференција српског и мађарског код билингвалних говорника. Такве теме би могле да буду и од ширег значаја као примери одређених појава.

У погледу етномузиколошких истраживања, истакнуто је драгоценост постојање архива Тихомира Вујичића, које, међутим, представља тек полазну тачку за даља истраживања за која се очекује да могу бити врло плодна.

Што се тиче будућих истраживачких пројеката, наглашено је да с једне стране не треба занемарити архивску грађу и истраживања у дијахроној перспективи (Барања, Токај, и пописи становника као извор за историју).

¹ Скуп је одржан 14-15. децембра 2012. године у Будимпешти.

С друге стране, у савременим истраживањима, потребно је обухватити и проблематику рецентних досељеника са подручја бивше Југославије (нешто од њиховог говора рецимо већ је снимљено током претходних етнолингвистичких истраживања). Предложено је и укључивање социолога у интердисциплинарне тимове, поготово кад се ради о темама као последња поменута.

Поменут је и проблем базичних музеја за одговарајуће мањине, односно дефинисања ингеренција које би самоуправе мањина имале над њима и критеријуми за избор директора, који би морао да буде и стручњак и да познаје језик мањине за чији музеј је задужен.

Говорило се и о покретању публикације Српског института, у којој би, поред већ постојеће Етнографије, било могуће објављивати резултате истраживања. За будући часопис је предложено да у што већој мери од првог броја усвоји савремене критеријуме за вредновање научних часописа.

Учесници у дискусији били су свесни да финансијска ситуација значајно утиче на планирање пројеката. Разговарано је и о потенцијалним финансијерима и спонзорима, као што су Министарство науке, друга релевантна министарства (нпр. за културу, дијаспору, итд), ЕУ фондови, код којих би требало потражити посебне фондове за малобројне мањинске заједнице, а за поједине теме и СПЦ. Истакнута су позитивна искуства са локалним српским самоуправама (Будимпешта, Батања...) као финансијерима истраживања.

На крају је оцењено да би о иницијалним проблемима и питањима која су овде покренута требало у почетном периоду да се стара једна радна група, која би између осталог требало да утврди и приоритете у истраживањима. Предложено је и да се ти приоритети одређују из аспекта науке, али и из аспекта потреба заједнице Срба у Мађарској. Закључено је да ће пројекти свакако подразумевати тимски рад, као и мулти и интердисциплинарна истраживања, а да је за њихово успешно спровођење неопходна систематска подршка од стране матичне земље и њених институција.

ЗАКЉУЧЦИ

Циљ научног скупа био је да новоосновани Српски институт у Будимпешти иницира стварање систематског фонда научних знања о Србима у Мађарској из области етнологије и сродних наука (етномузикологија, етнолингвистика). Позвани учесници известили су о досадашњем раду, и разговарали о даљим потребама и могућностима етнолошких истраживања Срба у Мађарској из аспекта науке, имајући у виду потребе саме заинтересоване заједнице.

Даља истраживања као и систематизација етнолошких знања морају да се одвијају у фазама.

Неопходан први корак је евидентирање постојећег фонда знања, што је био и један од циљева самог скупа. Констатовано је да је неопходно изградити библиографију (на том послу су већ ангажована два сарадника), такође и евидентирати музејске фондове који се односе на Србе у Мађарској. Предложено је да се музејима за које се претпоставља да би могли да имају овакве збирке или музејске предмете и архивску грађу пошаље одговарајући допис. Прихваћен је и предлог да се Српски институт обрати и другим институцијама, као што је Југословенска кинотека у Београду, у чијем архиву, претпоставља се, постоје и филмови везани за Србе у Мађарској, као и универзитетима где могу да постоје дипломски радови са овом тематиком. Поред Архива Епархије будимске у Сентандреји, и други архиви у Мађарској (локални, жупанијски, државни) такође садрже грађу која може бити занимљива и за етнологе.

Захваљујући досадашњим истраживањима, постоје и етнолингвистички и етномузиколошки тонски записи. Њих би такође требало евидентирати. У перспективи велики извор података би могли бити и породични и други приватни архиви – требало би размотрити могућности да се до њих дође. Што се тиче породичних фотографија, већ постоји врло озбиљан појекат „Слика и памћење” који је осмислио мр Коста Вуковић, директор Музеја Епархије будимске, Сентандреја.

Осим формирања базе већ постојеће грађе, следећи корак би био стварање наменске базе података (најцелисходније би било по насељима), према упутствима и упитнику које треба разрадити. Стварање етнолошког атласа је такође један од могућих резултата, односно начина на који би се подаци презентирали. Поред тога било би врло корисно и стварање фонда аудио и писаних записа, који би обухватао (ауто)биографије, породичне историје и генеалогije.

Предвиђа се да се прикупљена грађа дигитализује, и обрађује савременим методама, што би кроз укрштање података и анализу требало да доведе до синтезе етнолошких сазнања о Србима у Мађарској. Конкретан циљ би био стварање репрезентативног монографског дела и CD-а. Планирањем конкретних корака и динамиком њиховог остваривања бавиће се тим од пет људи. У планирању рада веома је битно одређивање приоритета – хитних истраживања – јер се ради о малој заједници која се осипа, па постоји ризик од губљења драгоцених података.

Српски институт ће научне циљеве остваривати кроз пројекте – са сарадницима ангажованим на основу уговора. За финансијска средства препоручено је обраћање свим инстанцама у Мађарској, матичној земљи и ЕУ, укључујући и државне и приватне фондације. На локалном нивоу могућа је заинтересованост локалних власти и самих заједница да учествују са својим ресурсима. Што се тиче инфраструктуре самог Српског института, на основу постигнутог договора о буџетским средствима предвиђа се финансирање радног места секретара и документаристе.

Предвиђа се сарадња са партнерима – другим научним и културним установама (институти САНУ, Катедра за лингвистику „Лорант Етвеш” Универзитета у Будимпешти), и посебно са сличним установама других националних мањина. Сарадници могу бити како стручњаци тако и ентузијаста – аматери, уз стручну подршку ових првих. Српски институт би требало да ради на томе да се млађи људи заинтересују за оваква истраживања, евентуално и да се неко од припадника заједнице усмери ка студијама етнологије. За попуњавање упитника могу да се ангажују и заинтересовани аматери, уз стручну обуку.

Поред истраживања у области одређених струка, планирају се и интердисциплинарна истраживања.

О формирању Српског института у Будимпешти, као и о овом скупу и његовим резултатима и закључцима треба обавестити медије и одговарајућа министарства.

Младена Прелић и Коста Вуковић

Антон Паулик, Пера Ластих и Драгана Радојичић

Радомир Ластих (председавајући), Марија Киш, Душан Дрљача

Ђуро Шарошац, Борислав Рус, Биљана Сикимић, Јелена Јовановић (с десна на лево)

Золтан Бада, Драгана Радојичић, Марија Ђокић, Душан Дрљача, Марија Киш,
Шандор Хорват, Ана Ковачова

Ethnology of Serbs in Hungary:
Situation and Perspectives
(summaries)

The volume *Ethnology of Serbs in Hungary: Situation and Perspectives* contains papers from the scientific conference held under the same title on November 19th and 20th, 2010 in Budapest, in organization of the Serbian Institute from Budapest and co-organization of the Institute of Ethnography SASA and the Nationalities Section of the Hungarian Ethnographic Society. The conference was envisaged as the first in a serial of conferences devoted to various academic disciplines considered as highly interesting for the Serbian community in Hungary (ethnology, linguistics, history and social sciences – sociology, political science, law), to be organized by the Serbian Institute (established in 2009) in order to obtain an overview of the situation, to detect the flaws and define the priorities for further research projects. The aim of the conference was, therefore, a critical summary of the overall results of ethnologic and ethnographic work among Serbs in Hungary. There were 17 participants from Hungary and Serbia. On the same occasion a round table was held as well, aimed at discussing the needs and possibilities for organization of further research.

Having in mind the mentioned aims, the papers in this volume are primarily overviews. They often contain the authors' personal touch, memories and personal attitudes about the researches and their results. The intention was to collect and register not only the results, but also the circumstances, motives and manners in which the researches were organized. Another important goal was to register all potential locations preserving the material interesting for ethnology, ethnography and similar disciplines related to Serbs in Hungary. Besides ethnology, both the conference and the volume encompass ethnolinguistics and ethnomusicology, because of the closeness of the subject matter and the methodology (papers by Biljana Sikimić and Jelena Jovanović). Also included is a paper which enables comparison with the ethnology-wise activity in the Slovak community in Hungary (paper by Anna Kováčová). In order to make the conference's topic and goals as complete as possible, the organizers gathered not only academics and experts, but also the activists in the field of culture from among the ranks of Serbs in Hungary who were dealing with this subject matter. Because the ethnological and ethnographic aspects of everyday life, culture and tradition of national minorities are frequently considered very important for maintaining their specific identity, the minority members of various educational backgrounds were very often personally involved in them. In this case, in some texts of the authors – members of the community, the editors harmonized the terminology with contemporary academic requirements.

The results of our joint efforts are contained in the volume which is now put before the interested public. We hope that its readers will find useful information, and perhaps even the incentives for further work in this field.

At the end, it should be added that the Serbian Institute meanwhile made a step towards the realization of one of its long-term goals, also defined at this conference – the creation of a synthetic comprehensive work *Ethnology of Serbs in Hungary* – by designing in the cooperation with the Institute of Ethnography SASA and commencing in 2012 the work on a complex interdisciplinary project entitled *The Life of Serbs in Battonya*.

Pera Lastić
Mladena Prelić

Pera Lastić

Serbian Institute, Budapest

ETHNOLOGICAL RESEARCH OF SERBS IN HUNGARY AND THE SERBIAN INSTITUTE

The Serbian Institute in Budapest was established in 2009 with an aim to assist, motivate and organize academic research of the past and present social reality of Serbs in Hungary. Ethnology is among the most important academic fields in which research of Serbs in Hungary has been conducted. The importance of this field notwithstanding, our assessment shows numerous flaws in the obtained results and systematization of ethnological research of Serbs in Hungary. Starting from personal motivations to the motivations of the Serbian community in Hungary, we will attempt to offer a review of the fields within ethnology, as well as of the overlapping fields of relevant sciences where the gaps are or where we expect further necessary research to be carried out in organization of the Serbian Institute in Budapest (from documenting, description and/or collecting and analyzing the material and non-material cultural heritage, to research of traditional and contemporary life, both in rural and urban environments). This "map" or "registry" of research can serve as a guideline for further work in ethnology, in a hope that it will yield a synthesis of ethnology of Serbs in Hungary, available to the public education as well.

Key words: ethnology of Serbs in Hungary, systematization, synthesis, Serbian Institute in Budapest

Mária Kiss

Budapest

HALF CENTURY OF RESEARCH OF ETHNOGRAPHY AND ETHNOLOGY OF SERBS IN HUNGARY

This paper briefly presents the years-long work of the author on the problems of ethnology and ethnography of Serbs in Hungary. The first part offers a short summary of the research of traditional culture – primarily the calendar customs – of the Serbian population in Hungary, mainly the Serbs living in places along the Danube. That work began already in 1955 in Pomáz and it has been best presented in a broader Southern Slavic context in the book *Délszláv szokások a Duna mentén* (Customs of Southern Slavs along the Danube) published in 1988. The author was a longtime scientific associate of the Institute of Ethnography of the HAS. In the period from 1979 to 1987 she was also the editor of the journal *Ethnography of Southern Slavs in Hungary*, issued by the Hungarian Association. Besides, from 1983 to 1991 she organized three very successful Yugoslav-Hungarian conferences with partner institutions from the former Yugoslavia. These aspects of the work of Mária Kiss, PhD, are discussed in the second part of the paper.

Key words: Serbs in Hungary, calendar customs, edition *Ethnography of Southern Slavs in Hungary*, Yugoslav-Hungarian conferences

Dušan Drljača – Mladena Prelić
 Institute of Ethnography, SASA, Belgrade

ON THE RIGHT TRACK: ETHNOLOGY OF SERBS IN HUNGARY

Ethnological works on Serbs in Hungary are observed in the light of the material published in the volumes from the conferences in Békéscsaba (1975-2004), journals *Ethnography of Southern Slavs* (1975-1993) and *Ethnography of Serbs in Hungary* (1997-), one issue of the journal *Folklore es Traditio* (VII, 1994), and a number of articles and books published in the Serbian language in Serbia and Hungary during the last four decades. The works which subject matter covers the Serbs in Hungary, such are ethno-linguistic syntheses, family studies, historical-archivist compendium on opting for Serbia after the World War One, together with historical novels from the past of Serbs in Hungary, including those about optants, have been thematically classified, following the understanding that analytical monographs precede and supplement the synthetic work. All the above, together with one sociological study about natives and immigrants in late 20th century from the territory of the former Yugoslavia and the analyses of statistical data about Serbs in Hungary, very well match the broadly understood subject matter of ethnological sciences. Besides, the scientific popular activity has neither been forgotten.

Key words: Serbs in Hungary; ethnological research; ethnological and literary works; analysis; researchers

†*Đuro Šarošac (Sárosacz György)*
 Mohács

COLLECTING THE MATERIAL FOR THE KANIZSAI DOROTTYA MUSEUM IN MOHÁCS AMONG SERBS IN HUNGARY

Through a retrospective of his work, the author makes a review of the museological activity devoted to national minorities, in this case primarily the Southern Slavs in Hungary in the period 1959-1999. A particularly important moment in this respect was the beginning of the 1970s, when Ortutay Gula, a member of the Academy of Science, initiated a research of the then recognized national minorities: Germans, Romanians, Slovaks and Southern Slavs (Slovenes, Serbs and Croats). The collection of the material started in 1971, and in 1975 the Kanizsai Dorottya museum in Mohács became the so-called base museum for the Southern Slavic minorities, collecting its material not only in the Baranya region but across the entire country. The first permanent exhibition of the museum in this field was opened in 1976 under the title "Croatian and Serbian Groups in Baranya". The presentation particularly emphasized the collection of the material belonging to the traditional culture of Serbs in Hungary until the end of the 1990s.

Key words: ethnography of Serbs, Croats and Slovenes in Hungary, traditional culture, material culture, collecting, Kanizsai Dorottya Museum

Đuro Franković (*Frankovics György*)
Pécs

MYTHOLOGICAL CREATURES IN BELIEFS OF SERBS IN HUNGARY

Đuro Franković (Drávafok, 1945, in Hungarian publications: Frankovics György) already as a student in Pécs was among the first who at the end of the 1960s started to record oral creation, beliefs and customs of Southern Slavs, as was the common designation for Serbs, Croats and Slovenes in Hungary in the period of socialism. As a journalist of the Serbian-Croatian program of the Hungarian Radio, i.e. Hungarian Television, and an associate to the Croatian-Serbian Department at the Teachers' Training College in Pécs, for decades he was tirelessly visiting Croatian and Serbian villages and together with performing his journalistic tasks gathered a huge ethnological material. Apart from the ethnographical material of Croatian villages in his native Drava region, the material he collected from the remaining Serbs in the Hungarian part of Baranya as well as from Serbian villages in Pomorije and in the vicinity of Budapest is also important. He paid particular attention to the subject matter of mythological creatures and folk beliefs, as a very archaic layer in folklore and a theoretically very interesting field. Franković's work related to Serbs in Hungary has mostly been published in the edition *Ethnography of Serbs in Hungary*.

Key words: ethnography of Serbs in Hungary, oral folk creation, mythological creatures, Đuro Franković's ethnographic work.

Borivoj Rusz (Rusz Borivoj)
Deszk
Pera Lastić (Lásztity Péró)
Serbian Institute, Budapest

ETHNOGRAPHIC RESEARCHES AMONG SERBS IN DESZK

The introduction to the overview of researches among Serbs in Deszk, based on rich personal experience of one of the authors, Borivoj Rusz, contains a brief historical outline about the past of the Deszk village and its Serbian community. The main attention in this paper is paid to the manner of collection and scene presentation of the folk tradition (folk songs, music, dance) of the Serbian community in Deszk in the period 1970-1990. The major work had been done within the *Banat* association (Kristifor Brcan) and the most important contributions came from the researchers László Felföldi, PhD (Institute for Musicology, HAS) and Igor Grin (*Munkacs* County Museum in Bekescsaba). Besides collecting material from the field of oral folklore, attention was paid to collection of handicrafts, primarily textile, which has been presented in the native Serbian collection. The material collected and kept in the museum depots in Bekescsaba and Szeged waits for further procession and presentation. The paper also presents the work

on protection of the old Serbian graveyard in Deszk carried out in 2011 and 2012 thanking to the funds of the European Union. The paper as well mentions the researches of the local Serbian folk dialect (Pavle Ivić, Predrag Stepanović, Sofija Rakić-Miloradović). At the end of the paper we can find a precise list of all issues of *Deščanske sveske*, publishing the results of researches of ethnography of Serbs in Deszk. Besides, it lists the articles on this topic, published in the edition *Pčesa* from Novi Sad and in the edition *The Ethnography of Serbs in Hungary* from Budapest. It also mentions the Serbs-related studies from the extremely important and quality monograph about the village *Istorija i etnografija Deske*, published in 1984.

Key words: Serbs in Deszk (Deska), folklore, ethnography, material culture, local dialects, village monograph

Dragana Radojičić

Institute of Ethnography, SASA, Belgrade

INSTITUTE OF ETHNOGRAPHY SASA AND THE COOPERATION WITH THE SERBIAN INSTITUTE – BUDAPEST

The paper summarizes the activity of the Institute of Ethnography SASA 1947-2010 with a brief overview of its current projects, publishing, international cooperation and human resources. These capacities and the work carried out so far enable a realistic planning of the continuance of the ethnological studying of Serbs in Hungary, in cooperation of the community itself and above else with the Serbian Institute from Budapest established in 2010.

Key words: Institute of Ethnography SASA, scientific research, international scientific cooperation, ethnological studying of Serbs in Hungary

Mladena Prelić

Institute of Ethnography, SASA, Belgrade

ETHNIC IDENTITY OF SERBS IN BUDAPEST AND ITS SURROUND- ING: RESEARCH OF THE INSTITUTE OF ETHNOGRAPHY OF THE SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

The paper presents the concept and results of the research of Serbs in Budapest and its surrounding carried out so far within a project of the Institute of Ethnography SASA (Belgrade). Mainly, it is about two researches of ethnic identity which the author herself carried out among Serbs in the Lórév village (1989-1992) and in Budapest and four nearby places (1995-1998), i.e. about two monographs presenting the most comprehensive results of these researches for the time being: *Srbi u selu Lovi u Mađarskoj tokom XX veka* (1995) and *(N)i ovde (n)i tamo: etnički identiteti Srba u Mađarskoj* (2008). The paper speaks about their

goals and results as well as about some limitations and possible directions of future research.

Key words: ethnic identity, projects of the Institute of Ethnography SASA, Lórév (Lovra) village on Csepel (Cepel), Serbs in Budapest and its surrounding

Miroslava Lukić Krstanović – Mirjana Pavlović
Institute of Ethnography SASA, Belgrade

SERBS IN BATTONYA: RESEARCH OF THE INSTITUTE OF ETHNOGRAPHY SASA

The paper shall present scientific-methodological research process and so far achieved results of work on the topic *Serbs in Battonya – ethnic identification and stratification*. The research strategy entails: diachronic realm – reconstruction of past, synchronic realm – studying of the everyday life in a multiethnic environment and symbolic system in shaping the ethnic identity. Ethnological work involves complex field research based on collection of voluminous written and oral material, photo and video records, polls and interviews etc. The presentation indicates further guidelines and perspectives of research of ethnic processes within contemporary integration processes and cultural and social specificities. In that sense, ethnological monographic research of multiethnic environments and regional entities indeed are relevant scientific projects in inter-institutional and international cooperation.

Key words: Serbs, Battonya (Batanja), ethnic identity, project of the Institute of Ethnography SASA

Milesa Stefanović-Banović
Institute of Ethnography SASA, Belgrade

ETHNOLOGICAL RESEARCH BASED ON ARCHIVE SOURCES OF THE BUDA EPARCHY: IMPORTANCE AND POSSIBILITIES

The Archive, together with the Library of the Serbian Orthodox Buda Eparchy, is one of the most important Serbian cultural institutions out of the borders of Serbia. The preserved material offers a large quantity of data about the life and work of Serbs in the territory of Hungary which have not yet been used in ethnological research. Data about the territory which used to be or still is populated by Serbs, size of population, personal property, churches' and schools' property, data about graveyards, monasteries, endowments, donations and donors, customs, religiousness, family relations, personal and collective fates, everyday life and relation towards identity, are only a part of the source offered by the archive material, opening a palette of possibilities for research in various fields of social sciences. Research of funds of the Buda Eparchy can reveal the most diverse

data important for ethnological research. Examples of several authors – ethnologists who were using archive sources through their work show the dimension and role of these sources for ethnology/anthropology today.

Key words: archive material, ethnological research, Archive and Library of the Buda Eparchy, Serbs in Hungary

Biljana Sikimić

Institute for Balkan Studies, SASA, Belgrade

OVERVIEW OF FIELD RESEARCH OF SERBS IN HUNGARY CARRIED OUT WITHIN THE INSTITUTE FOR BALKAN STUDIES SASA, BELGRADE (2001-2010)

Field research of Serbs in Hungary have been started with the main goal of writing a rather comprehensive ethno-linguistic study which would in the same time enlighten both the traditional culture and the local dialects. The team field researches of the Institute for Balkan Studies SASA were carried out three times. In September 2001, the team composed of Biljana Sikimić, Marija Ilić and Marija Vučković worked on the Csepel Island in the village of Szigetcsép and (for one day only) in Lórév. In the Tolna county, the research team (Biljana Sikimić and Marija Ilić) carried out between December 6th and 10th, 2002 the field research in the village of Medina and recorded interviews with practically all members of the local Serbian language community. In December the next year (2003), Biljana Sikimić and Marija Ilić worked in the Hungarian part of Battonya, in the villages of Villány, Magyarbóly, Lippó, Mohács, and one interview was recorded in Herzegszántó. After a few years, the field work in Hungary was continued through individual research when Marija Ilić during 2008 again worked in Szigetcsép on completing the material for her PhD thesis, as well as in Serbian communities in Szentendre, Csobánka and Lórév and with "Rác" community in Tököl. All team researches have been carried out thanking to the financial and organizational support of the Serbian Self-Government in Hungary. The initially planned results (preparation of ethno-linguistic monograph) have not yet been realized; however, the existing archived field material would enable its relatively fast creation. Namely, the process of digitalization of all field records made by the team of the Institute for Balkan Studies SASA has been completed, and the entire digitalized audio-material (together with new material which since a few years ago have been recorded in digital form only) was during the summer 2010 uploaded to the external disc of the Institute for Balkan Studies SASA and made available to all users of the SASA network.

Key words: ethno-linguistics, research of the Institute for Balkan Studies SASA, archived material, Serbian language communities in Hungary

Jelena Jovanović

Institute of Musicology SASA, Belgrade

SERBIAN ETHNO-MUSICOLOGY AND THE MUSIC TRADITION OF SERBS IN HUNGARY: SITUATION AND PERSPECTIVES

Besides comprehensive ethno-musicological research of vocal, vocal-instrumental and instrumental melodies of Serbs in Hungary carried out by Tihomir Vujičić, systematic field research of Serbian musical tradition in this territory have not been made. Particularly interesting is the fact about the long-lasting presence of Serbs in this region. New field research is necessary, aimed at defining the actual situation and finding possible manners of change. It is necessary to create a bibliography of the works which contain at least some data about the musical tradition of Serbs in Hungary, a comprehensive list of the existing notation and audio records, together with digitalization of the audio material. The support to the access to the recorded material and its revitalization on the spot can be considered an important segment of the work.

Key words: Serbs in Hungary, ethno-musicological research, Tihomir Vujičić, field work, bibliography, revitalization of traditional music

Kosta Vuković (Vukovits Koszta)

The Buda Eparchy Church Art and Scientific Collection, Szentendre

MAIN APPROACH AND AIMS OF THE PROJECT "PICTURE AND MEMORY – THE PROGRAM OF REGISTRATION, DIGITALIZATION AND PROCESSING OF OLD AND ARCHIVE PHOTOGRAPHS ABOUT SERBS IN HUNGARY"

The main aim of the project presented in this paper is collecting, digitalization, processing and presentation of old and archive photographs about Serbs in Hungary. The project envisages simultaneous processes of collecting and digitalization of photographs and recording and archiving of various data from the life of Serbs in Hungary in the 19th and 20th century. By using the method of collecting and digitalization of old photographs with simultaneous recording of the so-called oral history it is possible to preserve the related data and in the same time to collect a documentary fund of a broad thematic range.

Key words: digitalization, photographs, documentary fund, Serbs in Hungary in the XIXth and XXth century.

Zoltán Bada (Bada Zoltán)
Serbian Institute, Budapest

BIBLIOGRAPHY OF SERBS IN HUNGARY: GUIDELINES FOR REALIZATION OF A SCIENTIFIC PROJECT

The author of this paper, a librarian with vocation of a bibliographer, describes methodological steps by which the Serbian Institute in Budapest wishes to realize an unusual project – the bibliography of Serbs in Hungary. The future bibliography should be a comprehensive publication with material from the field of research and various descriptions of folk life and customs of Serbs in Hungary from the very beginning of the development of ethnology, ethnography and folklore (mid-18th century) – until today.

Key words: research, scholarly literature, bibliography, Serbs, Hungary

Anna Kováčová (Kovács Anna)
Research Institute of the Slovaks in Hungary, Békéscsaba

RESULTS AND EXPERIENCES OF RESEARCH OF SLOVAKS IN HUNGARY

Upon an initiative of the Slovak intellectuals from Békéscsaba, the Association of Slovaks in Hungary established in 1990 the Research Institute of the Slovaks in Hungary (Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku) in this city. This institution was the first scientific institution of national minorities in the country. Since 2001 the Research Institute belongs to the National Self-Government of Slovaks, which guarantees for its budget financing. The Research Institute is an institution for interdisciplinary social research. The most important fields of research are history, cultural anthropology, sociology, ethnography, pedagogy and socio-linguistics. The associates of this interdisciplinary social-research centre explore the tradition, history, cultural history and actual form of the language of Slovaks in Hungary in the last 300 years; in addition, they analyze the social processes related to the actual minority status of Slovaks in Hungary, above else the church and social life, national and ethnic identity; they also study the history and cultural history of the regions in Hungary populated by Slovaks. Within the activity of this Institute, the programme bears a huge importance. This programme has broadly been realized through the work of camps. These camps have been organized in Slovak-populated places since 1977, each year or biannually, and the participants' task is to examine different aspects of heritage in the appropriate environment. The text describes in details the organization and activities of these camps, as well as presentation of their results through various publications, from local studies to broader analyses and syntheses of the folk culture of Slovaks in Hungary.

Key words: ethnographical research among Slovaks in Hungary, Research Institute of Slovaks in Hungary

Borislav Rus (*Rusz Boriszláv*)
 Serbian Self-Government in Budapest, Budapest

**TWO SERIES FROM THE EDITION DEVOTED
 TO THE ETHNOGRAPHY AND ETHNOLOGY
 OF NATIONAL MINORITIES IN HUNGARY:**

Ethnography of Southern Slavs in Hungary (1975-1993)
and Ethnography of Serbs in Hungary (1997-)

Review

The text is a presentation and a short analysis of the publishing policy of two serial editions which already for several decades, since 1975, bring papers from the field of ethnology and ethnography of Serbs in Hungary. The author has in the same time been the editor of one of these two editions, the *Ethnography of Serbs in Hungary*, since its beginning. The launching of the editions devoted to nationalities in Hungary (*Ethnographies of Germans, Slovaks, Romanians, and according to the then official name, Southern Slavs*) was initiated by the Nationalities Section of the Hungarian Ethnographic Society. Briefly presenting the history of these two serial editions, Borislav Rus refers to the situation both of the ethnographic heritage of Serbs in Hungary and of the manner in which ethnologists and ethnographers were approaching it. Giving a short statistics of the papers published in the edition *Ethnology of Serbs in Hungary*, Rus states that during 14 years the 6 volumes (for financial reasons the journal could not always be published every two year as was planned) published more than 90 contributions by 43 authors, either the members of the Serbian minority community themselves or the experts from Hungary and Serbia. It is important that the journal has been realized in cooperation of all these three parties, interested in the life and culture of the Serbian national minority in Hungary. The other two groups are prevailed by academics, while the first one has amateurs as well – the enthusiasts of different educational backgrounds. Generally observed, the largest number of papers refers to customs, calendar and life-cycle customs, together with beliefs among Serbs in Hungary and musical and dancing traditional heritage. A prominent group is composed of papers dealing with the ethnic and linguistic identity and speech of local Serbian communities. A significant support in editing this publication besides the Nationalities Section of Hungarian Ethnographic Society has come from the cooperation with the SASA Institutes – the Ethnographic, Balkan Studies and the Serbian Language Institutes. However, in future it would be very useful to educate ethnologists within the Serbian community, who would ensure a more reliable perspective in further work in this field. The annex further offers the bibliography of both editions discussed above – the *Етнографија Јужних Словена (Ethnography of Southern Slavs)*, with listed the works related to Serbs in Hungary, and the *Етнографија Срба у Мађарској / Ethnography of Serbs in Hungary*), with listing of all published works.

Zoltan Bada (*Bada Zoltán*)
 Serbian Institute, Budapest

VELIMIR JUGA:
SERBS IN THE LANDS OF THE HUNGARIAN HOLLY CROWN
(Budapest, 1913)
 Review

The book of Velimir Jуга (1890-1944) – *A magyar szent korona országában élő szerbek*, Nemzetiségi Ismertető Könyvtár, IV, Budapest 1913. – gives a complex picture of Serbian nationality which already for centuries had been living in the territory of the Kingdom of Hungary. After a brief historical overview the readers are introduced with settlements, number, characteristics, religious life and church organization, folk customs, cultural-educational life, housing culture, economic relations of Serbs in Hungary, with political aims of this community neither being omitted. Although the book was written in a popular way, in the same time its formulations are so academically precise that this book equally offers an interesting reading and reliable data both to the laymen and to the academics. In spite of that the year 1913 was a period full of tensions in political life of Hungary both at home and abroad and that together with other volumes of the „Library of Nationalities” this book should have responded the requests of Hungarian political leadership and been the speaker of the „new cultural politics”, we perceive as the biggest value of this work of Velimir Jуга that it has withstood the test of time and today can be considered expert. It is a publication which instead of a stereotype presentation of nationalities with a lot of prejudice that would meet the political expectations nevertheless put to the forefront the aspects of a scientific-popular work. Maybe thanking exactly to this the researchers of ethnology, ethnography and folklore of Serbs in Hungary since 1970s until today have in many occasions referred to this Jуга’s work. That means this book is even after hundred years still worth to be taken into the hands, skimmed through and studied.

Magyarországi szerbek etnológiája:
helyzetkép és távlatok
(összefoglalók)

A magyarországi szerbek etnológiája: helyzetkép és távlatok c. kiadvány az azonos címmel, 2010. november 19-20-án Budapesten, a budapesti Szerb Intézet szervezésében és a Szerb Tudományos és Művészeti Akadémia Néprajzi Intézetének, valamint a Magyar Néprajzi Társaság Nemzetiségi Szakosztályának társszervezésében megtartott tudományos konferencia előadásait tartalmazza. A tanácskozás annak a konferenciasorozatnak az első tagja, amelyet a 2009-ben alapított Szerb Intézet szándékai szerint azoknak a tudományágaknak fognak szentelni, melyek a legnagyobb érdeklődésre tarthatnak számot a magyarországi szerb közösség részéről (etnológia, nyelvészet, történelem és társadalomtudományok – szociológia, politológia, jogtudomány). E konferenciasorozat megszervezésére annak érdekében kerül sor, hogy áttekintést nyerjenek e tudományágak magyarországi szerbeket érintő kutatásainak mai helyzetéről, feltárják a hiányosságokat és meghatározzák a prioritásokat a további kutatások terén. A konferencia célja így az volt, hogy a magyarországi szerbek körében végzett etnológiai és néprajzi kutatások eddigi eredményeit kritikailag összegezze. A tanácskozáson 17 előadó szerepelt Magyarországról és Szerbiából. A konferencia keretében kerekasztal megbeszélésre is sor került, melynek célja a további kutatásokra vonatkozó igények és lehetőségek megvitatása volt.

Az említett célokra való figyelemmel, a kötetben szereplő cikkek alapvetően áttekintő jellegűek. Gyakran a szerző személyes észrevételét, visszaemlékezéseit és egyéni meglátásait is tartalmazzák a kutatásokról és azok eredményeiről. A szervezők szándéka nemcsak az volt, hogy összegezzék és az utókor számára lejegyezzék az eredményeket, hanem szerettek volna rávilágítani az eddigi kutatások körülményeire, motivációira és szervezési sajátosságaira is. Fontos célkitűzésként szerepelt az is, hogy feltérképezzék mindazokat a helyeket, ahol a magyarországi szerbekre vonatkozó néprajzi, etnológiai és egyéb kapcsolódó anyagok fellelhetők. Az etnológia mellett, úgy a konferencián, mint a kiadványban a kérdéskör és módszertan hasonlósága miatt szerepel az etnolingvisztika és a népzene-kutatás is (Biljana Sikimić és Jelena Jovanović cikke). A megjelentetett publikációk között szerepel egy a párhuzamokra és különbségekre rávilágító cikk is a magyarországi szlovákok körében végzett etnológiai munkáról (Kovács Anna cikke). A konferencia céljainak minél teljesebb megvalósítása érdekében a szervezők a kutatók és szakértők mellett meghívták a magyarországi szerb közösség néprajzzal foglalkozó aktivistáit is. Mivel a mindennapi élet, a kultúra és hagyomány etnológiai és néprajzi vonatkozásait gyakran igen fontosnak tartják a nemzetiségek identitásának megőrzése szempontjából, ezért ezekkel a kérdésekkel a különböző végzettséggel rendelkező nemzetiségiek is foglalkoznak. Ez utóbbi esetekben a szerkesztők a közösség tagjai által írt egyes cikkek terminológiáját összhangba hozták a mai tudományos követelményekkel.

Közös erőfeszítéseink eredményeit ebben a konferenciakiadványban jelentettük meg, melyet most az érdeklődő közönség elé tárunk. Reméljük, hogy az olvasók sok hasznos információra lelnek kiadványunkban, mely reményeink szerint további ösztönzést nyújt a témakörben folyó munkák folytatására.

Végül megjegyeznénk, hogy a Szerb Intézet időközben már konkrét lépéseket is tett azon hosszútávú céljainak elérése érdekében, amelyeket a konferencián foglalmaztak meg. Ez a célkitűzés egy átfogó szintézis elkészítése, a „Magyarországi szerbek etnológiája” létrehozása. E célkitűzéshez kapcsolódik a Battonyai

szerbek c. interdiszciplináris komplex projekt, melynek terveit a Szerb Intézet a Szerb Tudományos és Művészeti Akadémia Néprajzi Intézetével együttműködve dolgozta ki és 2012-ben megkezdte megvalósítását.

*Lásztity Péró
Mladena Prelić*

Lásztity Péró
Szerb Intézet, Budapest

A MAGYARORSZÁGI SZERBEK NÉPRAJZA ÉS A SZERB INTÉZET

A budapesti Szerb Intézet 2009-ben jött létre azzal a céllal, hogy támogassa, ösztönözze és szervezze a Magyarországon élő szerbek múltjával és társadalmi jelenével kapcsolatos kutatómunkát. Az egyik legfontosabb tudományterület, amelyen kutatómunka folyt és folyik a magyarországi szerbekkel kapcsolatban, az a néprajztudomány, illetve etnológia. Ennek ellenére számos fehér folt mutatkozik a magyarországi szerbek néprajzi kutatásainak eredményeiben és azok rendszerezésében. A személyes motiváció által és a magyarországi szerb közösség feltételezett érdekeitől is vezérelve arra törekszünk, hogy a néprajz-etnológia területén, illetve a rokontudományokkal kapcsolatos határterületeken olyan áttekintést nyújtsunk, amely rámutat a még meglévő fehér foltokra, illetve amely a budapesti Szerb Intézet szervezésében további kutatások elindítását segíti elő az etnológia terén. Ezek közé tartozhat a tárgyi és szellemi örökség dokumentálása, leírása, gyűjtése és elemzése. Ide sorolható a hagyományos és korszerű életformák tanulmányozása is mind falusi, mind városi közösségekben. A kutatómunka e „térképe” vagy „regisztere” egyfajta útmutatóul is szolgálhat az Intézetnek a néprajztudományban, etnológiában végzendő majdani tevékenységéhez. Reméljük, hogy a magyarországi szerbek néprajzának szintézise idővel a (szerb nemzetiségi) közoktatás számára is elérhetővé válik.

Kulcsszavak: magyarországi szerbek néprajza, rendszerezés, szintézis, Szerb Intézet (Budapest)

Kiss Mária
Budapest

A MAGYARORSZÁGI SZERB NÉPRAJZ KUTATÁSÁNAK 50 ÉVE

A cikk röviden bemutatja a szerző munkásságát a magyarországi szerbek néprajza és etnológiája terén. A cikk első részében a hagyományos kultúrára, mindenképp a naptári rendszerben ismétlődő ünnepekhez kapcsolódó népszokásokra vonatkozó kutatások összegzése szerepel, elsősorban a Duna menti falvakban élő magyarországi szerbek vonatkozásában. A szerző kutatómunkáját 1955-ben kezdte meg Pomázon és a legrészletesebben (egy szélesebb délszláv kontextusba ágyazva) az 1988-ban megjelentetett „Délszláv szokások a Duna mentén” c. tanulmánykö-

tetben mutatta be. A szerző hosszú éveken át dolgozott az MTA Néprajzi Intézetének munkatársaként. A Magyar Néprajzi Társaság által kiadott „Magyarországi délszlávok néprajza” című kiadványsorozatot 1979 és 1987 között szerkesztette. Emellett a jugoszláv partnerintézményekkel közösen három rendkívül sikeres jugoszláv-magyar néprajzi konferenciát is szervezett. Dr. Kiss Mária tevékenységének e területei a cikk második részében kerülnek bemutatásra.

Kulcsszavak: magyarországi szerbek, naptár szerint ismétlődő szokások, „Magyarországi délszlávok néprajza” kiadványsorozat, jugoszláv-magyar néprajzi konferenciák

Dušan Drljača – Mladena Prelić

Szerb Tudományos és Művészeti Akadémia Néprajzi Intézete, Belgrád

JÓ ÚTON: A MAGYARORSZÁGI SZERBEK ETNOLÓGIÁJA

A magyarországi szerbekről szóló néprajztudományi, etnológiai kutatásokat a békéscsabai néprajztudományi konferenciák (1975–2001) tanulmányköteiben, a *Magyarországi délszlávok néprajza* (1975–1993) és a *Magyarországi szerbek néprajza* (1997–) tanulmányköteteiben, illetve a *Folklór és tradíció* egyik számában (VII, 1994) közzétett munkák, valamint az elmúlt negyven évben Magyarországon és Szerbiában szerb nyelven publikált egyes könyvek és cikkek alapján tekintettük át. Tematikus besorolásnak vetettük alá mindazokat a műveket, amelyek tartalmilag a magyarországi szerbségre vonatkoznak. Ilyenek az etno-ligvisztikai szintézisek, a családkról szóló tanulmányok, az 1920 utáni optálással kapcsolatos történelmi-levéltári összefoglalók, de úgyszintén ide tartoznak a magyarországi szerbek történetével és a szerbiai optálással kapcsolatos történelmi regények – mindez azon felfogással összhangban, hogy az elemzői monográfiák megelőzik és kiegészítik a szintéziseket. Ezen publikációk – ide sorolva még egy, az őshonos szerbekről szóló szociológiai tanulmányt és a magyarországi szerbekről szóló statisztikai adatok elemzését is – jól illeszkednek az etnológia szélesen értelmezett problémakörébe. Mindemellett nem feledkeztünk meg a tudományos népszerűsítő tevékenységről sem.

Kulcsszavak: magyarországi szerbek, néprajzi és etnológiai kutatások, néprajzi és irodalmi művek, elemzések, kutatói állomány

†*Sarosácz György (Đuro Šarošac)*
Mohács

NÉPRAJZI ANYAG GYŰJTÉSE A MAGYARORSZÁGI SZERBEK KÖZÖTT A MOHÁCSI KANIZSAI DOROTTYA MŰZEUM SZÁMÁRA

Az 1960-as évek végén és az 1970-es évek elején kezdeményezték magyar néprajzkutatók, Ortutay Gyula akadémikus és Balassa Iván a néprajzi kutatások megkezdését az akkor elismert magyarországi nemzetiségek, a németek, románok, szlovákok és délszlávok (szlovének, szerbek, horvátok) körében. Ez a kezdeményezés találkozott a nemzetiségek hasonló jellegű törekvéseivel. A szerbek, horvátok és szlovének körében a rendszeres gyűjtőmunka 1971-ben kezdődött meg, a mohácsi Kanizsai Dorottya Múzeum pedig 1974–1975-ben vált a délszláv nemzetiségek ún. bázis múzeumává, amely nemcsak Mohács környékén és Baranyában, hanem az egész ország területén gyűjthette a magyarországi szerb, horvát, szlovén nemzetiségi néprajzi anyagot. A múzeum első állandó kiállítása a témában 1976-ban nyílt meg „Baranyai horvát és szerb népcsoportok” címmel. A cikk külön foglalkozik a szerb anyag gyűjtésével.

Kulcsszavak: a magyarországi szerbek, horvátok és szlovének néprajza, anyagi kultúra, muzeológia, a mohácsi Kanizsai Dorottya Múzeum

Frankovics György
Pécs

MITOLÓGIAI LÉNYEK A MAGYARORSZÁGI SZERBEK HIEDELMEIBEN

Đuro Franković (Drávafok, 1945, magyar nyelvű publikációkban: Frankovics György) az 1960-as évek végén még pécsi egyetemi hallgatónaként elsők között kezdte gyűjteni a magyarországi „délszlávok” körében a szájhagyomány útján terjedő népköltészetet, illetve prózát, hiedelmeket és népszokásokat. A Magyar Rádió és a Magyar Televízió szerb-horvát műsorának újságírójaként, valamint a Pécsi Tanítóképző Főiskola horvát-szerb tanszékének munkatársaként évtizedeken át fáradhatatlanul járta a horvátok, illetve szerbek által lakott falvakat, és újságírói teendői mellett igen gazdag néprajzi anyagot gyűjtött össze. A szűkebb szülőföldnek számító Dráva-mente horvát falvaiban gyűjtött néprajzi anyag mellett jelentősek Franković gyűjtései a baranyai szórvány szerbség, valamint a Maros-mente és a Budapest környéki szerbek körében is. Különös figyelmet szentelt a folklór igen archaikus rétegeit képviselő mitológiai lények és a népi hiedelmek problémakörének, amely elméleti szempontból is érdekes terület. A magyarországi szerbekre vonatkozó műveit Đuro Franković legnagyobb részét az „*Etnografija Srba u Mađarskoj*” [Magyarországi szerbek néprajza] című kiadványsorozatban jelenteti meg.

Kulcsszavak: magyarországi szerbek néprajza, népköltészet, népi próza, mitológiai lények, Đuro Franković [Frankovics György] néprajzi munkássága

Rusz Borivoj

Deszk

Lásztity Péro

Szerb Intézet, Budapest

A DESZKI SZERBEK KÖRÉBEN VÉGZETT NÉPRAJZI KUTATÁSOK

Az egyik társszerző, Rusz Borivoj gazdag személyes tapasztalatain alapuló áttekintés a deszki szerbek körében végzett néprajzi kutatómunkáról bevezető részében rövid történeti áttekintést ad Deszkről és az itt élő szerbekről. A cikk a legnagyobb figyelmet a település szerb folklórhagyományainak (népdalok, népzene, néptánc) szenteli, annak hogyan folyt a gyűjtőmunka és hogyan került bemutatásra színpadon az 1970–1990. közötti időszakban. A munka java a Bánát Szerb Kulturális Egyesületben és néptáncsoportjában zajlott (vezető: Brczán Krisztfior), míg a kutatók közül Felföldi László (MTA Zenetudományi Intézet) és Grin Igor (Munkácsy Mihály Megyei Múzeum – Békéscsaba) nevét emeljük ki. A népköltészet és zenei hagyományok mellett a gyűjtők jelentős figyelmet szenteltek tárgyi emlékeknek is, pl. a népviseletnek is, amelyet a szerb helytörténeti kiállítás mutat be. A szegedi Móra Ferenc Múzeumban és a békéscsabai megyei múzeumban őrzött tárgyi emlékek további feldolgozásra és bemutatásra várnak. A cikk kitér a deszki régi szerb védelmében folytatott munkára is, melyre 2011–2012-ben került sor EU-s források felhasználásával. Megemlítésre kerül a helyi szerb nyelvi sajátosságok kutatása is (Pavle Ivić, Predrag Stepanović, Sofija Rakić-Miloradović). A cikk végén találjuk a deszki szerbek körében végzett néprajzi kutatások eredményeit megjelentető „Deszki füzetek” eddigi számainak és tartalmának részletes jegyzékét. Továbbá itt találjuk az újvidéki „Pčesa” kiadvány, a „Magyarországi szerbek néprajza” sorozat, valamint a „Deszk története és néprajza” c. 1984-ben megjelent falumonográfia deszki szerbekre vonatkozó tanulmányainak, cikkeinek felsorolását is.

Kulcsszavak: Deszk, szerbek, néprajzi kutatások, Deszki füzetek, Deszk története és néprajza

Dragana Radojičić

Szerb Tudományos és Művészeti Akadémia Néprajztudományi Intézete, Belgrád

A SZERB TUDOMÁNYOS ÉS MŰVÉSZETI AKADÉMIA NÉPRAJZI INTÉZETE ÉS A BUDAPESTI SZERB INTÉZETTEL VALÓ EGYÜTTMŰKÖDÉS

A cikkben összefoglaló jelleggel kerül bemutatásra az Szerb Tudományos és Művészeti Akadémia (tovább: SZTMA) Néprajzi Intézete 1947–2010. közötti tevékenysége, röviden kitérve a folyamatban lévő projektekre, a kiadói tevékenységre, a nemzetközi együttműködésre és a szakemberállomány struktúrájára. A kapacitások és az eddigi eredmények alapján reálisan tervezhető a magyarországi szerbekre vonatkozó néprajzi-etnológiai kutatások folytatása a szerb közösség képviselőivel, mindenekelőtt a 2009-ben Budapesten megalapított Szerb Intézettel együttműködve.

Kulcsszavak: Szerb Tudományos és Művészeti Akadémia Néprajzi Intézete, tudományos-kutatómunka, nemzetközi tudományos együttműködés, a magyarországi szerbekre vonatkozó néprajzi-etnológiai kutatások

Mladena Prelić

Szerb Tudományos és Művészeti Akadémia Néprajztudományi Intézete, Belgrád

**A BUDAPESTEN ÉS KÖRNYÉKÉN ÉLŐ SZERBEK
ETNIKAI IDENTITÁSA:
A SZERB TUDOMÁNYOS ÉS MŰVÉSZETI AKADÉMIA
NÉPRAJZI INTÉZETÉNEK KUTATÁSAI**

Bemutatásra kerül a Budapesten és környékén élő szerbek között végzett kutatások koncepciója és eredményei, melyekre a belgrádi SZTMA projektje keretében került sor. Mindenekelőtt két etnikai identitással kapcsolatos kutatásról lesz szó, amelyet a szerző Lóréven (1989–1992) és Budapest környéki településen a helyi szerbek körében végzett (1995–1998). Ezzel összefüggésben szó lesz két olyan monográfiáról is, amely jelenleg a legátfogóbb képet nyújtja e kutatások eredményeiről: *Срби у селу Ловри у Мађарској током XX века* (1995) [Szerbek a magyarországi Lóréven a XX. században] és a *(H)и овде, (H)и тамо: етнички идентитет Срба у Мађарској* (2008) [Se itt, se ott – itt is, ott is: A magyarországi szerbek identitása]. A cikk kitér a két kutatás céljaira és eredményeire, rámutat néhány korlátozó tényezőre, valamint a további kutatások lehetséges irányai.

Kulcsszavak: etnikai identitás, a SZTMA Néprajzi Intézetének projektjei, a Csepel-szigeten fekvő Lórév, a Budapesten és környékén élő szerbek

Miroslava Lukić-Krstanović – Mirjana Pavlović

Szerb Tudományos és Művészeti Akadémia Néprajzi Intézete, Belgrád

**A BATTONYAI SZERBEK: A SZERB TUDOMÁNYOS ÉS MŰVÉSZETI
AKADÉMIA NÉPRAJZI INTÉZETÉNEK KUTATÁSAI**

A cikkben bemutatásra kerülnek a „Battonyai szerbek: etnikai identifikáció és rétegződés” [Срби у Батањи, етничка идентификација и стратификација] téma kutatásának tudományos-módszertani folyamatai és eddigi eredményei. A tudományos stratégia magába foglalja a történelmi dimenziót (a múlt rekonstrukcióját, az egyidejű megközelítést), a mindennapi élet tanulmányozását egy többnemzetiségű környezetben és az etnikai identitást formáló szimbólumok rendszerét. Az etnológiai kutatómunka a terepen elvégzett komplex kutatásokon alapult, melynek során nagy mennyiségű írott és szóbeli hagyomány útján terjedő forrást gyűjtöttünk, továbbá fotót és filmfelvételt, kérdőíves felmérést és interjúkat készítettünk. A cikkben megjelöljük a jelenlegi integrációs folyamatok és kulturális-társadalmi sajátosságok között lejátszódó etnikai folyamatok további kuta-

tásainak irányait és perspektíváit. Ebben az értelemben, a multietnikus közösségek és regionális egységek monografikus kutatása releváns tudományos projekteket képeznek az intézményközi és nemzetközi, államhatárokon átívelő kutatások terén.

Kulcsszavak: szerbek, Battonya, etnikai identitás, az SZTMA Néprajzi Intézetének projektje

Milesa Stefanović-Banović

Szerb Tudományos és Művészeti Akadémia Néprajzi Intézete, Belgrád

AZ ETNOLÓGIAI KUTATÁSOK JELENTŐSÉGE ÉS LEHETŐSÉGE A BUDAI SZERB ORTODOX PÜSPÖKSÉG LEVÉLTÁRI FORRÁSAI ALAPJÁN

A Budai Szerb Ortodox Püspökség Levéltára és Könyvtára az egyik legjelentősebb határon túli szerb kulturális intézmény. A fennmaradt levéltári állomány jelentős adatokat nyújt a történelmi, illetve a mai Magyarország területén élő szerbek életéről és tevékenységéről, s ezeket néprajzi-etnológiai kutatások céljaira még nem igazán használták fel. Az egykor vagy még napjainkban is szerbek által lakott térségekre, a lakosság lélekszámára, a magánvagyonokra, a templomok és iskolák vagyonára, a temetőkre, továbbá a kolostorokra, az alapítványokra, az adakozásokra és adakozókra, a szokásokra, a vallásosságra, a családon belüli viszonyokra, az egyéni és kollektív sorsokra, a mindennapi életre és az identitáshoz való viszonyra vonatkozó adatok csak egy részét képezik azoknak a forrásoknak, amelyekhez a levéltári állomány tanulmányozásával hozzájuthatunk. E levéltári kutatások által feltárulhat előttünk a társadalomtudományok különböző területein folytatható kutatások széles tárháza. A budai püspökség állományainak kutatásával olyan adatok birtokába juthatunk, amelyek jelentősek a néprajzi-etnológiai kutatások számára. Több szerző példáján, akik levéltári anyagokat is használtak, megismerhetjük e források szerepét napjaink etnológiájában, illetve kulturális antropológiájában.

Kulcsszavak: levéltári források, néprajzi-etnológiai kutatások, a Budai Szerb Ortodox Püspökség Levéltára, magyarországi szerbek

Biljana Sikimić

Szerb Tudományos és Művészeti Akadémia Balkanológiai Intézete, Belgrád

A SZERB TUDOMÁNYOS ÉS MŰVÉSZETI AKADÉMIA BALKANOLÓGIAI INTÉZETE ÁLTAL A MAGYARORSZÁGI SZERBEK KÖRÉBEN VÉGZETT KUTATÁSOK (2001-2010)

A magyarországi szerbek körében terepmunkán alapuló kutatásunk azzal a céllal vette kezdetét, hogy egy terjedelmesebb etnolingvisztikai tanulmányt

készítsünk, amely egyszerre tárja fel a tradicionális kultúrát és a helyi nyelvjárásokat, nyelvi sajátosságokat. A Balkanológiai Intézet terepen zajló csapat-munkájára három alkalommal került sor. 2001. szeptemberében a Biljana Sikimić – Marija Ilić – Marija Vučković összetételű team a Csepel-szigeten két településen dolgozott: Szigetcsépen (mindössze egy napot) és Lóréven. Ezt követően 2002. december 6-10. között a Biljana Sikimić – Marija Ilić összetételű kutatócsapat a Tolna megyében levő Medinában hangfelvételeket készített, gyakorlatilag valamennyi helybeli szerb közreműködésével, akik egy nyelvközösséghez tartoznak. A következő év decemberében Biljana Sikimić és Marija Ilić Baranya megyében kutatott Villány, Magyarbóly, Lippó és Mohács településeken, míg egy interjúfelvételt Hercegszántón készítettek. A terepmunkát ezek után a kutatók már egyénileg folytatták. 2008-ban Marija Ilić ismét Szigetcsépen járt, ahol a doktori disszertációjához szükséges anyag bővítésén dolgozott, valamint Szentendre, Csobánka és Lórév szerb közösségében, de még a tököli „rácok” körében is. Valamennyi terepmunka a Szerb Fővárosi és a Szerb Országos Önkormányzat anyagi és szervezési támogatásával zajlott le. Az eredeti célkitűzés (egy etnolingvisztikai monográfia megalkotása) napjainkig még nem valósult meg, de a terepmunka során összegyűjtött és archivált anyag lehetővé tenné egy ilyen monográfia viszonylag gyors megírását. Ugyanis, a Balkanológiai Intézet valamennyi terepen készült felvételének digitalizálása befejeződött, míg a hanganyagokról pár éve már csak digitális felvétel készül, így már 2010 nyarán a teljes anyag felkerült a Balkanológiai Intézet külső lemezére. Ezáltal a SZTMA hálózatának valamennyi felhasználója számára elérhetővé váltak az említett hanganyagok.

Kulcsszavak: etnolingvisztika (szociolingvisztika), az SZTMA Balkanológiai Intézetének kutatásai, archivált anyagok, magyarországi szerb nyelvi közösségek

Jelena Jovanović

Szerb Tudományos és Művészeti Akadémia Zenetudományi Intézete, Belgrád

A MAGYARORSZÁGI SZERBEK NÉPZENEKUTATÁSA ÉS ZENEI HAGYOMÁNYAI: HELYZETKÉP ÉS TÁVLATOK

A Vujicsics Tihamér által a magyarországi szerbek körében végzett átfogó népzenei kutatást leszámítva, amely egyaránt vonatkozott a vokális, vokális-hangszeres, valamint hangszeres dallamokra, a szerb zenei örökség rendszeres terepen végzett kutatására Magyarországon eddig nem került sor. Különös jelentőséget kölcsönöz e kutatásoknak az a tény, hogy a szerbek Magyarország területén már hosszú ideje élnek. Szükségesek lennének az újabb terepen folyó kutatások, hogy megismerjük a jelenlegi helyzetet és megfigyelhessük az esetleges változások lehetséges módjait. Szükségesnek mutatkozik egy olyan zenetudományi bibliográfia elkészítése is, amely a magyarországi szerbek zenei hagyományának akár csak az egyes adatait tartalmazó munkákat is magában foglalja, továbbá létre kellene hozni a kottalejegyzések és hangfelvételek teljes jegyzékét, valamint a meglévő hanganyag digitalizálását is. A kutatómunka jelentős szegmense lehetne

az a támogatás is, amely révén gyakorlati felhasználást nyerne a lejegyzett anyag és újra lehetne éleszteni azt a terepen.

Kulcsszavak: magyarországi szerbek, népzene kutatások, Vujicsics Tihamér, terepen folyó gyűjtőmunka, bibliográfia, a hagyományos zene újraélesztése

Vukovits Koszta

Szerb Egyházi Múzeum, Szentendre

A „KÉP ÉS EMLÉKEZET” PROJEKT ALAPFELVETÉSEI ÉS CÉLJAI: A MAGYARORSZÁGI SZERBEKRŐL SZÓLÓ RÉGI ÉS ARCHÍV FOTÓK NYILVÁNTARTÁSÁNAK, DIGITALIZÁLÁSÁNAK ÉS FELDOLGOZÁSÁNAK PROGRAMJA

A projekt alapcélkitűzése a magyarországi szerbekről szóló régi és archív fényképek összegyűjtése, digitalizálása, feldolgozása és bemutatása. A projektet azzal az elképzeléssel indítottuk el, hogy a fényképek gyűjtésével és digitalizálásával párhuzamosan végezzük a magyarországi szerbek XIX. és XX. századi életére vonatkozó adatok gyűjtését és archiválását is. A régi fényképek egyidejű gyűjtése és digitalizációja az oral-history hangfelvételek készítésével és digitalizálásával módszertanilag lehetővé teszi az összekapcsolódó adatok együttes megőrzését, másfelől pedig dokumentációs állományok egy széles tematikus spektrumának létrejötté is lehetővé válik.

Kulcsszavak: digitalizáció, fényképek, dokumentációs állomány, Magyarország, szerbek, XIX. és XX. század

Bada Zoltán

Szerb Intézet, Budapest

A MAGYARORSZÁGI SZERBEK NÉPRAJZÁNAK BIBLIOGRÁFIÁJA: EGY TUDOMÁNYOS PROJEKT MEGVALÓSÍTÁSÁNAK IRÁNYELVEI

A cikk szerzője, aki bibliográfusi tapasztalatokkal is rendelkező könyvtáros, ismerteti mindazokat a módszertani lépéseket, amelyek révén a budapesti Szerb Intézet szeretné létrehozni a magyarországi szerbek néprajzi bibliográfiáját. A tervbe vett bibliográfia olyan teljességre törekvő kiadvány, amely felöleli a magyarországi szerbekre vonatkozó néprajzi kutatásokat, valamint a népi-életet és szokásokat megörökítő forrásanyagokat, a népismereti (*etnológia*), a leíró néprajzi (*etnográfia*) és a néphagyományra (*folklor*) vonatkozó publikációkat a XVIII. század közepére tehető kezdetektől fogva egészen napjainkig.

Kulcsszavak: néprajzi kutatások, szakirodalom, bibliográfia, szerbek, Magyarország

Kovács Anna (Anna Kovačova)

Magyarországi Szlovákok Kutatóintézete, Békéscsaba

A MAGYARORSZÁGI SZLOVÁKOK NÉPRAJZI KUTATÁSAINAK EREDMÉNYEI ÉS TAPASZTALATAI

A békéscsabai szlovák értelmiségiek kezdeményezésére a Magyarországi Szlovákok Szövetsége (Zväz Slovákov v Maďarsku) 1990-ben megalapította a Magyarországi Szlovákok Kutatóintézetét (Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku). E kutató műhely az első volt a magyarországi nemzetiségi tudományos kutatóintézetek között. A Kutatóintézet 2001-től a Szlovák Országos Önkormányzathoz (Celoštátna slovenská samospráva v Maďarsku) tartozik, s ez által biztosítva vannak azok a költségvetési források, amellyel az intézet működését finanszírozzák. Az intézet interdiszciplináris társadalomtudományi kutatásokat folytat. Legfontosabb kutatási területei a történelem, kulturális antropológia, szociológia, néprajz, pedagógia és szociolingvisztika. A kutatóintézet munkatársai feltárják a magyarországi szlovákok hagyományait, történelmét, kultúrtörténetét, mai nyelvi állapotát, elemzik azokat a társadalmi folyamatokat, amelyek befolyásolják kisebbségi helyzetüket, vallási és társadalmi életüket, identitásukat. Külön említést érdemelnek az 1977 óta a szlovákok által lakott településeken évente-kétévente tartott komplex kutatótáborok, melyek során az adott környezetbe ágyazva ismerjük meg a helyi szlovák örökséget.

Kulcsszavak: magyarországi szlovákok, néprajzi kutatások, néprajzi táborok, Magyarországi Szlovákok Kutatóintézete

Rusz Boriszláv

Szerb Fővárosi Önkormányzat, Budapest

A MAGYARORSZÁGI NEMZETISÉGEK NÉPRAJZÁVAL ÉS ETNOLÓGIÁJÁVAL FOGLALKOZÓ KÉT FOLYÓIRAT:

a *Magyarországi délszlávok néprajza* (1975–1993)

és a *Magyarországi szerbek néprajza* (1997–)

Könyvismertető

A cikk ismerteti és röviden elemzi a több évtizede, 1975 óta a magyarországi szerbek néprajzára és etnológiájára vonatkozó cikkeket megjelentető két folyóirat szerkesztőségi politikáját. A szerző a kezdetektől fogva a „Magyarországi szerbek néprajza” sorozat szerkesztője. A magyarországi nemzetiségek néprajzát bemutató sorozatok (Magyarországi németek néprajza, Magyarországi szlovákok néprajza, Magyarországi románok néprajza, Magyarországi délszlávok néprajza) megjelentetését a Magyar Néprajzi Társaság Nemzetiségi Szakosztálya kezdeményezte. A két folyóirat történetének rövid bemutatása során Rusz Boriszláv kitér a magyarországi szerbek néprajzi örökségének állapotára és az etnológusok, etnográfusok viszonyára is e örökség iránt. A

„Magyarországi szerbek néprajza” c. kiadványban megjelent publikációk statisztikáját ismertette a szerző megállapítja, hogy 14 év alatt a 6 kötetben (a folyóirat pénzügyi források hiányában nem tudott a terveknek megfelelően két évente megjeleníteni) több mint 90 cikk jelent meg 43 szerzõtől, akik között egyaránt megtaláljuk a szerb közösség tagjait és szerbiai, illetve magyarországi kutatókat, szerzőket. Kiemelkedő jelentőséggel bír, hogy a folyóirat megjelentetésére a magyarországi szerb nemzetiség élete és kultúrája iránt érdeklődő mindhárom fél közös erőfeszítésének eredményeként kerül sor. Míg a szerb közösség tagjai elsősorban lelkes amatőrök, akik egyéb más irányú végzettséggel rendelkeznek, addig a másik két csoporthoz tartozó szerzők általában tudományos kutatók. Összességében a legtöbb cikk naptári vagy az életciklushoz kapcsolódó népszokásokkal foglalkozik, illetve a hiedelmekkel, valamint a zenei és táncgyománnyokkal. A munkák egy kiemelt csoportját képezik az etnikai és nyelvi identitással, a helyi nyelvi sajátosságokkal foglalkozó cikkek. Az egyes kötetek szerkesztése során a Magyar Néprajzi Társaság Nemzetiségi Szakosztálya mellett jelentős segítséget nyújtanak együttműködésük keretében a Szerb Tudományos és Művészeti Akadémia Néprajzi, Balkanológiai, illetve Szerb Nyelvi Intézete. Mégis igen hasznos lenne, ha hosszabb távon sor kerülné a szerb közösséghez tartozó etnológusok kinevelésére, ami megbízhatóbb távlatokat nyitna e területen végzett munka számára. A továbbiakban az ismertető mellékleteként szerepel a szerbekre (is) vonatkozó cikkek bibliográfiája a „Magyarországi délszlávok néprajza” c. folyóiratban, illetve a „Magyarországi szerbek néprajzának” teljes bibliográfiája, melyet Biljana Milenković-Vuković állított össze.

Bada Zoltán

Szerb Intézet, Budapest

**JUGA ELEMÉR:
A MAGYAR SZENT KORONA ORSZÁGAIBAN ÉLŐ SZERBEK
Könyvismertető**

Velimir Juga (1890-1944) könyve komplex képet nyújt a Magyar Királyság területén több évszázada élő szerb nemzetiségről. A történelmi áttekintést követően megismerhetjük a szerbek magyarországi lakóhelyeit és lélekszámát, népi jellemzőit, vallási életét és egyházi szerveződését, népszokásait, lakóházi kultúráját, közgazdasági viszonyait, közművelődését, valamint az elmaradhatatlannak számító politikai törekvéseket is. A szerző művét egyszerű nyelvezettel írta, ám benne oly mértékben érződik a tudományos igényesség is, hogy bátran állíthatjuk: laikus és tudós személynek egyaránt nyújt élvezetes olvasmányt és megbízható adatokat. Dacára annak, hogy az 1913-as esztendő mind bel-, mind pedig külpolitikai szempontból nagyon feszült időszaknak számított, másrészt pedig, hogy a *Nemzetiségi Ismertető Könyvtár* című sorozat többi kiadványával együtt a szerbekről szóló könyvnek is a magyar politikai vezetés elvárásainak megfelelő „új szemléletű közművelődési szócsőnek” kellett lennie, Velimir Juga művének legnagyobb értékét mégis az időállóságában

látjuk. Olyan kiadványról van szó, amely a politikai szempontokat figyelembe vevő előítéletes nemzetiségábrázolás helyett inkább az ismeretterjesztést helyezi előtérbe. Talán ennek köszönhető az az örvendetes tény, hogy a XX. század 70-es éveitől kezdve a magyarországi szerb etnológia, etnográfia és folklór iránt érdeklődő hazai szakértők több alkalommal is hivatkoztak rá. Egy szó, mint száz: olyan könyvről van szó, amelyet egy évszázad eltelte után is érdemes többször kézbe venni és böngészni.

CIP - Каталогизација у публикацији -
Народна библиотека Србије, Београд

39(=163.41)(439)(082)

159.922.4(=163.41)(439)(082)

323.1(=163.41)(439)(082)

НАУЧНИ скуп Етнологија Срба у Мађарској : стање и перспективе (2010 ;
Будимпешта)

Етнологија Срба у Мађарској: стање и перспективе / главни и одговорни
уредници Пера Ластих, Драгана Радојичић ; уредници Пера Ластих, Младена
Прелић ; извршни уредник Золтан Бада ; [превод (мађарски језик) Золтан
Бада, Пера Ластих, превод (енглески језик) Гордана Ристић]. - Београд :
Етнографски институт САНУ ; Будимпешта : Српски институт, 2015
([Будимпешта] : Alfa Press Design). - 192 стр. : илустр. ; 24 см. -
(Зборник радова / Српски институт) (Зборник / Етнографски институт Српске
академије наука и уметности; 29)

На спор. насл. стр.: *Ethnology of Serbs in Hungary: Situation and
Perspectives*. - "Зборник ... садржи радове са научног скупа који је под
истим називом одржан 19. и 20. новембра 2010. године у Будимпешти ..." -->
Предговор. - Тираж 500. - Стр. 7-8: Предговор / Пера Ластих, Младена
Прелић. - Напомене и библиографске референце уз радове. - Библиографија уз
сваки рад. - Summaries ; Összefoglalók.

ISBN 978-86-7587-072-2 (ЕИ)

ISBN 978-963-08-8520-1 (СИ)

1. Српски институт (Будимпешта) 2. Етнографски институт САНУ(Београд) 3.
Мађарско етнографско друштво (Будимпешта). Народна секција
а) Срби - Етнoлошка истраживања - Мађарска - Зборници б) Срби -
Национални идентитет - Мађарска - Зборници

COBISS.SR-ID 215621388